

FRONTNAPLÓK
DON ^A
KANYARBÓL

FRONTNAPLÓK

A DON-KANYARBÓL

1942-1943

Az Oroszországban hősi halált halt

és a hadifogságban elpusztult

zalai honvédek emlékére

Zala Megyei Levéltár
Zalaegerszeg, 1992.

Szerkesztette, és a naplókát sajtó alá rendezte:

MOLNÁR ANDRÁS

A bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta:

SZABÓ PÉTER

Borítóterv:

FRIMMEL GYULA

Reprodukciók:

MAZUR ILDIKÓ

Térképvázlatok:

NAGY BÉLA

Az előző oldalon:

A káptalantóti Török Lajos tizedes sírja. Ő volt a 17/II. zászlóalj nehézfegyver (géppuskás) századának első hősi halottja. Matvejkánál esett el, 1942. május 22-én.

(A fénykép eredetije Somogyi Lajos birtokában)

SZABÓ PÉTER:

**Zalai honvédek a Donnál
(1942-1943)**

"A nyugatdunántúli honvédegységek győzedelmes előretörése a keleti fronton"; "A magyar csapatok lendületes előretörésükkel nagyban hozzájárultak a Don-vidéki sikerekhez" - ilyen és hasonló szalagcímekkel tudósítottak országos napilapjaink a keleti hadszíntérre 1942 nyarán kivezényelt magyar királyi 2. honvédhadsereg kezdeti hadműveleteiről. A "doni hadseregünk" sikeres harccselekményeiről szóló MTI közlemények azonban rövidesen eltűntek az újságok hasábjairól. 1942. őszétől már csak néhány Don menti hőstettet, s számtalan, aktualitását veszített haditudósítói riportot olvashatott bennük a hazai közvélemény. A hazatérő sebesültszállító vonatok forgalma megnövekedett, s egyre több szűkszávú Vöröskeresztes értesítést kézbesítettek az érintett családokhoz az alábbi megszövegezéssel:

- hősi halált halt Timnél, Kosztyenkinél, Urivnál;
- eltűnt a korotojaki hídfőcsaták alatt;
- meghalt a sztarij oszkoli, kijevi, vagy varsói katonai kórházban.

1943. január 12. után egy ideig már tábori levelezőlapok és frontüzenetek sem jöttek a Donnál harcolóktól. Vagy 200 ezer magyar honvéd és munkaszolgálatos vívta ez idő alatt katonailag elképesztően egyenlőtlen élethalálharcát a kegyetlen orosz télben. Aztán újból jöttek hírek a keleti hadszínterről, s 1943. májusában hazatértek az állományukban rendkívüli módon megfogyatkozott alakulatok. A háborúba kényszerült országot az első komolyabb véráldozat érte.

Mindez fél évszázada történt. Az érintett családok és az egykori frontharcosok, ahogy az ország szinte valamennyi megyéjében, úgy Zala megyében is számtalan tragikus emléket őriznek azóta is a Don mentén történekről. Ezen 1942/43-as eseményekből ugyanis bőven kijutott a zalai honvédeknek is. A nagykanizsai 9. könnyű hadosztály alakulatait szállító szerelvények ebből - a Muraközszel megnagyobbodott - vármegyéből indultak el a frontra. Nagykanizsa, Zalaegerszeg és Csáktornya pályaudvarai teltek meg búcsúzkodó honvédekkel és az őket búcsúztató hozzátartozókkal 1942. április végén, május elején.

Hogyan is kezdődött? Mit keresett a magyar hadsereg 2000 km-re távol hazájától? Miért bocsátotta a németek rendelkezésére az ország

vezetése? Örökké visszatérő kérdések.

Ha pontos választ akarunk ezekre kapni, csakis a magyar politikai és katonai vezetés azon kényszerhelyzetéből kell kiindulni, mely 1942-re egyöntetűen meghatározta döntési és cselekvési lehetőségeit. A Szovjetunió elleni hadjáratban való aktívabb részvételünk - a Wehrmacht 1941. végi balsikerei miatt - ekkor már egy határozott német követelés és fenyegetőzés következménye volt. A visszakapott és a németek által beígért területekkel együtt akár az önálló magyar államiság is veszélybe kerülhetett e szövetségesi köteleességteljesítés visszautasítása esetén.

S mit érezhettek 1942. tavaszán maguk a Donhoz kivezényeltek? Az vitathatatlan tény, hogy sokan otthon maradt családjukat, munkalehetőségeiket féltve keserűen vették kézhez a "SAS"-behívót. Voltak olyanok is szép számmal, akik látva a szovjetunióbeli nyomorúságos állapotokat, a Donhoz való felvonulás alatt "felszabadítóknak" érezték magukat, mert a szovjet rendszer okozta "vívmányokat" semmiképpen sem akarták Magyarországon is tapasztalni. Erkölcsi köteleességüknek tartották a németeknek nyújtott segítséget, hiszen az ő közreműködésükkel tértek vissza a Trianonban elvesztett magyarlakta területek. A többség azonban nem kereste a választ, nem ujjongott, de nem is lázadozott, közömbösen viseltetett katonasorsra iránt, egyszerűen köteleességteljesítésből indult teljesíteni feladatát.

Szinte valamennyien bíztak Kállay Miklós miniszterelnök "búcsúztató szavaiban": "Minden katona szeptemberre hazatér." Miután a német hadvezetés semmiféle előzetes információt nem adott arra vonatkozólag, hogy a 2. hadsereg milyen feladatok várnak, a magyar politikai és katonai vezetés azzal is áltathatta magát, hogy a kiküldött hadsereg szerepe nem lesz más, mint a támadó német hadseregek mögött kisebb biztosító feladatok ellátása. A hadsereg hadirészvétele nem húzódik el, s ahogy 1941-ben a gyorshadtestet, hamarosan leváltják.

Az 1942. február végétől szerveződő 2. hadsereget - a magyar és a német katonai vezetés 1942. januári megállapodása alapján - egy három hadtestben összefogott 9 gyalogdandár (1942. február 12-től könnyű hadosztály), egy páncélosadosztály és egy repülőkötelék alkotta. A három hadtest közül egyben - a III.-ban - csaknem teljes egészében, egyben pedig - a IV.-ben - kétharmad részben képviselték magukat a dunántúli alakulatok. A nagykanizsai 9. könnyű hadosztály a komáromi 6.-kal, a soproni 7.-kel és a hadtestközvetlen alakulatokkal együtt alkotta a szombathelyi III. hadtestet.¹

A 2. hadsereg alakulatait a keleti hadszíntérre történő kiszállításuk sorrendjének megfelelően mozgósították. A 9. könnyű hadosztálynál - miután a legelsőként kiszállítandó seregtestek² közé tartozott - 1942. március elején kezdődtek meg a mozgósítások. Ellentétben a 2. hadsereg többi seregtestjeivel, itt csaknem teljes egészében az érvényes hadrendben előírtak alapján zajlottak a mozgósítási munkálatok. Egy zászlóalj került csak be másik alakulattól, nevezetesen a soproni 7. könnyű hadosztály 34. ikerezredétől.

A 9. könnyű hadosztály szervezése részleteiben az alábbiak szerint történt:

A 17. gyalogezrede mozgósította mindhárom zászlóalját - a nagykanizsai 17/I., a csáktornyai 17/II., valamint a zalaegerszeg 17/III. zászlóaljakat. Felállításra került ezenkívül a 47. (iker)gyalogezred is, I. és II. zászlóaljával együtt. Az ezred harmadik zászlóalját az átvett soproni 34/I. zászlóalj alkotta. A könnyű hadosztály tűzérsege az ezredde szerveződött, nagykanizsai 9. tábori tűzérezredből állt. A felsorolt alakulatokon kívül egy-egy lovas- és híradószázad, egy légvédelmi gépágyús üteg, valamint a seregvonat³ alosztályok⁴ (fogatolt és gépjármű oszlopok, illetve intézetek) tartoztak még a könnyű hadosztály kötelékébe.⁵ A 9. könnyű hadosztálytól egyébként egy alakulat, nevezetesen a zalaegerszegi 47/III. zászlóalj - mint megszálló egység - már 1941. novembere óta Ukrajnában tartózkodott.

A nagykanizsai seregtest mozgósított alakulatainak tartalékos állományát - legénység, tisztikar - zömében a trianoni határokon belüli Zala vármegyéből hívták be. A korábban jugoszláv hadseregben kiképzést nyert muraközi magyar nemzetiségű hadkötelesek átképzése ugyanis lassan történt. Nemzetiségiek - főleg románok és ruszinok - a megnagyobbodott ország összlakosságában képviselt számarányuknak megfelelően 20 %-ban kerültek be a könnyű hadosztály minden egyes alakulatába.

A 9. könnyű hadosztály fennállása óta mind 13 S00 fős személyi állományát, mind nehézfegyverekkel némileg megerősített fegyverzetét és felszerelését tekintve, magyar viszonylatban sohasem képviselt ilyen nagy harcértéket.⁶ "Határozottan több volt ez az erő, mint évekkel előbb. Nagy büszkeséggel és biztonságérzettel töltött el katonát, civilt egyaránt." - emlékezik vissza Kemendy Géza, a csáktornyai 17/II. zászlóalj egykori vonatparancsnoka.⁷

A kissé vontatott ütemben végbement mozgósítási munkálatok után a

csapatok összesoktatására és kiképzésére hat hetet szántak. A lögyakorlatokra javarészt az újdörögdi illetve a nagykanizsai lőtéren került sor, s kisebb-nagyobb kötelékekben végrehajtott harcszerű és menetgyakorlatokat is beiktattak a csapatok kiképzésére, összműködésük begyakorlására.

A helyőrségek a hozzátartozók és nagyszámú polgári közönség jelenlétében 1942. április végén, május elején búcsúztatták a 9. könnyű hadosztály elvonuló alakulatait. Csáktornyáról és Zalaegerszegről 1942. május 1-én és 2-án, Nagykanizsáról pedig már április 28-tól indultak el a száztíz tengelyes szerelvények.⁸ Komárom - Érsekújvár - Galánta - Trencsén - Zsolna - Jablonkai hágó - Katowice - Kielce - Radom - Deblin - Lukow - Breszt - Minszk - Szmolenszk - Gornj - Brjanszk - Orel és Kurszk voltak sorrendben a nagyobb állomások.⁹

A könnyű hadosztály 1942. május 5-től rakodott ki a hadműveleti területen, nevezetesen Kurszk elővárosaiban.¹⁰ A kiérkezett magyar alakulatokat - mivel a magyar 2. hadsereg parancsnokságának azon tágbab törzse, mellyel Jány Gusztáv vezérezredes,¹¹ hadseregparancsnok is utazott, csak május 20-án érkezett Kurszkba - közvetlenül a német 2. hadseregnek rendelték alá. A kirakás irányítását is a német 2. hadsereg parancsnoksága látta el.¹²

A Kurszktól nyugatra gyülekező zalai alakulatokra, illetve a 7. könnyű hadosztályra a német Heeresgruppe Süd (Dél-Hadseregcsoport) intézkedése szerint a német 2. hadseregbeli XXXXVIII. páncélos hadtest két hadosztályának felváltása várt. A Kurszktól 60 km-re keletre húzódó észak-déli irányú, kb. 40 km-es védelmi vonalat kellett átvenniük. E védővonal - a Moszkva alól 1941. telén visszavetett - német csapatok hevenyészett vonala volt. Az arcvonal itt csak 1942. márciusában alakult ki véglegesen.¹³

A III. hadtest harmadik seregtestjének, a komáromi 6. könnyű hadosztálynak június elejére kellett felsorakoznia e fenti védelmi vonalra, addig a brjanszki erdőség területén partizáncsoportok ellen vetették be.

A Kurszk előtti védőállás megszállása - széles kiterjedése folytán - csak vonalszerűen, számottevő mélységi tagozódás nélkül történhetett meg. Az állások - a téli védelem követelményeinek megfelelően - a községekre és erdőkre támaszkodtak.

A magyar alakulatok 1942. május és június folyamán főleg a védelmi berendezések tökéletesítését végezték és csak néha vállalkoztak egy-egy szakasz-század kötelékben felderítő akciókra. A szemben lévő szovjet

csapatok hasonló erőben ugyancsak védelemben voltak. Május vége felé aztán fokozódott aktivitásuk. Igyekeztek a magyar harcelőrsök által védett területen a legfontosabb magaslati pontokat elfoglalni és ott állandó erősítési munkálatokkal új védelmi állásokat kiépíteni. A legnagyobb szovjet támadás - június 4-én -, a 47. gyalogezred arcvonalán érte a nagykanizsai seregtest állásait.¹⁴ E harcok során halt hősi halált a 9. könnyű hadosztály két hivatásos tisztje, Meszess Vince főhadnagy, és Gosztonyi Sándor százados.¹⁵

A működésbe lépő magyar 2. hadsereg-parancsnokság alárendeltségébe 1942. június közepén az alábbi seregtestek tartoztak: a magyar III. hadtest (7. és 9. könnyű hadosztályok) és a német VII. hadtest (a német 16. gépesített és 387. gyaloghadosztály, valamint a magyar 6. könnyű hadosztály).¹⁶ A magyar hadsereg többi alakulatának - IV. és VII. hadtestének, illetve hadseregközvetleneinek - kiszállítása még folyamatban volt. A tűzkeresztségen a Don mentén estek át.

A Kurszk előtti, kb. 60 km szélesre megnövelt állásait elfoglaló töredék hadsereg északi szomszédja a német 4. páncélos hadsereg, a déli pedig a német 6. hadsereg volt. A 2. hadseregnek a fenti arcvonalból kellett csatlakoznia a június végére tervezett német támadáshoz, mely a Heeresgruppe Süd-nek a dél-oroszországi és kaukázusi nyersanyag-lelőhelyek birtokbavételét célzó nagy hadművelete kezdetét jelentette.

A német hadvezetés terve szerint a Kurszk térségéből kiinduló Weichs-Seregcsoportnak¹⁷ és a tőle közvetlenül délre csoportosuló német 6. hadseregnek nagy átkaroló támadása az első ütemben a Donhoz való, Voronyezs általános irányba történő előretörést, másodikban pedig a Don és az Oszkol folyók közé remélhetőleg bezárt szovjet csapatok megsemmisítését célozta. A Weichs-Seregcsoportba a német 2. hadsereg, a szintén német 4. páncélos hadsereg és a magyar 2. hadsereg kikerkezett része tartozott.

A német hadtesttel megerősített magyar 2. hadseregnek, mint déli szárnyhadseregnek az volt a konkrét feladata, hogy Tim város előtt törje át a szovjet védelmi vonalat, s Sztarij Oszkol irányában jusson ki a Donhoz. Tim város elfoglalását a 9. könnyű hadosztály alakulataira hízták. A német VII. hadtestnek mielőbb Sztarij Oszkol irányába kellett előretörnie, hogy a német 6. hadsereg részeivel együttműködve megsemmisítsék az arcvonal előtt rekedt ellenséges erőket. A magyar hadsereg III. hadtestét és német VII. hadtestét több nehéz illetve közepes és légvédelmi tüzérsztyállyal, s egy-egy német páncélvadász,

valamint rohamlövegoosztálllyal erősítették meg a támadás előtt.¹⁸

A magyar és német csapatokkal szemben a szovjet Brjanszki Front balszárnya és a Délnyugati Front jobbszárnya védekezett. Mivel a kérdéses védelmi vonal megerősítésére kevés tartalék és idő állt rendelkezésre, a szovjet főparancsnokság utasítására a csapatok a Donig terjedő területet anyagilag lényegében teljesen kiürítették, az utóvéd állások kiépítését, s némi tartalék erő felvonulását azonban csak június 20. után kezdték el.¹⁹

A támadás napját kétszer halasztották el az esős időjárás miatt. Ezek után 1942. június 28-án hajnali 2 óra 15 perckor indult meg, 30 perces tüzéségi előkészítéssel.

A magyar alakulatok közül a legnehezebb feladatot a 9. könnyű hadosztály kapta. Sávja előtt húzódott a szovjet csapatok egyik műszakilag legjobban kiépített 10-15 km-es mélységű védelmi állása. A terepviszonyok sem kedveztek a magyar csapatoknak. Előretörési irányuk egészen a Donig ugyanis merőleges volt az észak-déli irányban húzódó párhuzamos, 50-60 méter magas dombokra.

A nagykanizsai könnyű hadosztály két harccsoportban támadó gyalogzászlóaljai csak június 30-án értek a Tim városa előtt közvetlenül kiépített - a korabeli iratokban gyakorta szereplő - un. harckocsiáróállás elé. Két napig súlyos harcokat vívtak az összes magaslaton és településen szívósan ellenálló szovjet utóvéd alakulatokkal. Barkovna, Gnyilinszkije Dvori, Gnyiloje csak többször megismételt roham eredményeképpen került a birtokukba.²⁰ A Gnyiloje körüli harcok hevességére jellemzők a június 29-i, korabeli napijelentés alábbi sorai: "A 17/III. zászlóalj északról, a 17/II. délről behatolt Gnyilojéba. Erős és az ellenségre nézve veszteségteljes közelharc fejlődött ki. A helyzet estszürkületig nem tisztázódott. Ekkor a 17/6. század parancsnoka személyesen az élre állva rohamra vezette századát a község déli része ellen. A rohamhoz csakhamar csatlakozott az 5. század, majd északon a 17/III. zászlóalj is. A 6. század vitéz parancsnoka elesett, de a falu percek alatt birtokunkba került. Az ellenség visszavonult."²¹

A zászlóaljok megkívánt ütemű előrenyomulását lassította az is, hogy a támogatásukra hivatott tüzer- és páncélvadász alakulatok a gyakori esőtől felázott terepen lemaradtak a küzdőktől.

Míg a 9. könnyű hadosztály a Tim előtti magaslatok birtoklásáért harcolt, a tőle északra támadó német VII. hadtest csapatai az említett várost megkerülve - ha nem is a tervezett ütemben - Sztarij Oszkol felé

nyomultak előre. Szintén a város felé közeledett a III. hadtest "gyorsalakulataiból" (kerékpáros, lovas stb.) kikülönített, Major Ottó ezredes,²² 47. gyalogezred-parancsnok vezette csoport is.

1942. július 1-én reggel a nagykanizsai seregetest küzdő zászlóaljai javarészt a Timtól délnyugatra húzódó un. "harcokosiárokállással" szemben csoportosultak. Ezt, a betonba beépített lövegekkel és oldalazó tüzelésre is alkalmas páncéltörő ágyúkkal teletűzdelt, jól kiépített szovjet védőállást a magyar csapatok felderítés nélkül, arctámadással próbálták elfoglalni. Mialatt a zalai honvédek nagy veszteségeket szenvedtek Tim előtt, a német VII. hadtest jobbszárnyán küzdő magyar 6. könnyű hadosztály alakulatai - a sikert learatva - július 2-án délben keleti irányból benyomultak a városba. Tim már aznap reggel óta üres volt. Védői - a többi arcvonalszakaszon meghátrálókat fedezve - utolsóként hagyták ott állásaikat.²³

Ezzel a magyar csapatok számára befejeződtek a támadó hadműveletek. A Tim városaért és az előtte húzódó, jól kiépített védelmi állások leküzdéséért folytatott négynapos harcban a 9. könnyű hadosztály elvesztette személyi állományának 20 %-át. A Don folyóhoz való kikerkezésig már csak a bekerített kisebb szovjet csoportok felszámolása és üldözési feladatok vártak a kezdeti harcoktól megviselt magyar alakulatokra.

A június 28-án megindult, "Operation Blau" fedőnevű hadművelet során a szemben álló Brjanszki és a Délnyugati Front védelme a voronyezsi irányban kudarcot vallott. A két német hadsereg gyors előretörése miatt a szovjet csapatok már június 30-án megkezdték a részleges visszavonulást. A magyar és német csapatok 300 km szélességben törték át az arcvonalat, s 150-170 km mélyen előrenyomulva július 4-től jutottak ki a Donhoz és érték el Voronyezs körzetét. A szovjet főparancsnokság - tanulva az 1942. májusi harkovi csata kudarcából és óriási veszteségeiből - igyekezett időben a Don mögé vonni csapatait, így ezek teljes megsemmisítése utóvédjeik szívós ellenállása miatt is meghiúsult.

A magyar csapatok a visszavonuló ellenséget üldözve 1942. július 7-től jutottak ki fokozatosan a Donhoz.²⁴ A hosszú menetektől és a kezdeti harcoktól kimerült alakulatokat a német gyorscsapatok leváltása után azonnal védelmi állásba rendelték a folyó mentén.

A 2. hadsereg Donhoz való felvonulása 1942. augusztus végére fejeződött be. A magyar seregetesteknek a bal szomszéd német 2., illetve

a jobb szomszéd olasz 8. hadsereg alakulataival közösen ellátott Don menti folyamvédelme a Sztalingrád és a kaukázusi olajmezők felé irányuló hadműveletek sikerét volt hivatott biztosítani.

A magyar könnyű hadosztályok arcvonalszakaszának helyét és alárendeltségét a hadseregen belül Donhoz való kikerkezésük sorrendje határozta meg. A 9. könnyű hadosztály 1943. február 1-ig, a hadtest feloszlásáig mindvégig a szombathelyi III. hadtest alárendeltségében maradt, s kb. 20-25 km-es védőszakasza a hadsereg arcvonalának legészakibb részén húzódott.

A III. hadtest könnyű hadosztályainak védővonalai közül a 9. könnyű hadosztályé rendelkezett viszonylagos tereptani előnyökkel. Kivételt képezett a német 2. hadseregbeli 323. gyaloghadosztályhoz való csatlakozási területe, ahol a part alig nyújtott védelmet, a magasabban fekvő szovjet oldalról mindenre betekintés nyílt. A nagykanizsai könnyű hadosztály 17. és 47. gyalogezredének Voronyezstől délre húzódó szakasza a Don jobbpartját követte. A települések - Gremjacsje, Kosztyenki és Alekszandrovka - a parthoz közel feküdtek. A falkaközében lombos erdők voltak, melyek jó rejtőzködési lehetőséget nyújtottak. A Don jobbpartja általában itt magasabban feküdt, mint átellenben, így ez is némi előnyt jelentett. A másik oldalon viszont szélesebben terült el a folyó árterülete, mely bozótsaival, nádasaival és ártéri erdőivel még kiválóbb rejtékhelyül szolgált.

A Don mögé visszavonuló és a magyar hadsereg gyengéit hamar kitapasztaló szovjet csapatok 1942. augusztusában erőteljes támadásokat indítottak, hogy a folyó nyugati partját is birtokukba vehessék és ott hídfőállásokat foglaljanak el. Ezen eredményes támadásaik középpontjába főleg az urivi Don-kanyar, illetve Korotojak és Scsucsje települések környéke került. A 9. könnyű hadosztály arcvonalszakaszán Kosztyenki községnél próbálkoztak kisebb hídfőt kialakítani a szovjet csapatok.

Támadásukat, kezdetben egy zászlóaljnyi erőben és kellő tüzérségi támogatással, 1942. augusztus 8-án indították meg a nagykanizsai könnyű hadosztály 34/I. zászlóaljának védőállása ellen. A partot ért támadók előretörését csak aznap délután, 4-500 méterre a folyótól tudta megállítani a zászlóalj. Másnap már a parti mocsaras terepbe befészkelte, s az éjszaka folyamán komoly erősítést kapott szovjet csapatokkal kellett felvenni a harcot a zalai honvédeknek. Az ide csoportosított 17/I. és 17/II. zászlóalj részeinek, valamint a szomszédos 47/I. zászlóaljnak

együttes támadása nem vezetett eredményre, sőt a megerősödött szovjet erők erős tüzéségi előkészítés után betörték a magyar állásokba és elfoglalták Kosztyenki községet is. 1942. augusztus 10-én délután, a már komoly ellenséges betörés megállítására aztán a 9. könnyű hadosztály az eddig ide csoportosított zászlóaljaival és néhány ezredközvetlen alosztállyal újabb ellenlökést kísérelt meg. Három órás heves harc után visszafoglalták Kosztyenkit és az eredeti védőállásokat.²⁵

A végleges helyzet a kialakított szovjet hídfőállás előtt augusztus 13-ára alakult ki. A parthoz szorított, ott akadályokkal és aknákkal biztosított, támpontszerűen védekező szovjet zászlóaljnyi erőt végül is nem sikerült visszavetni a túlsó partra. A hídfő teljes felszámolása csak 1942. december 30-án, a 34/I. zászlóalj egy századnyi harccsoportjának rajtaütésszerű vállalkozása eredményeképpen történt meg. Akkor, amikor már megléte a következő 1943. januári események miatt jelentéktelenné vált a szovjet csapatok szempontjából.

A 9. könnyű hadosztály, az 1942. augusztus 8-tól 13-ig tartó Kosztyenki körüli harcokban 674 - benne 34 tiszti - sebesültet veszített. A hősi halottaknak és az eltűnteknek a számát kb. 150 főre becsülték.²⁶ E súlyos veszteségek miatt a zászlóaljak un. harcos - tehát első vonalban lévő - létszáma erősen megcsappant. Egy 1942. augusztus 16-i kimutatásban az alábbi adatok szerepelnek a 9. könnyű hadosztály zászlóaljainak harcos létszámait illetően:²⁷

17. gyalogezred	47. gyalogezred
17/I. zászlóalj	47/I. zászlóalj
7 tiszt 216 legénység	1 tiszt 80 legénység
17/II. zászlóalj	47/II. zászlóalj
7 tiszt 311 legénység	10 tiszt 415 legénység
17/III. zászlóalj	34/I. zászlóalj
10 tiszt 400 legénység	5 tiszt 166 legénység

1942. augusztusától már egyre több 200 fős menetszázadot indítottak el a háttországból a leharcolt alakulatok személyi veszteségeinek pótlására. A 9. könnyű hadosztály nagy veszteségeket szenvedett 47/I. és 17/I. zászlóalját azonban már nem lehetett belőlük feltölteni. A két

zászlóaljat augusztus végén a könnyű hadosztály parancsnoksága feloszlatta és velük a megmaradt zászlóaljakat személyileg és anyagilag feltöltötte.

A Don menti hídfőcsaták a magyar hadsereg 200 km-es arcvonalán 1942. szeptember végére mindenütt befejeződtek. A csapatok az elért vonalban védelemre rendezkedtek be.

1942. őszén - a tavaszi kivonulóhoz képest - egy személyi állományában, fegyverzetében és felszerelésében megfogyatkozott, súlyos ellátási és utánpótlási gondokkal küzdő, a hídfőcsatákban leharcolt magyar hadsereg várta sorsának beteljesedését.

A 2. hadsereg kezdetben remélt gyors kivonása 1942. őszére lekerült a napirendről. A német hadvezetés saját és szövetséges erőit - szinte hatáskorlát nélkül képzése nélkül - mind az elért hosszú keleti arcvonalra sorakoztatta fel.

A magyar politikai és katonai vezetés - a visszakapott magyarlakta területek megőrzése érdekében - ekkor már egy ütőképessé háttérbe szorított hadsereg kiépítésére törekedett. A német hadvezetéstől várta "doni hadseregünk" megerősítését és csak némi fegyverzeti, felszerelésbeli kiegészítésre és a személyi állomány fokozatos felváltására hajlott. Az első ütemben 3 ezredparancsnokságot (ezredközvetlenekkel együtt) és 12 zászlóaljat szándékoztak felváltani. A hadművelési területre fegyver nélkül kikerülő felváltó csapatok - 35-36 000 ember - részére bevetésük előtt 2-4 hetes utánpótlást irányoztak elő az erre a célra, az arcvonal mögött létesített hadtest-kiképzőtáborokban. A központi utasítás az volt: majd az első vonalban a leváltandóktól veszik át a fegyvereket és a téli felszerelést.²⁸

A legnagyobb méretű felváltásokat éppen a 9. könnyű hadosztálynál tervezték. Nem véletlenül, hiszen a 13 500 fős kivonuló létszámához képest 1942. decemberében 384 tiszt és 10 230 főnyi legénység alkotta a személyi állományát.²⁹ Felváltásra került volna III. zászlóaljának kivételével a 17. gyalogezred, valamint a 47. gyalogezred 34/I. zászlóalja. Az előbbi helyére a székesfehérvári 3. gyalogezred I. és II. zászlóalja, az utóbbi helyére pedig a kassai 21/I. zászlóalj érkezett ki 1942. november első felében a doni arcvonal mögé.³⁰ A tervezett váltások időpontja egybeesett az 1943. januárjában megindult szovjet offenzíva kezdetével, így a leváltottak javarészt fegyvertelen tömegei szintén belekerültek a súlyos védelmi és utóvéd harcokba és a visszavonulás forgatagába.

A magyar arcvonal ellen feltételezett szovjet támadás célja és iránya

szinte mindvégig teljes bizonytalanságban tartotta a 2. hadsereg parancsnokságát. A csapatoktól kevés és néha egymásnak ellentmondó hírek érkeztek a Don túlsó oldalán csoportosuló szovjet erőkről. Az urivi hídfő előtti és az attól északra és délre levő könnyű hadosztályok jelentései 1943. január első napjaitól azonban egyöntetűen a legnagyobb szovjet hídfőbe irányuló erős tehergépkocsi-forgalomról, s megélnkülő légi és földi felderítésekről számoltak be.

A kiszolgáltattott, számottevő páncélelhárító fegyverekkel és harckocsikkal nem rendelkező, s vontatóeszköz hiányában mozgásképtelen tüzérségű magyar hadsereg nem tudott sokáig ellenállni a támadás súlypontjain túlerőt képező szovjet csapatok offenzívájának. A Vörös Hadsereg támadó seregstestjei 1943. január 12-én az urivi, 14-én a csucsjei doni hídfőnél áttörték arcvonalát.

Már az áttörést követő kezdeti harcokban is részt vettek egyes 9. könnyű hadosztálybeli alosztályok. Nevezetesen a leváltott 34/I. zászlóaljából, valamint a 46/II. és 21/I. zászlóaljból kiegészített és felállított 47/I. zászlóalj, ezredközvetlen páncéltörő ágyús, aknavető, kocsizó géppuskás szakaszok illetve századok, s a 9/2. és 9/5. tüzéruteg. A szovjet alakulatok gyors előretörése ugyanis szükségessé tette, hogy a hadsereg-parancsnokság - komolyabb tartalék hiányában - III. hadtestbeli alakulatokat vonjon ki a doni védelmi állásokból és azokat a veszélyeztetett területekre irányítsa. A hadtest előre rögzített terv szerint megalakuló csekély tartaléka, a néhány 9. és 6. könnyű hadosztálybeli zászlóaljából és tüzérutegből álló un. megerősítő csoport, Martsa Sándor ezredes,³¹ 47. gyalogezred-parancsnok vezetésével már 1943. január 13-tól harcban állt. A 2. hadseregnek a szovjet főtámadásba torkolló egyetlen ellentámadásához csoportosult volna, de a rossz időjárási és útviszonyok - méteres hó, mínusz 40 fok - miatt csak egyes részei érkeztek meg a támadás tervezett időpontjára. A sikertelenül végződött ellentámadás után a III. hadtest, hogy jobbszárnyát valamelyest biztosítsa, a Martra-csoportot és a Sztorozsevoje térségéből visszavetett és meggyengült 20. könnyű hadosztálybeli részeket Rosszoskiban, Oszkinóban és Arhangelszkójában körvédelemre rendelte. A községeket védő csapatok súlyos veszteségeik ellenére mindaddig fel tudták fogni a szovjet támadásokat, amíg azok nem váltak átkaroló jellegűvé. A szovjet páncélos erők és a jablocsnojai erdőn át bevetett sicsapatok Oszkinó megkerülésével 1943. január 14-én este a védők hátába kerültek, ennél fogva fel kellett adni a fent említett községeket.³²

A szovjet csapatok, Uriv-Sztorozsevoje térségében elért egyre nagyobb térnyerése következtében a hadsereg zömétől elszakított és kelet-nyugati irányú arcvonalat felvett III. hadtest alakulatait - a Heeresgruppe B.³³ január 15-én reggel a német 2. hadseregparancsnokságnak rendelte alá. A hadtest ezen belül a Siebert altábornagy³⁴ parancsnoksága alatt megalakult hadtestcsoportba került.³⁵

Az 1943. január 15-ét követő napokban a szovjet 60. hadsereg csapatainak előrenyomulása egyre jobban megközelítette a 9. könnyű hadosztály védőkörletét. A Rosszosi és Alekszandrovka környéki harcokhoz is újabb 9. könnyű hadosztálybeli felváltó és leváltott alakulatokat - a 3/II. és 34/I. zászlóaljakat, illetve a 9/4. tüzéruget - vontak ki Don menti védőállásaikból, hogy bevessék a szovjet előretörés lelassítása érdekében.

1943. január 18-tól aztán megszilárdult a front. A III. hadtest és a védelmének megtámasztására küldött német csapatok egészen január 26-ig tartották a Szinyije Lipjagi, Szkupolj, Szemigyeszjátszkoje és Kocsatovka, Parnicsnij, Prokudinszkij és Rudkinó községek körvédelmi állásait. E védelmi vonal elvileg alkalmas volt a téli védelemre, mert aránylag közel fekvő helységek láncát alkotta. Szinyije Lipjagi, Szkupolj, Szemigyeszjátszkoje és Kocsatovka eredetileg a III. hadtest vonatalakulatainak szálláskörzete volt, több ellátó, utánszállító, egészségügyi oszlop és raktár, valamint intézet települt ide.

A 9. könnyű hadosztályból csak az áttörést követő harcokba bekapcsolódott és súlyos veszteségeket szenvedett alakulattöredékek vettek részt a körvédelmi központok védelmében. A nagykanizsai könnyű hadosztály többi része - két és fél zászlóalja és hadosztályközvetlenei - a Gremjacsje - Hmelevij Les - Parnicsnij vonal védelmére rendezkedett be.³⁶ A sebtében kialakított védőállásokról az alábbiakat olvashatjuk Kemendy Géza már idézett memoárjában: "...vastag hótakaróból kivágott hatalmas hókockákból raktak köralakú építményeket, természetesen fedél nélkül. Ezek a szélről és gyalogsági lövedékektől védtek."³⁷

A szovjet Voronyezsi és Brjanszki Front 1943. január 24-én megindított hadműveletei nyomán a német 2. hadsereg két hadteste és a magyar III. hadtestet is magába foglaló Siebert hadtestcsoport körül január 28-ára bezárult a gyűrű. Ez azonban sohasem volt összefüggő. Kasztornoje és Bikovó, valamint Gorsecsnoje és Sztarij Oszkol között a későbbiek során is megmaradt egy-egy 25-30 km-es folyosó, melyen

keresztül a visszavonuló csapatok déli, illetve nyugati irányban kijuthattak a bekerítésből.³⁸

A magyar körvédelmi központok védői már 1943. január 26-án a teljes körülzárságban vívták küzdelmüket. A szovjet csapatok - a német 68. gyaloghadosztálynál történt betörés révén - ugyanis már január 24-én este a magyar hadtest oldalába illetve hátába jutottak. A III. hadtest csoportjainak nehéz helyzetét fokozta az egyre jobban mutató lőszerhiány és az eddigi visszavonulás során néha kényszerűségből visszahagyott nehézfegyvereinek hiánya.

Siebert altábornagy intézkedése szerint a magyar csapatoknak január 29-ig kellett kitartaniuk állásaikban. Stomm Marcel vezérőrnagynak,³⁹ a III. hadtest parancsnokának többszöri kérelmére Siebert elrendelte, hogy a III. hadtest csapatai január 26-áról 27-re virradó éjjel Sztaro Nyikolszkoje, Dimitrijevka vonalában visszavonulhatnak. Siebert egyúttal intézkedett a hadtest- és hadosztályvonat részek visszavonulására is, melyek a Nyizsnyeje Turovo, Vjasznavatovka, Novaja Olsanka, Krutaja Gora, Olim, Bicsek, Bikovó útvonalon Tim felé már megkezdték a visszavonulást. A III. hadtestparancsnok - a tájékozatlansága miatt - meg volt győződve arról, hogy a hadtestparancsnok kérésére engedett Siebert, mikor a visszavonulást 27-re végre elrendelte. "Sajnos nem sejtettük, hogy míg mi a Don mellett álljuk a harcot, a mindig biztosnak tudott É-i szárnyunknál (ill. hátunkban) fog bekövetkezni a katasztrófa, hiszen ott a németek voltak. Nem tudtuk, hogy a végre I. 25-én kiadott több oldalas és igen komplikált Siebert altábornagy-féle visszavonulási intézkedésnek I. 29-ére beállított kezdetét azért kellett 27-re előrehozni, mert közben a németeket Kasztornoje felett áttörték. (I. 27-én már Kasztornojében voltak az oroszok.) Azt hittük, hogy a mi kérésünknek engedtek, amikor a visszavonulást 27-ére végre elrendelték. Áldozatul voltunk odadobva. Fedezzük a német visszavonulást, azután mi is vonuljunk vissza (a hátunkban lévő ellenségen át) de úgy, hogy a valamire való utakat nem használhatjuk" - vélekedett Barra Zsigmond vezérkari őrnagy,⁴⁰ a 9. könnyű hadosztály vezérkari főnöke az 1943. nyarán, utólag rekonstruált harcjelentésében.⁴¹

Miután a többirányból előrenyomuló szovjet csapatok elvágták a Sztaro Nyikolszkoje felé vezető utat, a körvédelmi csoportoknak több helyütt a bekerítésből kitorve kellett megkezdniük a visszavonulást. A III. hadtest utóvédje a 9. könnyű hadosztály 17/III. zászlóalj volt, mely január 27-én reggel hagyta ott a Don menti állásait. A 9. könnyű

hadosztály visszavonuló csapatainak már súlyos harcokat kellett vívniuk a Sztaro Nyikolszkójába való bejutásáért. A felváltásra kiérkező 3. gyalogezred e fenti községnél lefolyt ütközetnél semmisült meg csaknem teljes egészében.

A Sztaro Nyikolszkójába beérkező megmaradt 9. könnyű hadosztálybeli csapatrészek és néhány német alakulat 27-én estig tartotta a községet, majd északi irányban vonult vissza Hoholon át Verhnye Turovóba⁴² A faluba vezető völgyet kisebb csoportjával január 28-án Oszlányi Kornél ezredes,⁴³ a 9. könnyű hadosztály parancsnoka védte, aki itt meg is sebesült. Ezek után Martsa Sándor ezredes vette át a könnyű hadosztály vezetését.

Január 28-ától a visszavonulás többnyire vezetés nélkül, az egyedüli úthoz kötöttség folytán maguktól alakult hosszabb-rövidebb oszlopokban történt Vjasznovatovka, Novaja Olsankán át Olimba. A III. hadtestparancsnokság és a Martsa ezredes vezette csoport már január 29-én délben megérkezett Krutaja Gorába. A hadtest többi része az utóbb említett településtől nyugatra Olim községig jutott el. Az ide beérkező csapatok felett Farkas Zoltán ezredes,⁴⁴ a 22. gyalogezred parancsnoka vette át a parancsnokságot.

Az Olimba illetve Krutaja Gorába beérkező magyar alakulatokat nem engedték tovább a németek. Közölték parancsnokaikkal, hogy a szovjet csapatok teljesen bekerítették az Olim patak völgyét. A magyar csapatok a későbbiek során több ellentétes értelmű utasítást kaptak a német parancsnokságoktól és Siebert altábornagytól. Hol megengedték nekik, hogy a kitörni szándékozó német alakulatok utóvédjei lehetnek, hol olyan önálló kitörési irányt jelöltek meg számukra, melyet erős szovjet csapatok tartottak lezárva.

Ezen ellentétes rendelkezések, valamint Siebert altábornaggyal történt összetűzés hatására, de leginkább hadtestének megmenekülési esélyeit végképpen veszni látva Stomm Marcel vezérőrnagy, a szombathelyi hadtest parancsnoka kiadta a maga nemében is példátlan, 1943. február 1-jei keltezésű "búcsúparancsát", melyben feloszlatta hadtestét. "Mindenkinek saját belátására bízva jövődjét", a kisebb csoportokban való hátrajutásban bízva, törzsének első csoportjával február 2-én öt szánon elindult Ivanovka felé. A csoportját követő több kisebb csoporttal együtt hamarosan fogságba esett.⁴⁵

Nem így cselekedtek a hadtest tettekreész - köztük több 9. könnyű hadosztálybeli - csapatparancsnokai. Úgy döntöttek, hogy egységeiket

együtt tartják, s megpróbálnak valahogy együttesen kijutni a gyűrűből. Elhatározták, hogy az így megalakult, egyesült csoport vezetését Farkas Zoltán ezredes veszi át. Tudták, hogy az Olim patak völgyében bekerített alakulatok közül egyedül a német alakulatok képeznek harcerőt, csak az általuk végrehajtható kitöréstől várhatnak kiutat a reménytelen helyzetből. Tisztában voltak azzal is, hogy a németek "engedélyét" a kitörésükhöz való csatlakozáshoz csak akkor kaphatják meg, ha a megmaradt kötelékeket rendezik, s a "minimális" harcra felkészítik. Ennek megfelelően cselekedtek.

1943. február 2-án alkalom adódott erre. A déli irányba kitörni igyekvő német 88. gyaloghadosztály utóvédjének parancsnoka kilátásba helyezte, hogy a magyar csoport a német gyaloghadosztállyal együtt áttörhet. Kikötése az volt, hogy a magyar csoport csak a párhuzamos utakat használhatja és a teljes vonatoszlopát el kell égetni.

Az Orlovkáig eljutott magyar hadtest - 11-12 ezer fős - nagy oszlopa február 2-án hajnalban, kisebb-nagyobb csoportokat alkotva megkezdte menetét déli irányba a német csapatok után. Az egyes magyar csoportok Gorsecsnojéig a karbantartott úton menetelő német oszlopokkal párhuzamosan terepen, onnan Sztarij Oszkolig a vasúti töltésen meneteltek. Azokat az oszlopokat, amelyek Gorsecsnoje után részben éjjelezés, részben az út megrövidítése céljából letértek a vasúti töltésről, erős partizántámadások érték. Így járt a 9. könnyű hadosztály megmaradt vonatoszlopa és a Barra Zsigmond vezérkari őrnagy által vezetett csoport.⁴⁶

A magyar csapatok február 2. és 4. között érkeztek be Sztarij Oszkolba. A város teljesen körül volt zárva, s német csapatok tartották. Gyorsan tovább kellett vonulni, s a csoportok Lukjanovkán át Tim felé vették az irányt. Mocsagi, Troickoje, Marino, majd Korovino volt a menet útvonala, ezúttal már a németektől leválva. Mocsagi községtől Martsa ezredes vette át a csoport vezetését.

Korovinotól Obojanon és Szudzsan át Szumiig már folyamatos volt a menet. Szovjet támadások - partizán és légi - már nem érték a csapatokat. A hadtest megmaradt töredéke - kb. 6-7000 fő - február 14. és 18. között érkezett be Szumiba. A magyar összekötő törzsek és egyéb parancsnokságok már hátrább települtek innen, nem számoltak azzal, hogy a III. hadtest maradványai még megmenekülhetnek.⁴⁷

A veszteség nagyságáról, s a meglevő, összegyűjtött létszámról 1943. február közepétől kezdtek folyamatosan jelentést tenni a 2. hadseregbeli

seregtettek. A 9. könnyű hadosztály személyi állományát 1943. február 11-én 10 tiszt és 357 főnyi legénység alkotta. Március 5-én a létszám már 156 tiszt és 2459 főnyi legénység volt.⁴⁸

A szovjet csapatok Harkov irányába történő gyors előretörése miatt egyre nyugatabbra kellett kijelölni a 2. magyar hadsereg maradványainak gyülekezési és átszervezési területét. A hadsereg számára kijelölt végleges gyülekezési területre, Kijevtől 100 km-re északnyugatra 1943. március közepétől érkeztek meg - részben vasúti szállítással, részben gyalogmenetben - a magyar csapatok.

A 2. hadsereget hazaszállító szerelvények aztán 1943. április 24-én indultak el Ovrucs pályaudvaráról. A nagykanizsai állomásra először 1943. április 28-án érkeztek alakulatok: 67 tiszt és 1680 fányi legénység a 9. könnyű hadosztály eredeti, kivonuló állományából. Ezt követően május 2-án és 4-én is futottak be szerelvények nagykanizsai könnyű hadosztálybeli alakulatokkal.⁴⁹ A hazatért személyi állomány háromhetes egészségügyi vesztegár alá került. Ennek lejárta után került csak sor Nagykanizsán a csapatok ünnepélyes fogadására. A város főterén Oszlányi Kornél vezérőrnagy, a 9. könnyű hadosztály parancsnoka és Krátky István, a város polgármestere üdvözölte a hazatérteket.

A 9. könnyű hadosztálynak kálváriája megmaradt állományának hazaszállításával 1943. májusában véget ért. Nem így az életben maradt katonáié. Hozzávetőlegesen meg lehetne állapítani a fogságba esett és később újból harcba vetett honvédek számát. A pusztá számok mögötti egyéni tragédiákat azonban csak az érintett családok érezhették.

A történész munkájának elkészítése során igyekszik minél több írott forráshoz hozzáférni, átgondoltan, az összefüggésekre és a lényegre koncentrálni írja le minden egyes mondatát. Nem így cselekszik, aki életének sorsdöntő napjairól naplót vezet. Az első benyomások, a hangulatváltozások, az átélt események pillanatnyi gyönyörűsége és borzalma vezetik tollát. E naplókban leírtak hitelességéhez - éppen ezért is - kétség nem férhet. Történeti értékű dokumentumok, s egyben rendkívül hasznos források egy korszak, egy esemény árnyaltabb bemutatásához.

E kiadványban közzétett naplók⁵⁰ fél évszázada íródtak. 2000 kilométerre távol a hazai tájaktól, az oroszországi, a Don menti lövészárkokban. Hogy fennmaradtak az utókor számára - javarészt a pusztá szerencsének köszönhető. Hogy szerzőik is túléltek a háború

viszontagságait, a megannyi harcokosi és repülőtmadást, a gyilkos aknavető- és géppuskatüzet - az már a katonasors velejárója.

Jelen esetben fél évszázad eltelte kellett ahhoz, hogy a korábban lefasisztázott, elhallgattatott Dont megjárt honvédeink "megszólaljanak". A közlésre bocsátott korabeli frontnaplókat bőséges jegyzetekkel láttuk el. Egy része a bennük előforduló személyekről nyújt bővebb információt, másik része a tévedések, pontatlanságok korrigálását és fontosabb kiegészítéseket tartalmazza.

A szövegeket néhány stilisztikai (nyelvtani) kiigazításon és névátíráson kívül nem változtattuk meg, csupán a naplóbejegyzések keltezését egységesítettük, a (főként katonai) rövidítéseket pedig - a közérthetőség kedvéért - feloldottuk.

Néhány szót a publikált frontnaplók szerzőiről, a haza iránti kötelességüket teljesítő, egykori kanizsai 9. könnyű hadosztálybeli katonákról:

Dervalics László Nagykanizsán született 1917. szeptember 23-án. Katonai igazolványának adatai szerint "6 elemi iskolát végzett, földműves". Mint a nagykanizsai 9. tábori tüzérezred árvezetője került ki 1942. májusában a keleti hadszíntérre. A 15 cm-es tarackokkal elvonuló 6. ütegnél teljesített frontszolgálatot. 1944. májusától rohamtüzér kiképzésben részesült Hajmáskéren, mint szakaszvezető. Alakulatával, a 25. rohamtüzérosztállyal a Nagyvárad körüli, majd a kecskeméti harcokban vett részt. Az utóbbi városnál megsebesült, aknaszilánkot kapott a lábába. Ezzel számára véget ért a háború, 1944. december 9-én tért haza a soproni katonai kórházból. A háború után is földművesként dolgozott, és jelenleg is szülővárosában, Nagykanizsán él.⁵¹

Németh József Zalaegerszegen született 1919. március 19-én. A 6 elemi iskola elvégzése után a városgazdálkodásnál dolgozott szülővárosában. 1941. október 4-én vonult be tényleges katonai szolgálatra a 17/III. zászlóaljhoz. Mint a zalaegerszegi zászlóalj egyik puskásszázadának tizedese vett részt 1942/43-ban a Don menti harcokban. Az 1944-es és az 1945-ös magyarországi hadműveletekben való részvételére nincsenek adataink. 1945. április 1. és október 26. között hadifogságban volt. A háború után mezőgazdasági munkás, vincellér, majd a MÁV-nál, az építőiparban és a Zalaegerszegi Húsipari Vállalatnál dolgozott. 1992. március 15-én halt meg Zalaegerszegen.⁵²

Dr. Nyíri Zoltán 1921. április 28-án született Merynén. Az elemi iskolát szülőfalujában, a középiskolát a pécsi jezsuitáknál végezte. Ezt követően sikeres felvételt nyert a Ludovika Akadémiára. 1941. augusztus 20-án avatták hadnaggyá. A következő év májusában, mint a csáktornyai 17/II. zászlóalj géppuskásszázadának parancsnoka vonult ki alakulatával a keleti hadszíntérre. 1942. augusztus 26-án megsebesült, majd egy hónap elteltével ismét visszakerült századához. 1942. szeptember 30-án 14 társával együtt téli harckiképzésre vezényelték Finnországba. Onnan visszatérve - az 1943. januári szovjet áttörés miatt - csak Sztarij Oszkolig jutott el. Itt találkozott zászlóaljának maradványával, s velük együtt sikerült hazatérnie 1943. májusában. 1944-től mint főhadnagy a 17. gyalogezred ezredközvetlen aknavetős századának parancsnoka. Ezen év júniusától kiképző tiszt Hajdúhadházán, egy aknavetős kiképzőtáborban. 1944. novemberében, mint egy újonc zászlóalj parancsnokát, alakulatával Berlinbe vezényelték. 1945. januárjától márciusáig Szentgotthárdon egy újabb kiképző táborban tevékenykedik. A szovjet előrenyomulás miatt Karintiába vonult a táborral, ahol március 29-én szovjet fogságba esett. Őt fogolytáborból szökött meg a Dunántúlon. A háború után nem kis nehézségek árán sikerült felvételt nyernie a budapesti orvosi egyetemre. Orvosi pályáját a Rókus kórházban kezdte, majd az ORFI fül-orr-gégészeti osztályára került. 1968-tól 1984-ig a siófoki kórház fül-orr-gégészeti osztályát vezette. Ma is Siófokon él, rendel a kórházban, s egyben üdülőorvos is.⁵³

Sipos Béla 1914. november 26-án született Zalatárnokon. A háború előtt földművesként dolgozott. Tényleges katonai szolgálatát 1937-től 1939-ig a 17. gyalogezred ezredközvetlen aknavetős századában teljesítette. Ezen alakulattal vett részt a visszacsatolt magyarlakta területek megszállásában, s szintén ennek kötelékében teljesített frontszolgálatot 1942/43-ban a doni hadszíntéren, utóbb mint az aknavetős század egyik rajparancsnoka. 1944. őszén szakaszvezetői rangban vett részt a Budapest körüli harcokban, s november 2-án Ócsán szovjet fogságba esett. 1947. szeptember 29-én tért vissza onnan. Azóta szülőfalujában él.⁵⁴

Jegyzetek

1. Hadtörténelmi Levéltár. A 2. hadsereg anyaga (a továbbiakban HL, 2 HDS) 4. fasc. számnélküli iratok, a 2. hadsereg 1942. tavaszi hadrendje.

2. Bevezető tanulmányomban a korabeli magyar katonai terminológiát használtam. Seregtestnek neveztetett ez esetben a hadosztály és a dandár is. Berger Károly: A vezetés kézikönyve. Bp. 1936. I. rész 1. old.

3. A seregvonat feladata az utánszállítás, valamint a szolgálati ágak szállítási szükségleteinek ellátása volt a hadosztályoknál. Berger i.m. 278. o.

4. Alosztályon századokat és útegeket kell érteni. Berger i.m. 1. old.

5. HL. 2. HDS. 4. fasc. szn. i. A 2. hadsereg 1942. tavaszi hadrendje.

6. A 2. hadsereg szervezetéről, felszereléséről és fegyverzetéről bővebben: Szabó Péter. A 2. magyar hadsereg felszerelése és fegyverzete a frontra kivonulása idején (1942. április - május) Hadtörténelmi Közlemények 1985/3. sz. 616-642. o.

7. Kemendy Géza (1913 - 1979) tartalékos zászlós, majd hadnagy. Alakulatának, a 17/II. zászlóaljnak keleti hadszíntéri tevékenysége során mindvégig frontszolgálatot teljesített. Visszaemlékezését, melyet családja öriz, "Harctéri emlékeim 1942/43." címmel készítette el.

8. HL. Honvédelmi Minisztérium Általános iratok (a továbbiakban: HM. Ált.) 3/b. 1942/46. 0028; Zalai Hírek 1942. május 2.; Muraköz 1943. június 11; Péchy György (1942/43-ban mint hivatásos főhadnagy, a 17. gyalogezred ezredsegédtszjtje) szíves tájékoztatása alapján.

9. HL. 2. HDS. 30. fasc. Nemeskéri Kiss Miklós: Napló az orosz harctérről. I. kötet. 11-23. old.

Bővebben: Szabó Péter: A 2. magyar hadsereg kiszállítása Ukrajnába és előrenyomulása a Donhoz. (1942. április-augusztus) Hadtörténelmi Közlemények 1986/3. sz. 496-524. old.

10. HL. Vezérkar Főnöke Elnöki 1.a. (a továbbiakban VKF, Eln. 1.a.) szn. i. Napi helyzetjelentések (a továbbiakban: NHJ) 1942.05.05.

11. Jány Gusztáv (1883-1947) vezérezredes 1940. március 1. és 1943. augusztus 1. között volt a 2. hadsereg, illetve a hadműveleti 2. hadsereg parancsnoka.

12. HL. Armeoberkommando 2.(a továbbiakban AOK. 2.) Kriegstagebuch Russland. Teil 5. (1942. április 23-24.) (xeroxmásolat); HL. 2. HDS. 5. fasc. 8. sz. naplómelléklet.

13. HL. 2. HDS. 5. fasc. 7. és 9. sz. naplómelléklet.

14. Péchy György és Szende László (1942-ben, mint hivatásos százados a 17/I. zászlóalj nehézfégyverszázadának parancsnoka a keleti hadszíntéren) szíves tájékoztatásai alapján.

15. Meszess Vince (1914-1942) hivatásos főhadnagy a 47. gyalogezred ezredközvetlen aknavető századának, Gosztonyi Sándor (1908-1942) hivatásos százados a 47/II. zászlóalj egyik századának volt a parancsnoka.

16. HL. 2. HDS. 30. fasc. Nemeskéri Kiss i.m. 75. old.
17. 1942. június 4-től a német 2. hadsereg-parancsnokság Weichs-Seregcsoport-parancsnokság elnevezéssel vette át a parancsnokságot a német 4. páncélos és 2. tábori, illetve a magyar 2. hadsereg felett. HL. AOK. 2. Kriegstagebuch Russland. 5. Teil. (1942. június 3.) (xeroxmásolat)
18. HL. 2. HDS. 4. fasc. 3. sz. naplómelléklet.
19. V.P. Morozov: Zapadneje Voronezsza. M. Voenizdat. 1956. 9-11. old.
20. HL. VKF. 4. oszt. 1943. szn. iratok (527/f.); HL. 2. HDS. 6. fasc. 681. sz. naplómelléklet.
21. HL. VKF. 4. oszt. 1943. szn. iratok (527/f.)
22. Major Ottó (1895 - ?) ezredes. A nagykanizsai 47. (iker)gyalogezred parancsnoka volt 1942. április 15. és október 25. között.
23. HL. VKF. 4. oszt. 1943. szn. iratok (527/f.); HL. 2. HDS. 6. fasc. 681. sz. naplómelléklet.
24. HL. 2. HDS. 5. fasc.128/C. naplómelléklet.
25. HL. 2. HDS. 6. fasc. 415., 430., 437., 445., 457. és 463. sz. naplómelléletek.
26. Uo. 508., 515. és 642. sz. naplómelléletek.
27. Uo. 656/a. sz. naplómelléklet.
28. HL. 2. HDS. 8. fasc. 1. sz. melléklet a 2122/2. sz. hds. I. a. X.11. sz. rendelethez.
29. HL. 2. HDS. 22. fasc. Barna Zsigmond vezérkari őrnagynak, a 9. k. ho. vezérkari főnökének harcjelentése 1943. I-II. 3. sz. melléklet.
30. HL. VKF. Eln. I. a. 1942/5848; HL. 2. HDS. 8. fasc. 1. sz. melléklet a 2122/2. hds. I. a. X.11. sz. rendelethez.
31. Martsa Sándor (1893-1969) ezredes. 1942. október végén vette át a nagykanizsai 47. (iker)gyalogezred parancsnokságát, melyet egészen alakulata hazatértéig vezetett. A III. hadtest 1943. januári és február védelmi harcai és visszavonulása alatt Kocsatovka helység körvédelmének irányítója, majd nagyobb adhoc harccsoportok parancsnoka volt.
32. HL. 2. HDS. 20. fasc. A III. hadtest megerősítő (harc)csoporthoz tartozó működése 1943. I-II. (Martsa Sándor ezredes); HL. 2. HDS. 11. fasc. 2. HDS. napló 1943. I.12-15.; HL. 2. HDS. 20. fasc. III. hadtest összefoglaló harcjelentése 1943. L12-31.
33. A német hadvezetés az 1942. nyári, kora őszi hadműveleteinek nagyarányú kiterjedése miatt 1942. július 9-én két részre osztotta fel a Heeresgruppe Süd-öt (a Dél-Hadseregcsoportot). Délen von Beck tábornagy parancsnoksága alatt a Heeresgruppe A (német 17., 11. tábori és 1. páncélos-hadsereg) tőle északra a von Weichs vezérezredes vezette Heeresgruppe B (német 2., 6. tábori és 4. páncélos-hadsereg, a magyar 2., az olasz 8., majd a 3. és 4. román hadseregek) alkotta a két hadseregcsoportot.
34. Siebert, Friedrich (1888-1950) altábornagy. 1942. október 10-ig a német 57. gyaloghadosztály, majd 1943. február 20-ig a német XIII. hadtest parancsnoka volt.

Harcscsoportjába tartoztak 1943. január 15-étől a magyar III. hadtest maradványai is.

35. HL. Gefechtsbericht für die Zeit vom 15.1. - 18.2.43. (Korpsgruppe Siebert 57.Div. I.a.) 1943. 01. 15-16. (xeroxmásolat)

36. HL. 2. HDS. 20. fasc. III. hadtest összefoglaló harcjelentése 1943. I. 12-31.; HL. 2. HDS. 22. fasc. 9. k. ho. harctudósítása 1943. I-II. (Oszlányi Kornél vezérőrnagy).

37. Kemendy Géza i.m.

38. Morozov i.m. 106-107. o.

39. Stomm Marcel gróf (1890-1968) vezérőrnagy, majd 143. február 1-től altábornagy. 1942. december 5. és 1943. február 1. között a szombathelyi III. hadtest parancsnoka. 1943. február 3-án, szűkebb törzsével együtt, Ivanovka környékén szovjet fogságba esett.

40. Barra Zsigmond (1907-1986) vezérkari őrnagy. 1942. októberétől egészen 1943. májusáig a 9. könnyű hadosztály vezérkari főnöke volt.

41. HL. 2. HDS. 20. fasc. 9. könnyű hadosztály harctudósítása 1943. I-II. (Barra Zsigmond vezérkari őrnagy).

42. HL. 2. HDS. 20. fasc. III. hadtest összefoglaló harcjelentése 1943. I. 12-31.; Uo. A III. hadtest megerősítő (harc)cs csoportjának működése 1943. I-II. (Martsa Sándor ezredes); Uo. 22. fasc. 9. tábori tüzérezred harctudósítása 1943. I-II. (Szalontay Lajos alezredes)

43. Oszlányi Kornél (1896-1960) ezredes, majd 1943. február 1-től vezérőrnagy. 1942. novemberétől sebesüléséig, 1943. január 28-ig a 9. könnyű hadosztály parancsnoka volt a keleti hadszíntéren.

44. Farkas Zoltán (1894 - ?) ezredes. 1942. szeptember 16-tól alakulata hazatértéig, 1943. májusáig látta el a komáromi 22. gyalogezred (6. könnyű hadosztály) parancsnoki tisztét.

45. HL. 2. HDS. 20. fasc. III. hadtest összefoglaló harcjelentése 1943. I. 12-31.

46. HL. 22. gyalogezred téli harcai 1942/43-ban. Farkas Zoltán ezredes előadása, 1943. május.; HL. 2. HDS. 20. fasc. Martsa-csoport működése 1943. I-III. (Martsa Sándor ezredes)

47. HL. 2. HDS. 20. fasc. Martsa-csoport működése 1943. I-II. (Martsa Sándor ezredes)

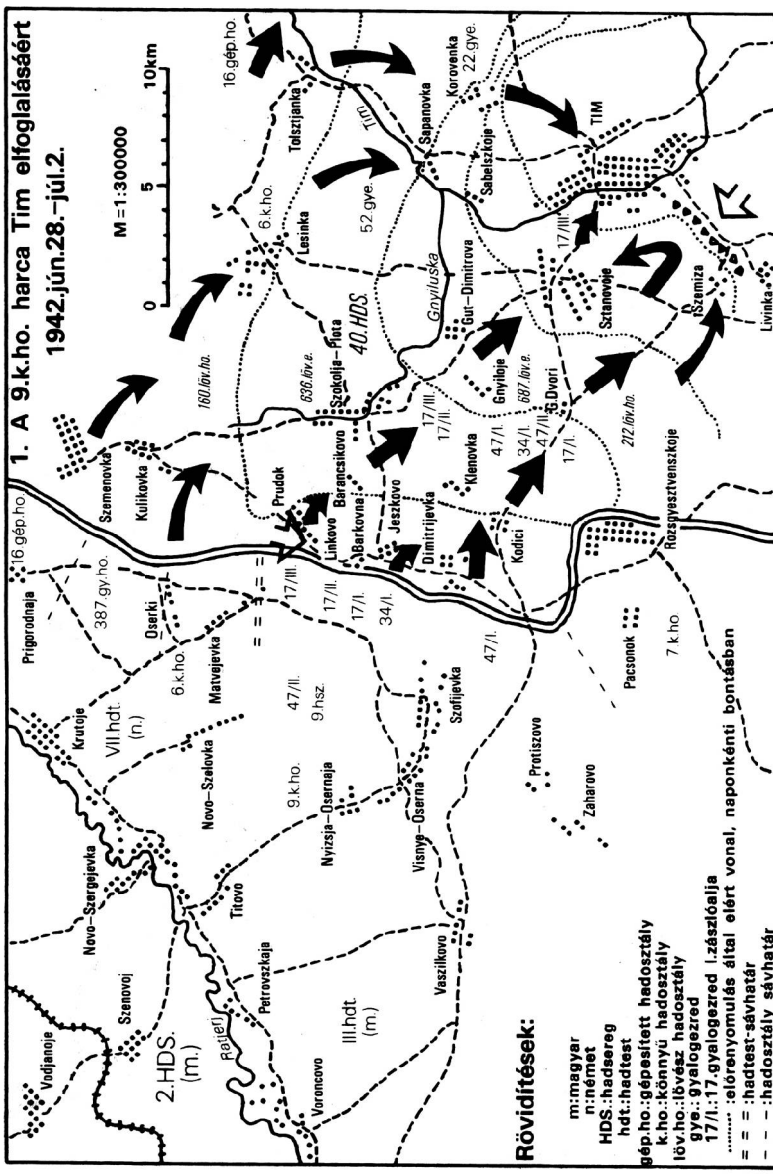
48. HL. 2. HDS. 11. fasc. 22. HDS. naplója, számnélküli irat; Uo. 23. fasc. IV. hadtest naplója: 584. sz. melléklet.

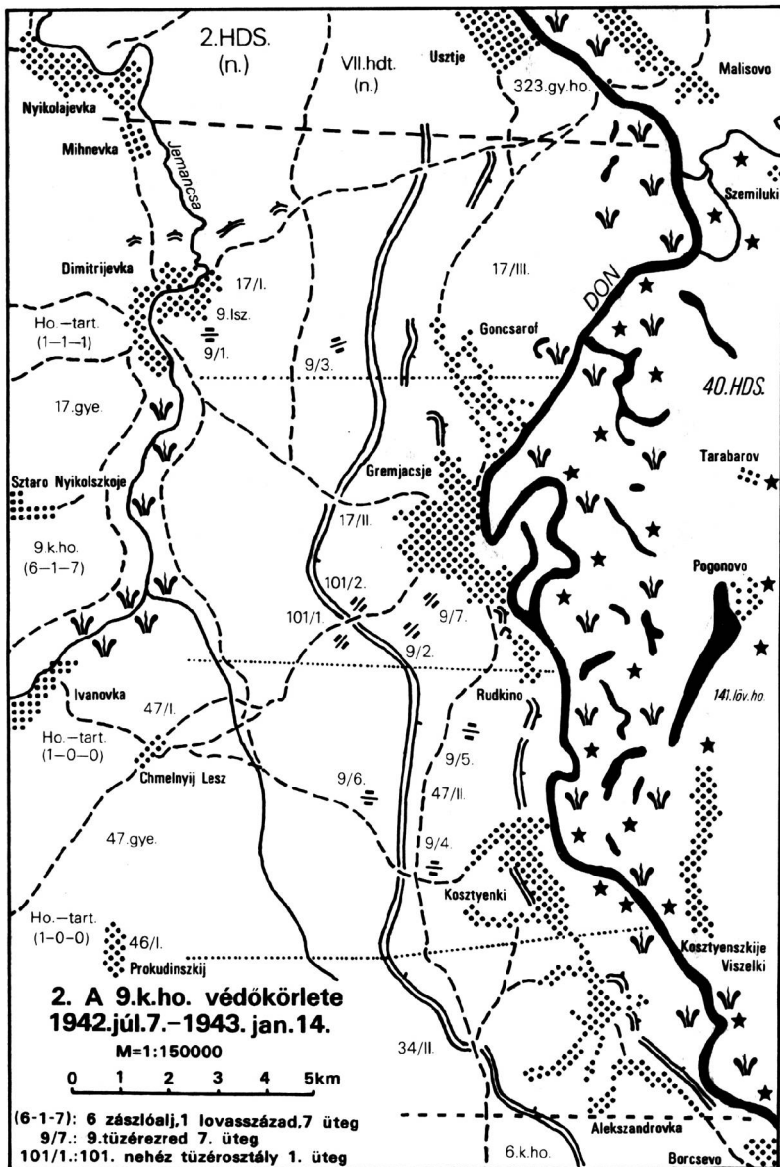
49. HL. VKF. Eln. 1.a. számnélküli iratok. NHJ. 1943.05.01. és 02., valamint 1943.04.28.; HL. 2. HDS. 23. fasc. IV. hadtest naplója: 714. és 721. sz. mellékletek.

50. Németh József naplóját lánya, Németh Éva bocsátotta rendelkezésünkre. A többi naplót ma is a szerzők őrzik.

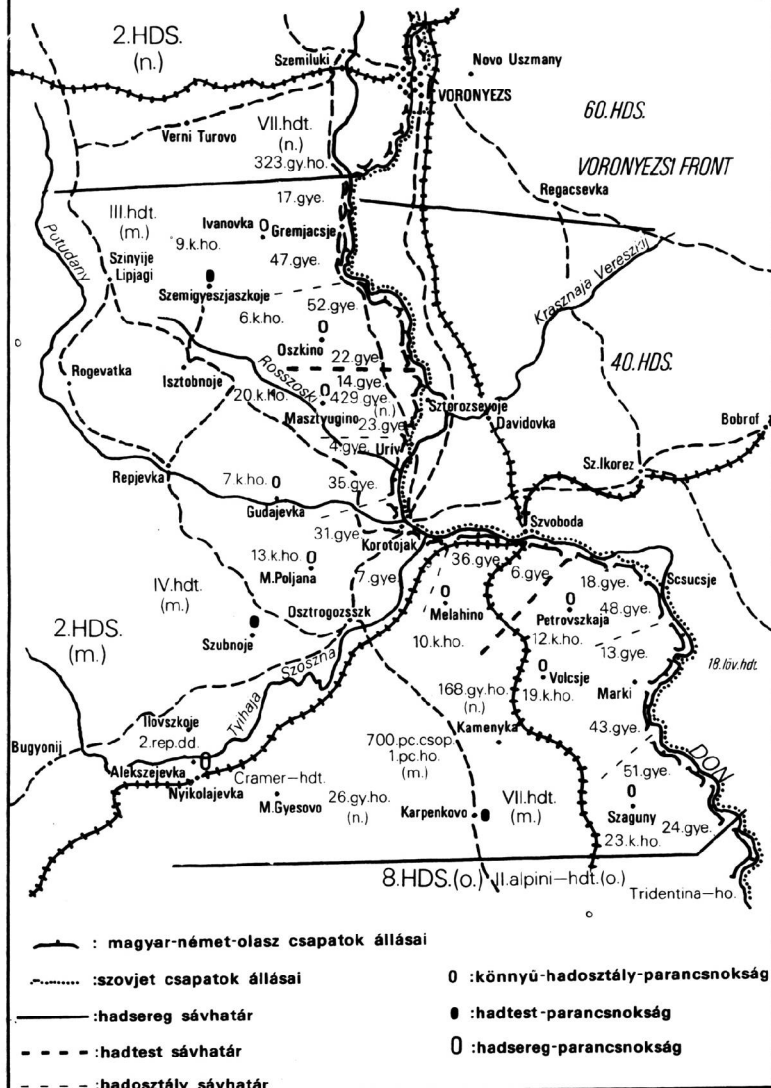
51. Dervalics László katonai igazolványának adatai és szíves szóbeli közlése.

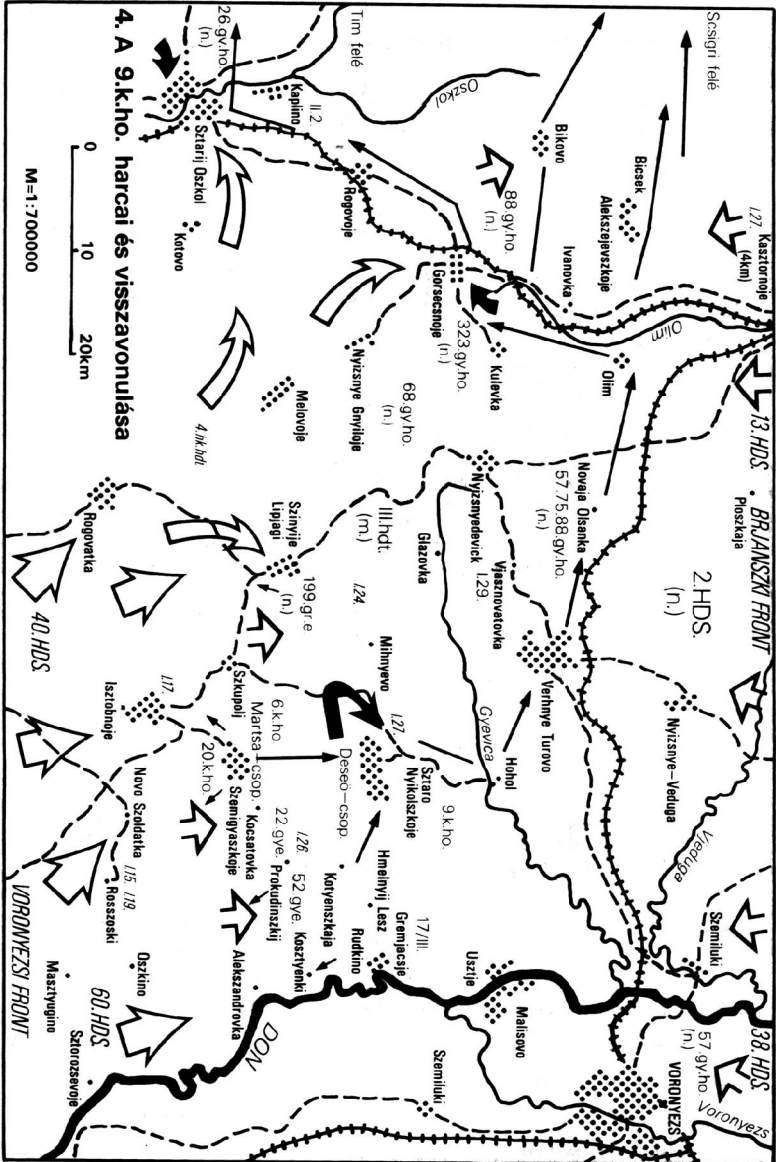
52. Németh József katonai igazolványának adatai és Németh Éva szíves szóbeli közlése.
53. Szapudi András: Orvos mindhalálig (Somogyi Hírlap 1992. április 11. 6. o.) továbbá Dr.Nyíri Zoltán önéletrajza és szíves szóbeli közlése.
54. Sipos Béla szíves szóbeli közlése.

3.A 2. magyar hadsereg arcvonala 1943.jan.11.-én

NÉMETH JÓZSEF tizedes
17. gyalogezred III. zászlóalj

Kezdtém írni 1942. év július 25-én. Amire még talán visszaemlékszem, két hónap eltelte után. Sokszor bizony dátumot, napot nem ismertem, s nem volt időm s tehetségem számon tartani a pokoli napok miatt, melyek megtörténtek, s ezt az egy évet, melyet az orosz fronton töltöttem, nagyjából papírra írom, mert ami megtörtént, pontosan leírni úgysem tudnám.

Zalaegerszeg indulási állomásom volt, indulás ideje **1942. év május 4-én** éjjel 1/2 10 órakor volt, először bizony kellemesen ment az utazás Győrön át. Este 3/4 5 órakor Komáromnál átmentünk a Dunán, s ezzel átléptük a volt magyar határt. Errefelé már megkezdődött a kietlen pusztaság, néhol egy-két ház, más semmi. Másnap este értünk az új határállomáshoz, Érsekújvárra, innen még az éjjel átléptünk Németország kis sarkába. Utazásunk erre már kissé szebb volt, mint előző napon, vonatunk a szép Vág völgyében futott velünk keletnek. Gyönyörű fenyvesek, magas sziklák törtek az ég elé, a Vág folyamon négyszer mentünk át. Hatalmas hegyszoros között szalad a Vág hazánk belseje felé. Dél előtt a Jablunkai hágón befutott vonatunk az első német kis faluba, mindenhol szépen üdvözöltek bennünket. Gyönyörű festői

tájak, szép dombok, melyek utunkba estek, szépen elnéztük vonatunk ajtajából. Másnap már messze jártunk hazánktól, volt Lengyelország határa felé közeledtünk. Itt megint kezdett romlani a vidék, nagy pusztaságok, egy-két ház, néhol egy falu, semmi más. Este már beértünk az első lengyel városba. Dacára annak, hogy rengeteg ház, gyárépület szét volt bombázva, még így is szép városnak nézett ki, nevét már nem tudom, akkor nem jegyeztem fel. Az állomáson megszámlálhatatlan sínpár futott, a vacsoránk ott volt, egy óra múlva már indult vonatunk tovább kelet felé.

Másnap, **[május] 8-án** reggel már nagyon bent jártunk Lengyelországban. Nappali utunk már csöndesebb volt, már kifelé tartottunk az országból, vonatunk csak reggel, délben s este állt meg élelemkiosztásra egy-egy rövid kis időre. Este már elértük Oroszország szélét. Erre még siralmasabb volt minden, mint utunk hátralevő felében, sehol semmi, düledezett, piszkos vályog s faházak, éhes s rongyos emberek, gyerekek, csupa siralom itt minden. Ha megáll vonatunk valahol, már jönnek "kicsi magyar kenyérért" meg cigarettáért. Vonatunk mellett már csak ez látható, ezzel töltjük unalmas óráinkat.

A vidék erre egyenes, sík, s néhol nagy mocsarak húzódnak. Vizenyős föld mindenütt, megmunkálva nincs, kopár mindenütt. Utunk már veszélyesebb. Rengeteg erdők, gyönyörű fenyvesek húzódnak a vasút mentén, erre már a házak tiszta fából készülnek, mert fájuk rengeteg van. Éjjeli utunk már veszélyes az erdőségek miatt, tele vannak partizánokkal, éjjel belepuskáznak a robogó vonatba. Ez éjszaka minket is egy ilyen banda állított meg, az erdő ilyenekkel van tele, csak éjjel bújnak elő. Már oly közel vagyunk, hogy repülőtémadással is számolhatunk. Utunk idáig szerencsés volt.

[Május] 9-én. Már nagyon messze jártunk szép hazánktól, egész napi utunk egyhangú, sivár volt, sehol semmi látnivaló. Egy-két orosz harckocsit s autót láttunk az utak mellett, melyek már befejezték földi pályafutásukat. Néhol bizony egész autóhegy tornyosul szemünk elé, sokszor mondjuk, biztos itt van a temetőjük. További utunkon már csak ez a látvány kísér bennünket; roncsok az utak mellett, néhol egy-két nyírfakereszt is látható. További utunk már kissé lassúbb, vigyázni kell, a vasút mellett néhol egy-két magyar vagon is akad, melyek már hasznavehetetlenek, partizánbanda munkái, némelyik repülőbomba

találat maradványa. Most már van egy kis megállás is, az éjjeli órákat valamelyik állomáson állva töltjük, és csak hajnalban indulunk tovább.

Május 10-én. Este szép csillagos idő van, az éjjelek elég hűvösek, még a nappalok is, a fűtés állandóan folyik a vagon kis tábori kályhájában. Bizony elkel a meleg, némely helyen még havat is láttunk, elég soká kitarzott. A vidék egyhangú, sivár, kopasz, sehol semmi.

Május 11-én. Már kissé unjuk az utat, jó volna egy kis mozgás, de vonatunk nem igen áll meg, ha néha meg is áll, leszállni nem szabad sehol. Látványosság semmi, egyhangú minden, kopasz földek, az életnek semmi jele, falut már második napja nem láttam, az egész látóhatár csak düledezett vályogviskókból áll. A vasútállomások nagyon messze esnek egymáshoz, utunkat mindenhol a pusztulás képei kísérik. Már célpontunk felé közeledünk, még egy nap, de most kezdődik a legveszélyesebb útvonal, egy rettenetesen nagy erdő. Vonatunk már dél óta egyfolytában megy, sehol egy perc megállás, sötétség beállta előtt szeretnénk átjutni. Itt a vasút mentén szétromcsolt vagonok és sírhalmok, fakesztek jelzik a pusztulás képét. A vasút mentén erős őrség van, de hiába, éjjel keveset lehet látni. Alkonyatkor vonatunk szerencsésen átfutott e veszélyes helyen, bizony felsóhajtottunk, mikor átértünk.

Május 12-én. Hajnalban megérkeztünk Oroszország első utunkba ért nagyvárosába, Orelba. Itt két és fél napot pihentünk, közben volt egy kis testgyakorlat, mozgás. Ez idő alatt megnéztük a várost is, szép nagy város lehetett valamikor, de most ép, egészséges házat nem láttam benne, az mind a bombázók martaléka lett. Földig égett házak, üszkös gerendák mindenütt, bizony siralmas állapotban nézett ki minden, az állomás is ugyanezt a képet mutatta. Éjjel kezdődött még csak számunkra az igazi meglepetés, jöttek az orosz bombázók, szórták bombáikat, remegett minden. Ez volt egy igazi tűzijáték, melyhez hasonlót talán soha többet nem fogok látni, s tapasztalni annak hatását. Számos fényszóró, rengeteg gépágyú, melyek körülfogták az állomást, csak úgy ontották fénycsíkos lövedékeiket, gyönyörű, de veszélyes látvány volt.

Május 15-én. Két nap múlva, tizenötödikén délután 1/2 5 órakor megfordult vonatunk, és elindult velünk Kurszk városa felé. Utunk szerencsés volt, reggel hajnalban megérkeztünk Kurszkba. Ott megtörtént a kirakodás, még délelőtt elindultunk, szerelvénnyel a

hátunkon, kelet felé. Nagy hőség és por volt, délután egy kis faluba érve koromfeketék voltunk. A községek neveit már nem tudom, igen furcsa nevet viselnek. Az éjszakát és a nappalt ott töltöttük, ezután már csak éjjel meneteltünk. Három éjjel és egy napig tartott el utunk Oszernaja községig. Ott pár hetet töltöttünk, s némileg kipihentük a nehéz út fáradságait. Onnan egy éjjel kb. 12 km távolságra mentünk a front közelébe, ott pár napot töltöttünk. Onnan megint visszajöttünk Oszernájába, s ott töltöttük a pütkösdi ünnepeket. Ott ért utol az előléptetésem, az őrzetetői rang. Az ünnepek is épp úgy teltek, mint a többi nap, különbség csak az volt, hogy tábori misét hallgattunk. Másnap visszamentünk ugyanabba az erdőbe, ahol azelőtt voltunk. Ott már nem sok időt töltöttünk, egy éjjelen ronda erős zivataros időben Oszernáján áthaladva reggel egy nagy erdőbe érve sátrat vertünk. Bizony keserves út volt, koromsötétben, térdig sárosan, agyonázva, fázva hajtottuk álomra fejünket. Itt vártuk be a közeljövőben meginduló támadás napját, nap nap után állandó gyakorlatok közepette, az utolsó napokban pedig a közös gyónást. Egyszer csak elérkezett a mi időnk is, a támadásra indulásunk dátuma. Június 27. volt. Egész éjjel meneteltünk, közel a fronthoz beástuk magunkat. Kora hajnalban kezdődött az általános nagy támadás.

Június 28-án. Hajnali 2 óra 20 perckor megindult a nagy támadás. Megjelentek a szövetséges gépek, bombázásuk gyönyörű látvány volt, és ezt a munkát erős ágyútűz kísérte, csak úgy sírt minden a levegőben. Ekkor indult el a mi zászlóaljunk támadásra. 1/2 5 órakor már ott voltunk a harc színhelyén, a golyók füttyültek, mint megbolygatott méhkasban a méhek. Ahogy közelítettük az orosz állásokat, az út mentén véres testű és halott bajtársakat láttunk, iszonyatos látvány volt. Az első látásra a hideg végigfutott hátamon, s egy pillanatra rémület fogott el ennyi pusztulás láttára, de aztán továbbmentünk, minden pihenés nélkül bevetettek bennünket. Borzasztó látvány fogadott bennünket, itt-ott sebesült s halott katonák heverték, a sebesültek keserves jajgatása kísért bennünket, számomra szinte felejthetetlen pillanatok voltak. A délutáni órákban erős aknatűzzel kísérve a muszka talpára útilaput kötve megfutamodott. A sötétség beálltaig magunk előtt hajtottuk. Éjjelre egy dombtetőn mi is jól beástuk magunkat. Ez éjjel nagy eső volt, kis lövészgödrünk tetejére sátorlapunkat húztuk rá, reggelre bizony majdnem félig vízben feküdtünk, a nagy kimerültségtől bizony nem

vettük észre, hogy víz is van alattunk. Még az este alkonyattájt jöttek a német bombázók s vadászok, szép munkát végeztek a visszavonuló ellenségben. A látóhatárt csupa füsttenger borította, szép látvány volt, de nem mindennapi. Mi egymás után lőttük el a fehér világítórakétát, nehogy minket támadjanak meg. Másnap reggel megint előttünk találtak a muszkát. Egy falu szélén rendezte be magát, de bizony nem volt megállása, menekült, ahogy csak tudott hátra. Harmadnap kissé megállított bennünket. Egész délutáni erős harc után csodálatunkra reggelre kelve pár emberével fedezve magát elmenekült, így értünk Tim városa alá.

Július 1-én. Még csak itt kezdődött az igazi harc. Déli 12 órakor megindult a nagy támadás a város ellen, bizony nagy erőfeszítést kellett végrehajtanunk, míg a város szegélyét elértük. Akna- és géppuskatűzben törtünk előre, a lövedék fűtyült és robbant szerteszét, szinte úgy hatott, mint valami földöntúli zenészek adták volna fogadtatásunkra e szép melódiát. De igazi magyar kedvünket soha nem veszítettük el, bármi nehéz helyzetbe is keveredtünk. Itt volt az igazi multság, belépődíj sok magyar élet és sok szenvedés, melyet itt mértek reánk. Alkonyatkor már bent jártunk az első házak között. Az előnyomulás nehezen ment, még ehhez hozzájött a sötétség beállta is. Itt most már mindenhol fűtyültek a lövedékek, robbantak gránátvető lövedékei, irtózatossá vált, amely megzavart mindent. Eközben jöttek az orosz Raták, elkezdtek bombázni az utakat, szinte felejthetetlen percek következtek. Ezután megkaptuk a visszavonulási parancsot. A felgyújtott házak, mint valami óriási tábortüzek világítottak az éj sötétjében. A város szegélyéig vonultunk vissza, ott jól beástuk magunkat. Az éjszakát ott töltöttük, kosztot csak másnap reggel kaptunk. Bizony a fáradtságtól és a kimerültségtől enni nem kívántunk, bármennyire is éhesek voltunk, csak pihenni akartunk.

Július 2-án. Hajnalban újból megindult a támadás, most már sikeresebben, mint előző napon; a várost bevettük. Itt találkoztunk a német gyorscsapatokkal, melyek átvették a további üldözést. A menetet tovább folytattuk, a városon kívül egy tisztáson beástuk magunkat, az éjszakát ott töltöttük. Másnap hajnalban újból menetkészen álltunk, megkezdődött a menetelés. Itt kaptam egy hazai csomagot az anyámtól, bizony nagyon jól esett. Reggeltől sötét estig meneteltünk, ez így ment

hét napig, embert kínzó, fárasztó utakon, nagy melegben. Eközben elértük a Don folyó partját, itt éjjelre egy kolhozban szállásoltunk el közel a folyóhoz.

Az orosz Raták már ekkor megkezdték zümmögésüket, és az éjszaka megint nevezetes marad számomra. Szállásunk egy hosszú istállóban volt. Éjjel, ahogy a gép fejük felett szállt, kidobott egy világítórakétát, amely nappali világosságot adott. A rakétából kifolyó égő foszfor meggyújtotta a tetőt felettünk, egyszer csak arra ébredünk, hogy valaki kiabálja: "Ég az istálló!" Ezután gyors cselekvés következett, a nappali világosságban percek alatt kihordtunk mindent, és azután a gabonába rejtözve vártuk a reggelt.

Hajnalban elindultunk a folyópart felé, kiérve azonnal munkához láttunk, erős állást építettünk ki, éjjel drótkadályt húztunk s aknát telepítettünk. Itt lessük a túlsó partot, nagy bozótot, vajon mikor jelenik meg az első vöröskatona, akit puskavégre foghatnánk. Közben esik egy kis puskaszóváltás, melytől hangzik az egész folyópart. Az éjjeli repülőtámadások sűrűek, a gépek szinte egymást érik, remeg a föld, ha közelünkbe esik. Hatalmas tűzcsóva száll az ég felé egy-egy robbanás után, szinte nappali világosság van mindenütt. Az időjárás nappal meleg, éjjel pedig elég hűvös van, éjjelente dolgozunk, építünk, futóárkokat húzunk.

Július 25-én. A folyóparton most van egy kis pihenőnk, főlváltva nappal pihenjük ki éjszakai fáradtságunkat. Éjjel erős a szolgálat és a figyelés, nagyon vigyázni kell, nagy a bozót, jó búvóhely mindenki számára. Itt esett el két bajtársam egy éjszaka a Don partján. Ők voltak az elsők, kik a folyóparton meghaltak. Járőrözés alatt a bozótban megbújt vörösök lötték le őket, csak másnap reggel találtak rájuk.

Augusztus 10-én. Irásom tovább folytatom. Életünk csupa egyforma, éjjelenként puskaropogástól visszhangzik minden, de mi álljuk a helyünket. A folyón átkelő oroszokat hamar a másvilágra küldjük, azért sikerül egypárnak átjönni, de ők se soká tölthetik kedvüket, hamar elfogjuk őket, vagy időben visszamenekülnek. Mellettünk délen vagy 15 km-re nagy harcok folynak. Az orosz megkísérelte vonalunk áttörését, rengeteg foglyot ejtettek, és sok sebesültet hagytak hátra, kényszerülve, hogy vissza kellett vonulniuk. Még mindig látszanak a füstölgő falvak nyomai, és az égő házak, mint óriási gyertyák világítanak és hatalmas

füsttenger kíséri, amely tisztán látszik hozzánk, a pusztulás nyomán. Tőlünk északra és részben keleten a németek nyomják az orosz. Voronyezs alatt nagy harcok folynak, de már mi is kivettük részünket a harcból. A jó Isten tudja hogy mit hoz a holnap, talán mirajtunk a sor, talán minálunk próbál szerencsét a muszka, de mi azért mindenhol minden veszéllyel szemben megálltuk a helyünket. Ha meg annyi muszka jön, akkor is, ha mindnyájan elveszünk, mi már akkor sem engedünk. Az éjjeli repülőgépjárat is csökkent, aztán napok után annál hevesebben kezdte megint. Bizony rossz volt hallgatni és látni a bombák becsapódásának fényét, sokszor közelünkben szórta bombáit a muszka célba. Nagyon keveset talált, csak dobálta össze-vissza, ahogy jött, ezt már mi nagyon jól megszoktuk, már nem sokat törődünk vele. Szünet nem igen van, se éjjel, sem pedig nappal, dörög az ágyú szüntelenül.

Szeptember 2-án. Megint csak visszamenőleg írom történetemet, mert bizony hetek kellene ahhoz, hogy ceruzát foghatnék kezembe, és írhatnám azt, ami velem s körülöttem megtörtént. A teljes részleteket, amit én itt láttam s éreztem, papírra írni soha sem tudnám. A napjaink egyformák, lassan telnek, sokszor bizony nem tudom, milyen nap van és hányadika, vasárnap vagy hétköznap. Nekünk itt oly egyforma már minden, hogy még a vasárnapot is kifeledjük az ünnepek sorából. Tábori misét már nagyon régen nem hallgattunk. Mi nap nap után kint vagyunk a futóárok sáros falai között, ott imádkozunk és kérjük a jó Istent, hogy segítsen meg bennünket. Az éjszakák még hangosak a puska és ágyú dörrenésétől, az éjjeli bombázás csak tart, de nekünk már mindegy, mi már megszoktuk. Napok után telnek a hetek, hetek után a hónapok, ha nagyobb ünnep következik, már biztosra vesszük, hogy meleg napjaink lesznek, és ezekre az ünnepekre kellőképpen fel is készülünk, mert a muszka ezeket kihasználva mindig támad.

Így értünk a szép ünnepünkhöz, Nagyboldogasszony napjához, szinte felejthetetlen meleg napok következtek. Az ünnep hajnalán egyszer csak azon veszem észre magam, alig hallhatóan csobog a víz. Még az első pillanatban nem gondoltam semmi veszélyre, de utána ismétlődött az előbbi nesz. Én, mint éjfél után szolgálatot teljesítettem, hamar felismertem a veszély pillanatát, gyorsan riadóztattam nyugvó bajtársaimat, éppen idejében. Vaksötét volt minden, nem láttunk semmit. Mire helyeinket elfoglaltuk, az első csónak partnak ütődött, és ezután megkezdték az igazi tűzijátékot, melyet keserves jajgatás kísért.

Eközben állandóan jöttek a csónakok, puskánk csöve már tüzes volt, lőszerünk fogyott, lőszert és segítséget kértünk, amely már nagyon fogytán volt. Lassan világosodni kezdett, melyet már alig vártunk. Én mint nehézpuskás irányzó, a hajnali pirkadásban élvezettel lőttem a még mindig átjövők, és a túlsó parton álló csónakokat. Szép munka volt, mondtuk is: "Ezen biztos hogy többet nem csónakázik senki sem." De ezzel még nem volt vége, bárom napig tartott, fáradságot nem ismerve, az éjszakát nappallá téve küzdöttünk, a fáradságtól kimerülve pillanatok alatt állva elaludtam. Mindenki talpon volt, nagyon sok sebesültünk lett ez alatt a három nap alatt, mire a muszkát vissza tudtuk nyomni a túlsó partra. A halottak és sebesültek számát nem írom, borzalmas képet nyújtott minden. Én hálát adok a jó Istennek, hogy ez idő alatt semmi bajom nem történt. A lövedékek füttyülése már megszokott zenéhez hasonlított, a géppisztolyok kattogásával, a géppuskák kepelésével és az aknák robbanásával mit sem törődtem, gondoltam, amit a sors hoz, és meg van írva, úgy lesz. Már nem sokat törődtem az étellel, előbb vagy utóbb el kell vészni, de a jó Isten nem hagyott el.

Szent István napján már némileg csönd volt, az éjjelek annál hangosabbak. Kattogtak a gyorstüzelő fegyverek, múltak a napok, lassan csöndes lett minden. Az apró részleteket nem tudnám leírni, és azokat az érzéseket, melyeket elesett és megsebesült bajtársaim hallatára [éreztem], ez csupán a magam örök emléke marad, melyre gondolni nem merek.

Szeptember 22-én. Ma megkezdtek az új védővonal kiépítését, több mint 2 km hosszan. Csak éjjel dolgozhatunk, nappal minden mozgás megszűnik. Futóárkokat és téli bunkerokat építünk, bizony most már elkel egy kis mozgás is, mert már elég hűvös van. Nappal pihenünk egy keveset, éjjel újból kezdjük, ahol elhagytuk, ki szolgálatba, ki meg dolgozni megy. Így telnek napjaink, és várjuk a napot, hogy egyszer még magyar földön, anyánk, testvérünk és hű szeretőnk ölelő karjai közt érezhessük magunkat, ezt kívánjuk a jó Istentől valamennyien.

Szeptember 28-án. Napjaink csak úgy lassan, egyformán telnek. Mint csiga vánszorog a napkorong égi pályáján, bizony minden éjjel nézem a hold kelését s nyugvását. A hét csillagból álló Göncölszekeret és a gyönyörűen kelő aranysárga napot bizony sokszor sokáig nézem, és a

nagyon messze lévő szép hazámra gondolok, vajon ott is így kel a nap és így bújik-e el hajnalban a telihold korongja! Bizony sokszor erre gondolok. Éjjel már egész hideg van, vastagon deres már a föld, fehér minden, lábunk már fázik a bakancsban, és már testünkön is érezzük a hideg fogát, meleg ruhát még nem kaptunk.

A Don partja éjjelente bizony elég hangos, puskák durranása, golyók füttyülése, ágyú döbbenése teszi hangossá a szép csillagos éjszakát, és azután minden elcsendesül. Az éjjeli repülőátadások már kissé alább hagytak [az ellenség] sokszor saját állásaiba dobálja bombáit. Mi ezt már szívesebben nézzük, és nevetünk nagy tévedésén - ezt jól csinálja - és jó munkát kívánunk neki. Voronyezs városánál erős harcok folynak, hatalmas füstoszlopok törnek az ég felé, állandó ágyúszó hallatszik hozzánk. A napokban elég látványosságban volt részünk. A látóhatár, amerre csak szem látott, tűz, és hatalmas füstoszlopok bizonyították a német stukák pontos találatait. A német és magyar vadászok is dicséretet érdemelnek, égő gépek, kiugrott pilóták jelezték a föld fele közeledő útjukat.

Most, hogy jegyzeteimet írom, némileg csönd van, csak néha villan a láthatár szélén az ellenség ágyú torkolattüze. Mi csak élünk és szenvedünk egyformán. Reggelink fekete, sokszor bizony nagyon keserű, akárcsak a mi életünk, de azért megisszuk. Már elég jól hozzászoktunk a keserűhöz, úgy is minden keserű. Ebédünk mindig hideg, így [mindenki] külön-külön főz magának egy sajka krumplit vagy sütéssel próbálja tölteni pihenésre szánt idejét. A csomag küldemények újból megindultak, már alig várjuk az első csomag érkezését, már kifogyott mindenünk, cigarettánk, gyufánk, tábori lapunk, de mi mindezeknél jobban várjuk a hazatérésünket, ami már nem lehet nagyon messze. Majd csak a jó Isten megsegít bennünket, és hazamehetünk, ahova már nagyon vágyunk mindannyian.

Október 20-án. Nagyon különös esemény nem történt, új figyelőhelyünk a németek mellett, vagyis előttük van. Hogy miért tettek oda bennünket, nagyon hosszadalmas volna ideírni, de mi csak a veszélyben érezzük jól magunkat. Épp ahova most kerültünk, éjjelente bizony végigsöpörnek fejünk felett a muszka géppuska nyomjelző lövedékei, meg amit már rég elátkoztunk, az automata puskái, amelyek majdnem bolondulásba vittek bennünket éles csattanásaikkal. De ezt mi már némileg nagyon jól megszoktuk, már nem sokat törődünk vele, csak

lőjön, legalább nem unatkozunk a nyomasztó éjszakában. Néha aknavetővel lövöldöznek elibénk, de ezzel sem sokat ártanak nekünk, jól kiépített állásaink biztos fedezéket nyújtanak számunkra. Az éghajlat már hideg, már csupa deres fehér és fagyos minden, egy csöpp melegünk sincs.

Postát keveset kapok, nem tudom mi lehet otthon, nagy ritkán jön csak egy-egy rózsaszínű tábori lap hazulról. Csak egy valaki van, aki még nem felejtett el, egy kislány, akit szeretek, és aki e nagy távolságon keresztül is sűrűn gondol rám, és nem felejt el akkor sem, ha már más régen kihagyott emlékezetéből. Nagyon sokszor volt úgy, hogy csak őtőle kaptam egy egy biztató, reményt és életet fakasztó rózsaszínű kedves tábori lapot, melyet nem fogok elfeledni sohasem. Sokszor megnyugtatót és nagyon jól esett az a pár betű, ami tőle azon a nagy távolságon át hozzám eljutott, ami többet ért bármely magas kitüntetésnél.

November 10-én. Emlékezetem szerint, ahogy még vissza tudok emlékezni az elmúlt hetekre s napokra, hálat kell adnom a jó Istennek, hogy eddig minden bajtól és veszélytől megóvott, pedig sokszor közel voltam ahhoz, hogy itt fogom befejezni életemet valamely jeltelen sírok egyikében, de a sors másképp akarta. Sokszor füttyült fejem mellett az orosz golyója és csapott közel nehézfegyverek lövedéke, a vasszilánkok szinte gyászindulót daloltak fejem felett. Én azért állok kijelölt helyemen, mert tudom, hogy minden úgy van és úgy lesz, ahogy az meg van írva. Mindenki nem veszhet el, én ebben bízom, és úgy is lesz.

Különös esemény nemigen történt velem, néha egy pár muszka átszivárog a Donon, de ezek már nem sok vizet zavarnak, hamar elfogják őket. A krumpli bizony már megszűnt, beköszöntött a tél, leesett az első hó, a föld már keményre fagyott. Mindenszentek napján elvoltam Gremjacsjébe, az elesett bajtársaim temetőjébe. Megható látvány és érzés fogott el, akikkel együtt harcoltam s szenvedtem, már itt pihennek messze hazájuktól idegen földben, kik már sohasem fognak többé hazatérni. Ott a tábori lelkész főhadnagyunk¹ szép beszédet mondott elesett bajtársaim emlékére.

Még ugyanazon éjjel fészülést hajtottunk végre a második zászlóalj előtt, csak reggel felé értünk haza. Hazaérve rossz hír várt bennünket, egy halott bajtársunkat hozták be. Váltásból hazafelé tartva az ellenség golyója érte, meghalt. A napok kissé hangosak, ágyúlövedék süvít fejünk

felett, kis mozgás van a túlsó parton, talán támadás készül, nem tudjuk, de lassan minden elcsendesül, elmúlik, mint egyik nap a másik után. Szabadidőnkben dolgozunk, földbe ástott bunkerokat építünk a nagy hideg ellen, ami nap nap után mind jobban erősödik. Bent jó helyünk van, csak a külső levegő hideg, amit nehéz megszokni.

December 18-án. Az idő havas, mást már nemigen látunk, mint csak havas kietlen tájat. Nap nap után csak a hó esik, sokszor erős hóviharak keletkeznek, de nekünk megállásunk nincs. A meleg ruhát már megkaptuk, most már jöhet a tél. A hőmérséklet bizony decemberhez képest elég [alacsony], már eléri a 30-37 fokot, a lábunk hamar megfázik, a teljes fagyástól csupán csak a mozgás ment meg bennünket. Szolgálaton kívül dolgozunk, futóárkot építünk az úgynevezett gennyfolt elé, ahova a muszka erősen befészkelte magát. Itt már hangosabb az élet, 150 méter a muszkával szemben, küldjük egymásnak szeretet-csomagjainkat, ami elég hatásos, és nem tudják megköszönni sem. A figyelés megerősödött, közeleg a szent karácsony ünnepe, támadást várunk. Mindig, ha nagyobb ünnep következik, már régi tapasztalat szerint mindig támad. Mindenhol duplájára emelkedett a vonalban levő figyelők száma, a pihenés egyenlőre megszűnt.

Hálát adunk a jó Istennek, az ünnepek némileg elég csöndben, támadás nélkül teltek el. Ennekem, mint emlékezetes marad számomra, a szentestét szolgálatban, a Don partján töltöttem el. Amit még hozzá sorolhatok az emlékeim közé, december 26-án jött ki a tizedesi előléptetésem, mint valami karácsonyi ajándék. Ezzel egyidőben átvettem az első nehézpuskás raj parancsnokságát. Még az év utolsó napjai szinte felejthetetlen örök emlékek maradnak számomra.

December 30-án. A gennyfolt támadása.² Már 1/2 4 órakor megindultunk, 6 órakor megkezdődött a támadás, a tüzérség rettenetes tüzet zúdított alig 600 méteres körzetre. Mintegy 1400 lövés dördült el kisebb-nagyobb mintájú ágyúkból. Óriási hangzavar támadt, égett, füstölt minden. A tüzérségi tűz után megindult a gyalogság támadása. Az este vaksötét volt, nagy hó és igen hideg, csak úgy dideregtünk. A támadás megkezdődött, rajommal én is részt vettem ebben a küzdelemben. Én és egy puskás raj a balszárnyon biztosítottunk. Nehéz feladat volt, a kézigránatok mint valami jégeső úgy hullottak és robbantak. Néha egy-egy jajgatás és segítségért kiáltó hang vegyült e pokoli zajba. A hozzám

beosztott puskások közül egy sebesültünk lett, comblövést kapott. A másik részeken sok sebesült és pár halott volt, a támadás nem sikerült, visszavonultunk. A 2. nehézpuskás rajból egy ember menekült meg épen, a többi megsebesült, a rajparancsnok vasárnapra rá meg is halt, tizedes bajtársam volt. Én és embereim hála Isten utolsóának szerencsésen visszatértünk állásainkba.

Az újévet ugyancsak a Don-parton töltöttem szolgálatban. Szilveszter este nagyon jó hangulatban telt el, pálinka és pezsgő mellett gondoltunk és képzeltünk szebb napokat és szerencsés visszatérést. Reggel hajnalban indulok rajommal a Don-partra, a szép újesztendő első napját is kint az ellenséggel szemben töltöm. Talán ez az esztendő több szerencsét hoz számomra [miután] jó Isten segítségével a minden bajtól megóvott esztendőt befejeztem.

1943. január 5-én. Az újesztendő első kegyetlen és borzalommal teli emléke történt este 1/2 6 órakor. Utászaink aknát telepítettek a harcokosiárok elé, ütközben a kolhozunk szélén kis szánkókon szállított aknák felrobbantak, rettenetes detonáció állt be, a kolhozunkban lévő összes bunker ablakait a légnyomás valósággal kisöpörte. Felejthetetlen látvány tárult szemem elé; köröskörül szétszagotott emberi testek maradványai tarkították a havat. Szétszórva egy-egy kar s láb és rongydarabok hevertek. Az aknákat zsidó munkaszolgálatosok szállították, a halottak száma 20 zsidó és egy utász tizedes volt. Hét szán robbant fel egyszerre, az aknákat élesített állapotban szállították, a felrobbant aknák száma 70 db volt, 700 kiló hatalmas erejű robbanóanyag, melyből egy elég egy harcokosi tönkretetéséhez. Ez éjszaka mentem ki megint szolgálatba a Don-partra, reggel jöttem be.

Január 9-én. Napjaink némileg csendben telnek, néha ágyúk dörrennek és lövedék süvít fejem felett, ez a kis csekély zene teszi kellemessé éjszakáinkat, mely mindenek fölött pótolja a leghíresebb balalajkát is. Néha egy-egy kézigránát robbanása kíséri e szép éjjeli zenét, amelyért fizetni sem kell, de hallgatni muszáj. Ezt már mi nagyon jól megszoktuk, csak már nagyon vágyunk valamennyien haza, talán a jó Isten megsegít bennünket, és egyszer el fog jönni az az idő is, amit már nagyon várunk.

Január 12-én. Napjaink egyformák, ma átvettük a hetedik század

védővonalát, megtörtént a leváltásunk, amit mi nem így gondoltunk, úgy látszik nekünk míg egy szálig leszünk, itt kell lennünk, haza csak a jó Isten tudja, hogy kik és mikor mehetünk.³ Én már belenyugodtam sorsunkba, hogy itt kell elvesznünk valamennyiünknek. Már kilencedik napja, hogy az első vonalban vagyunk, és mégsem váltanak le bennünket. Kérjük a jó Isten segítségét, és nem hagy el.

Január 14-én. A mai éjszaka kissé meleg volt. Hajnali négy órakor az orosz az egész vonalon végig általános támadást hajtott végre. Én, mint kis család parancsnok szolgálatot teljesítettem rajommal a Don partján. Kissé meglepett ez a hajnali váratlan támadás, bevallom őszintén, e hosszú frontszolgálati időm alatt most lepett meg először az a gondolat, hogy netovább úgy is ez lesz az utolsó éjszakánk, és hogy innen már úgysem fogunk tudni visszamenni. Gondolatban mindenkitől búcsúztam, mert úgysem fogom látni többé őket. Ezt úgy írom, ahogy megtörtént, és valósággal átment rajtam. Erős harc következett, hogy hányat találtam el, azt megmondani úgysem tudnám, és azokat a gondolatokat, és az éjszakai történeteket pontosan leírni úgysem tudnám, és felőle képet alkotni nem tudnék. A tüzerek gyönyörűen lóttek, pontosan, és mire világosodott, előttünk az orosz visszavonult. Hálát adok a jó Istennek, hogy minden baj nélkül végződött, és ezeket a nehéz válságos órákat átéltem. Borzasztó hideg volt, 45 fokra süllyedt a hőmérő.

Január 18-án. Napjaink a támadás óta egyforma csöndesek, délen még erős harcok folynak, ott betört az orosz, de reméljük, hogy hamarosan visszanyomják őket. Az időjárás nagyon hideg, nappal szép idő van, éjjel 40 fok felé süllyed a hőmérő, elég kibírni kint a szabad ég alatt leváltásig.

Január 22-én. Napjaink keservesen telnek, ma otthagytuk a Don-partot és régi kolhozunkat. 24-én indultunk a zászlóaljtól Gremjacsjé felé. Ronda idő volt, erős hó és szélfúvás, alig lehetett menni. Délen nehéz lett a helyzet, segíteni kell, régi helyünkön alig maradt pár ember, itt ők tartják a vonalat, mi csak dél felé megyünk, úgy látszik, szükség van ránk. Már három éjszaka nem aludtam, és két este nem ettünk vacsorát, este nem tudták behozni, és csak reggel jött meg a konyha, de már akkor minden romlott volt, megenni már nem lehetett, így hát koplaltunk másik estig.

Január 27-én. Hajnali négy órakor indultunk hátrafelé. Mi voltunk az utolsók, kik utolsóig kitarítottunk az első vonalban.⁴ Hosszú éjszakákon szabad ég alatt dermesztő hidegben nagyon sokat szenvedtünk valamennyien, míg 27-én hajnalban búcsút intve, mindent a helyén hagyva visszavonultunk Sztarij Oszkolba. Innen még valószínű, hogy az éjjel továbbmegyünk. Éjjelente nagy a hideg. Itt minden fölösleges holmit és anyagot tönkretettünk, hogy ne jusson épen az ellenség kezébe. Úgy látszik, még csak most kezdődik igazi harcunk, de nem az ellenséggel, hanem az éhséggel és a kegyetlen hideggel, mely próbára tesz embert, állatot egyaránt. A jó Isten megsegít bennünket.

Február 8-án. Napjaim rettenetesen keservesen telnek. Hiába próbálnám és akarnám leírni azokat a napokat s éjszakákat, sehogy sem tudnám, amelyek megindulásunk óta teli szenvedéssel kísérnek. Már az első éjszaka elszakadtam századomtól. Az első bekerítő gyűrű áttörése óta senkit nem láttam századomból, nem tudom hol vannak s élnek-e. Ennivaló nincs, semmit nem adnak, hisz nekik sincs, ki mit tud magának szerezni, azt eszik. Egy pár szem főtt krumplit, burgondit, ki mit megfoghat, nincs válogatás semmiben. E pár kis soromat egy orosz házban írom, ma sem tudom pontosan, hogy hányadika van, és milyen nap. Reggeltől estig csak megyek, lábaim majd elszakadnak, de menni muszáj. Sokszor bizony még szállásunk sincs, az éjszakát sokszor a szabad ég alatt töltöm. A németeket borzasztóan utálok, ha házba megyünk, mindjárt kizavarnak bennünket. Fegyvereinket, s kinél pisztoly van, elveszik, ennivalót hetek óta nem kapunk, csak tengődünk és szenvedünk. Utunk még nem tudom meddig tart és még meddig fogom bírni, és mikor fogok megfagyni, kimerülten elesni az út mellett, és soha többé föl nem kelni, már csak az ösztön s akaraterő visz előre, más semmi. Papírra vetni azt a szenvedést nem tudom, az csak örök emlék marad, melyet elfelejteni talán sohasem lehet, és aki nem volt ott, úgysem hiszi el, és nem tudja átérezni. Én bízom a jó Istenben, az meg fog segíteni és nem hagy el ezután sem.

Február 11-én. Az éjszakát Szmolenszkon⁵ töltöttem egy kis orosz viskóban. Nagyon keserves napom volt idáig, erős havazás és szélfúvás volt, nagyon kifáradtam. Ennivaló nincs, csupán egy csöpp kis kenyerem van, más semmi. Sokat éhezem és fádom, a németek nem hagynak bennünket sehol, a házból kizavarnak bennünket, helyünk nincs sehol.

Utunk tovább tart, hogy még meddig, azt nem tudnám úgysem megmondani, csak annyit tudok, hogy soká nem fogom bírni, az éhség nagyon elgyöngített. Mellettem potyognak el bajtársaim a fáradságtól és kimerültségtől. Tudom, hogy egyszer énrajtam lesz a sor, de én azért bízom a jó Istenben, majd megsegít és nem hagy el.

Február 13-án. Napjaim nagyon keservesek, szenvedéssel telnek, csak éhezem s fázom. Ma nem sokat mentem, az idő nagyon rossz, a szél hordja a havat, nem tudom, hova és meddig kell még menni. Érzem, hogy úgy sem soká fogom már bírni. A tetű már nagyon sok, tisztogatni, mosni nem lehet, csak menni kell. Éjjel nyugodni nem hagynak, piszkos jószág a tetű, melyből már elég van. Tiszta ruhám már nincs, mosni nem tudok, már nem tarthat soká.

[Utóirat:] Mire besötétedett, a németek kizavartak bennünket egy házból, és így este későn, hóviharban kellett szállás után nézni. Szerencsére találtunk egy germántól tiszta házat, itt egy kis krumplit főztünk. Kosztot csak nagy nehezen tudunk szerezni. Az éjszakát itt töltjük, reggel Isten nevében továbbmegyünk.

Február 14-én. A mai napot a tegnapi helyen töltöttük, pihenni kell egy keveset, már nem igen tudok menni a fáradságtól. Kosztunk krumpli, meg ha akad, kása, csak az, erre más nincs, néhol bizony kénytelenek vagyunk puskával ennivalót szerezni, ha nem akarunk elveszni, mást nem tehetünk. Reggel tovább megyünk Oboján felé, de még hosszú az út odáig, hogy ott mi lesz, nem tudom.

Február 19-én. Napjaink nagyon keservesen telnek, kosztunk mindig kevesebb. 16-án reggel kevés híján majdnem fogságba estem, csak 100 méter választott el attól, hogy ma nem az orosz kezében vagyok, és már talán nem is léteznék. A jó Istennek köszönhetem, hogy ma itthon vagyok. Ma adtam el gyönyörű 14 karátos arany töltőtollamat a németeknek 1 db kocka mézért, kb. 25 dkg volt. Már az éhség határán voltam, és kénytelen voltam eladni, amit még ma is nagyon sajnálok. Nem tudom, hogy a következő napok mit hoznak számomra. A tetű nagyon sok már, hiába szedem, helyébe még annyi jön, mindenki tele van vele. Rendes szállásunk nincs, sokszor dűledezett fedetlen pajtánkban töltjük az éjszakát, sokszor bizony hó takar be bennünket. Mi csak úgy

élünk, mint a számkivetettek, senki nem törődik velünk, sehol nem kapunk semmit, nekünk már minden mindegy...

Február 21-én. Utunk tovább tart, ma reggel elhagytam Szudzsa városát. Az éjszakát itt töltöttem egy viskóban. Utam tovább Szumi felé tart, ide még 60 km távolságra van, még pár nap és odaérek. Az éhség rettenetes nagy, már mindenemet eladom ennivalóért. Drága zsebkendőim, kapcáim, másom már nincs, csak ami rajtam van. Ma reggel egy kis doboz arckrémet adtam el egy kis kenyérért a civileknek. Újabban naponta többször vételezünk finom húst, melyből bőven akad az út mellett megdöglött vagy agyonlőtt lovak oldalából. A jó Isten tudja, hogy hány hetes már némelyik, de azért jó. Most ettem életemben először lóhúst. Ha éhesek vagyunk, megfőzünk egy-egy sajkával és azután mehetünk tovább. Bizony rossz rágondolni a mi keserves utunkra, nem tudom, mi lesz a további utunkon velem, úgy látszik ezután csak dög lovakból élek, csak betegség el ne érjen.

Február 22-én. Mai napunk kissé szerencsésebben futott be, egy nagyobb községet elérve - nevére már nem emlékszem, csak annyit tudok, hogy Szumi előtt volt. Ebben a községben egy nagy szeszfőző gyár volt. Már délután volt, mire beértünk. Sok jókedvű embert láttunk, ahogy közelebb érünk, látom, hogy vödörket cipelnek, és csak most tudtam meg, hogy mitől van olyan jókedvük. Nagyon erős szesz volt, egy csöpp is égetett, csak keveset lehetett belőle inni. Ide mi is bementünk, rengeteg nép volt itt, hát mi is nekiálltunk a meregetéshez, akárcsak a kútból, úgy húztuk a szeszt. Itt jutottam némi ennivalóhoz szesz helyében - egy vödör szeszért kaptunk szállást, jó ennivalót, kenyeret, levest. Itt éreztem először jól magam, mióta visszafelé jövök. Holnap reggel továbbmegyek, talán beérek Szumiba, és hogy onnan még hova és meddig kell menni, nem tudom, talán egyszer majd csak vége lesz ennek is, és valami nyugodtabb helyre fogunk érni. Bízom a jó Istenben, és az nem hagy el, és meg fog segíteni.

Február 27-én. Napjaim most már valamivel könnyebbek Szumi nevű városnál sikerült vonatra ülni, és így két nap jöttem vonaton. Ennivalóm ezután sem volt, már úgylis csak a csontom van, már úgysem fogyhatok tovább. A második napon beértem Noszovka városába. Innen megint gyalog kell menni az elosztóig a hadosztályhoz, de még az nagyon

messze van. Itt kaptam két napra való ételmezt, ezután talán több ennivalót kapunk. Januártól fogva most adtak először ennivalót.

Február 28-án. Ma szerencsésen beértem századomhoz, itt várom további sorsomat. Nagyon fáradtnak és betegnek érzem magam, nem tudom, mi lesz velem. Nagyon kevesen vagyunk, itt már állandó szolgálat van, pihenni keveset lehet. Tetű még sok van, majd egyszer talán az is elfogy, most már úgymint mindegy, csak a jó Istent kérjük.

Március 5-én. Napjaim egyformák, utunk tovább tart, most egy kis faluban vagyunk, itt egy nap pihenőt kaptunk. Még nem tudom, hogy hova megyünk és mi lesz velünk, ennivalót jóformán alig adnak, néha 22-en kapunk egy kilós konzervet, ezzel kell menetelni, majd összeesünk a fáradtságtól. Különös, meglepő napom volt ma, két hónap óta most kaptam egy levelet anyámtól. Bizony nagyon jól esett az a pár vigasztaló szó. Szegény nem tudja, hogy mi van velem, mert még levelet írni innen nem tudtam, még nem lehetett. Ma írtam haza egy lapot, tudatva, hogy létezem és élek, habár keservesen is. A jó Isten egyszer majd csak hazasegít, oda, ahova már úgy vágyom. Az időjárás már kissé gyengébb, hó már kevés van, már Ukrajnában vagyunk, közel Kijevhez.

Március 9-én. Napjaim nehezek, reggeltől estig menetelünk. 7-én este mentünk át Kijev városán, nagyon szép és igen nagy város volt, szinte otthoniasan, városiasan éreztem magam. Egyszeriben jól éreztem magam, pedig már reggeltől estig, és még úgy látszik, hogy egész éjjel megyünk. Kijevet még az éjjel 16 km-re hátunk mögött hagytuk, csak reggel felé szállásoltunk egy kis orosz faluba. Reggel megint tovább megyünk. Hogy még meddig kell menni, azt nem tudom, és nem mondanak semmit, csak megyünk, mint az alvajárók, de nem tudjuk, hogy hová, majd csak a jó Isten egyszer hazasegít valamennyiünket.

Március 10-én. Ma Hamvazószerda van, Kijeven túl 35 km-re vagyunk egy kis faluban. Itt ma tábori misét hallgattunk, pihenő van. Kosztunk nagyon kevés van, kenyér nincs, szállásunkon ha kevés krumplit kapunk, azt esszük, és ki mit tud szerezni. Cigaretánk nincs, további utunk felől nem tudok.

Március 13-án. Ma reggel útnak indultunk, vissza Kijev felé. Még ma

Kijevben vonatra ültünk, Korosztyenig vonaton mentünk kb. 120 km-re. Ott éjjel 11 órakor kipakoltunk, onnan még az éjjel gyalog továbbmentünk 12 km-re. Ott elszállásoltunk, még innen kb. 9 km-re megyünk célunk és állítólag végcélunk felé; hogy ott mi lesz, azt nem tudom.

Március 14-én. Reggel utunkat tovább folytattuk célunk felé. Erre sok a partizán, úgyis azért hoztak ide bennünket. Délután 1 órakor megálltunk és elszállásoltunk. Ennivaló még mindig kevés van, nemigen hoznak. Sokat dohányszom, itt ennivalót pénzért nemigen adnak, nem tudjuk pénzünket használni.

Március 15-én. Nemzeti ünnep. Kosztunk nincs, bőven éhezünk, hogy mi lesz, azt nem tudom. Miért engedik szenvedni annyit ezt a szegény katonát, nem tudom. Ma szép idő van, hó már nemigen látható, esetleg hófűvás maradványaiból van még. Sok a szolgálat, kevés a pihenőnk.

Március 17-én. Szállásunk már három nap óta egy kis faluban van, név szerint Jakusir. Itt kb. pár hetet fogunk tölteni, és hogy azután hova megyünk és mi lesz, nem tudom. Sok a szolgálat, egyiket leadom, a másikat fölveszem, ez még most így megy. Még egészséges vagyok, nincs még semmi bajom, de már nagyon szeretnék hazamenni.

Március 18-án. Napjaim lassan egymás után telnek. Holnap névnapom s egyben születésnapom lesz, e napra jobban szerettem volna hazamenni, és azt a napot nyugodtan, gond nélkül eltölteni, de hiába, ezen én nem segíthetek. Majd talán egy másik és egy jobb esztendő, ha megérem és szerencsésen hazaérek szebb napokat eltölteni. Most már mindennap kivonulás és gyakorlatok vannak, nem tudom, hogy mit akarnak ezzel, mintha már nem lett volna elég ebből. Most rajparancsnok vagyok, és rangidős tizedes, csak sokat kell kiabálni, mást nemigen csinállok.

Március 19-én. Napjaim egyformák, ma van nevem és születésem napja. Nekem ez a nap is olyan egyforma, mint a többi, kivonulás, gyakorlatok, szolgálat. Olyan egyforma már minden, már nem sokat törődöm semmivel. Leveleket már nagyon régen nem kaptam, nem tudom, hogy mi is lehet velük, úgyis elfelejtettek, már azért nem írnak.

Március 20-án. Ma hála Isten nincs kivonulás és foglalkozás. Ma ruhamosás és mindennek a rendbehozatala van, mindennek tisztának kell lenni. Tetű még akad egy-kettő, nagyon nehéz kiirtani, még nem kaptunk fertőtlenítést. Az időjárás jó, szép napsütések vannak.

Március 23-án. A napok egyformán lassan telnek, különös újság nincs. Lassan közeleg a húsvét, nem tudom, hogy hol fogom tölteni a szép ünnepeket, semmi kilátás nincs a hazamenetelre. Nem tudom el fog-e jönni még az az idő, hogy egyszer hazamehetek. Már a tizenegyedik hónapot töltöm kint szabadság nélkül. Bizony egy kicsit hosszú idő mindenkitől elszakadva itt szenvedni, de majd a jó Isten hazasegít egyszer.

Március 25-én. Ma ünnep van, kivonulás nincs, tábori misére megyünk. Levelet tegnap kaptam Pestújhelyről, nagyon jól esett az a pár sor, és harmadik hónap óta a második levél, melyet kaptam. Úgy látszik, hogy kifogyott otthon a papír, hogy nem írnak; haza én is ma írok. Szép idő van, csak mindig a szél fúj, eső nincs.

Március 27-én. Napjaim egyformák, változatosság nincs. Ma nagyon rossz idő van, esős hideg szél fúj, de itt nem tart soká a rossz idő, már estére elment az eső. Hazamenni, azt csak a jó Isten tudja, hogy mikor mehetünk, pedig nagyon szeretnénk már otthon lenni. Itt már megkezdtek a szántást, fagyás már nincs, a föld fölengedett már.

Március 29-én. Jakusir. Ma megalakult az új század, szállási körletünket a másik falu végére helyezték át, újból nehézpuskás rajparancsnok lettem. Helyzetünk nem tudom, mire alakul ki, úgy látszik, hogy tizenegy hónap után még most sem mehetünk haza. Már meglehetősen beletörődtem mindenbe, a század ma megy fürödni, én meg szolgálatba megyek, mint őrparancsnok. Kosztunk egyforma kevés, cigarettát hármat kapunk egy napra, amit igazán nem lehet beszámolni sehova sem, nekem nagyon kevés.

Március 31-én. Naradicsi. Ma reggel egy faluval tovább mentünk, kb. 8 km-re, itt beszállásoltunk, hogy itt meddig leszünk, nem tudom.

Április 2-án. Helyzetünk változó, most jelenleg partizánvadászaton

vagyunk, bizony ez is elég veszélyes játék. Ma hajnalban az egyik századot az úton megtámadták a partizánok, 1 halottunk és 3 sebesültünk lett. Rengeteg az erdőség, csupa fenyves, gyönyörű magas szálfák, tisztás alig akad. Sokszor egész nap erdőben megyünk, se vége, sem pedig, hossza nincs, és ezek az erdők kitűnő búvóhelyek számunkra. Tegnap és ma nagyon rossz idő volt, eső és havaseső esett, és hideg szél fújt. Este egy kis faluba beszállásoltunk.

Április 3-án. Ma visszajöttünk előző napi helyünkre. Nagyon sok a szolgálat, egész éjjel vigyázni kell. Innen még nem tudom, hogy hova megyünk, csak a jó Isten tudja, hogy merre és mi lesz velünk, más senki.

Április 5-én. Ma hajnalban visszajöttünk indulási helyünkre, Naradicsibe. Itt hogy megint meddig maradhatunk, nem tudom. A századnak ma jött meg a januári csomagja, de én hiába vártam, nekem nem jön, hogy is jönne pláne csomag, mikor még levél sem jön, hogy várhatnék én csomagot. Azért jutott nekem is kóstoló a hazaiból, habár nem is nekem küldték. Levelet még nem kaptam, talán holnap.

Április 7-én. Különös esemény nem történt. Ma ruhamosás, tisztogatás van. Levelet tegnap kaptam édesanyámtól, három szál ibolyával. Igazán meglepett és megható volt, hogy még virággal is gondolt rám oly hosszú idő után. A napok egyformák.

Április 10-én. Napjaim lassan, egyformán telnek, ma fürdés és fertőtlenítés volt. Az időjárás mindennap jobb, tegnap láttam először golyót, megjött a tavasz, szép napos idők vannak.

Április 11-én. Isten segítségével most már talán nem sok időnk van itt, csak a tífusz ki ne üsse magát. Ma éjjel az egyik honvéd öngyilkos akart lenni, puskájával átlötte az arcát, és még azután több lövést adott le, állítólag megzavarodott.

Április 13-án. A mai nap vigasz számunkra; új hír szerint hazafelé indulunk, amit már nagyon régen vártunk. Valamennyien örömben vagyunk, hogy mégis eljött az az idő, hogy egyszer megszabaduljunk. Az idő szép napos.

Április 15-én. Napjaink keservesen telnek, nehezen várjuk indulásunk idejét, szállásunk régi helyünkön, Naradicsiban van.

Április 17-én. Tartózkodási helyünk Naradicsi. Állítólag vasúti akadályok miatt nem indulhatunk. Azt hiszem, a húsvéti ünnepeket itt fogjuk eltölteni. A balsors is igen mellém szegődött, állandó szerencsétlenség kísért, nem tudom, mit hoz még a sors ittlétem alatt. Az időjárás elég szép, a fák már kezdenek rügyezni.

Április 21-én. Ma 11 órakor eljöttünk Norovkáról, útirányunk Ovrucs felé vezet, már hazafelé tartunk. Egyszer eljött az az idő, hogy vonatra szállhatunk, ha még valami közbe nem jön, holnapután berakodunk. A jó Isten talán hazasegít bennünket, amit már nagyon régen vártunk. Kosztunk megint nagyon kevés, napokig nem kapunk kenyeret. Most már azért valahogy csak ki fogjuk bírni, csak már mehetnénk haza.

Április 22-én. Lassan közeledünk az állomás felé, holnapután talán elindulunk hazafelé. Kosztunk kevés van.

Április 24-én. Tegnap, 23-án megtörtént a fertőtlenítés, ma reggel pedig kijöttünk az állomásra. Még ma elindulunk hazafelé Isten nevében.

Április 27-én. Tegnap, 26-án léptük át a magyar határt, ma már Sátoraljaújhelyen vagyunk. Itt megint fertőtlenítenek bennünket, és csak azután mehetünk hazafelé. Ma vöröskeresztes szeretetsomagot kaptunk. Itt még a hegyekben hó van, szép zöld minden.

Április 29-én. Ma megérkeztünk Kanizsára, nagyon "gyönyörű" fogadtatásunk volt. Az állomásra be sem érve, a sínek mellett lovas rendőrök és sorkatonaság állt, a bevonulás kertek alatt történt, mi csak ezt érdemeltük meg 12 hónap után! 21 napra be vagyunk zárva a Károly laktanyába. Igaz, némi katonazene volt, de az nekünk nem vigasz. Kiabálni tudtunk volna mérgünkben, hogy ezt csinálták velünk. Így hiába várnak bennünket otthon az állomáson. Nem baj, talán ezt is ki fogjuk bírni valahogy. A jó Isten megsegített bennünket és hazaértünk szerencsésen.

Április 30-án. Mai nap fürdés volt, egész napot ruhamosásra és

tisztogatásra fordítottuk. Az időjárás szép, csak az a baj, hogy nem mehetünk sehova sem, körül vagyunk zárva teljesen erős drótkerítéssel, és erős őrséggel. Akárcsak a rabok, úgy vagyunk most.

Május 2-án. Ma fehér vasárnap van, tábori szentmisét hallgatunk. Különös események nem történtek. Ki nem mehetünk a városba, csak látogatók jöhetnek. Lassan telik az idő, kíváncsi vagyok, hogy valaki el fog-e jönni utánam, de nem hiszem, hogy valaki kíváncsi lehet rám.

Május 5-én. Napjaim lassan telnek, számolom a napokat, hogy mikor jön már el az az idő, hogy ebből a valóságos ketrecből kiszabaduljak. Ma hála Isten látogatóm volt, kedves Annus testvérem volt itt, jó hazai kalácsot és bort hozott. Igaz más nem képes és nincs ki eljöjjön meglátogatni szegény frontról megszabadult testvért, "katonát". Igazán jólesett egy év után látni egy testvért, ki igazán gondol rám, s tőle kaptam egy kis ezüst nyakláncot is emlékebe, nem fogom elfeledni.

Május 7-én. Napjaim egyformák, nap nap után állandó foglalkozás van, lábaim rettenetesen fájnak, csak állandóan a díszmenetet és díszelgést gyakoroljuk. Nem tudom, hogy mikor lesz ennek vége. Kosztunk most már jó van, a hazai kalácsból még van.

Május 11-én. A napok egyformák, nagyon lassan telnek, már alig várom azt a napot, mikor végre kinyílik számomra a szabadulás órája, mikor végre egyszer hazamehetek e hosszú idő után. Már nem sok idő van vissza, pár nap még, azt már ki fogjuk bírni. Kosztunk jó van, csak ilyen lett volna ott, kint is, ma másképp néznék ki.

Május 16-án. A napok egyformák, már remélem nemsokára megszabadulunk ebből a ketrecből. Ma volt az ünnepélyes fogadtatás, szép beszédek hangzottak el, s végül díszmenetben elvonultunk mindenek előtt. Jól sikerült az elvonulás, ebédünk kitűnő volt, sokféle vöröskeresztes ajándékot, és a várostól ajándékot kaptunk.

Május 17-én. Ma hat órakor indult vonatunk Kanizsáról, már 10 órakor Egerszezen voltunk⁶ Legnagyobb meglepetésünkre és mérgünkre nem szállhattunk ki a nagy állomáson, hanem az olai külső állomáson szálltunk ki, és onnan szép csöndben bevonultunk. Az ünnepélyes

fogadtatás csak 20-án, csütörtökön lesz, ma 5 óráig kimaradást kaptunk.

Május 18-án. A mai nap is oly egyformán telt el. Éjfélig kimaradást kaptunk, ma meglátogattam sebesült bajtársaimat, sok bizony nagyon csúnyán néz ki. Nagy előkészületek folynak a díszfelvonulásra, most már csak az állandó díszmenet folyik.

Május 20-án. Végre eljött az ünnepély megtartásának napja. Az elvonulás nagyon jól sikerült, utolján díszbéd volt.

Jegyzetek

1. A 17. gyalogezred katolikus tábori lelkésze Bán Mihály tartalékos lelkész főhadnagy, református tábori lelkésze pedig Ráczy Béla, majd Sipos Károly tartalékos lelkész főhadnagy volt 1942/43-ban a keleti hadszíntéren.

2. Utalás a Kosztyenkinél kialakított szovjet hídfő1942. december 30-i felszámolására.

3. A 17. gyalogezrednél tervezett leváltások egyedül a zalaegerszegi 17/III. zászlóalj nem érintették.

4. Valóban, a 2. hadsereg valamennyi alakulatát beleértve, a 17/III. zászlóalj hagyta ott legutolsóként 1943. január 27-én hajnalban a Don menti állásait.

5. E helységnév megnevezése feltehetően téves.

6. Az 1000 fős zászlóaljból 14 tiszt és 183 főnyi legénység érkezett meg 1943. májusában Zalaegerszegre. Hadtörténelmi Levéltár, 2. hadsereg anyaga (a továbbiakban: HL.2. HDS.) 23. fasc. IV. hadtest napló: 714. sz. melléklet.

NYÍRI ZOLTÁN hivatásos hadnagy
17 gyalogezred II. zászlóalj géppuskás század parancsnoka

1942. május 3-án. Reggelig tartó búcsú után megkezdődik a rakodásunk. Délre készen is vagyunk mindennel. 14 órakor indul a szállítmány. Vígak a fiúk, végignótázzák egész Muraközt. Kanizsa felé már nagyobb az izgalom, várakozás. Hatalmas tömeg, zenekar az állomáson. Nem mint Csáktornyan, ahol a Péterfi őrnagy¹ úrékon kívül senki sem volt kinn. Édesanyám, Csaba, Ella, Gitta és a Mamájuk búcsúztatnak engem. Beviszem őket a tisztí kocsiba: csodálkozva nézik a 9 kopaszt. Megmutatom nekik az egész 0416.198 szállítmányt: 1B. + 1C. + 1G. leg. + 18G. ló + 19.I. + 2G. anyagkocsi: 49 kocsi 98 tengely. Az ehhez csatlakozó 0423.112. sz. a. 47. ezred távbeszélő szakaszé, itt is van 2G. leg. + 2G.ló + 2I: 6 kocsi 12 tengely. Tehát 110 tengely viszi a 9 + 1 tisztet, 315 + 53 legénységet, 108 + 10 lovat, 28 + 4 országos járművet, 2 mozgókonyhát és 4 páncéltörő mozdonyt.²

Meleg tea a restiben, s máris felszállás van, utolsó búcsúcsók, s indul a szerelvény Oroszország felé. Az este még intézkedem a fegyelem fenntartása érdekében, hogy csak egyöntetű ruházatban szabad kürtszóra leszállni. Szentgyörgyön még egy siralmas jelenet, asszonykönyvek s jajgatás után végre vége szakad a búcsúzásnak. Most már nincs család más, mint a század együttes nagy családja. A Balatont sajnos már nem

látjuk. Hát tarokkcsatába kezdünk. De vajon miért nem megy a lap, talán rám is érvényes a most már elkésett közmondás, hogy ha nincs szerencsém a kártyában, szerencsém van a szerelemben! De vajon kinél?

Május 4-én Fehérváron felébredek. Szép napsütéssel kezdődő hajnal. Kisül, hogy a kocsikat össze-vissza cserélték. Nem nagy baj, mert Móron sikerül ismét legalább elfogadhatólag összeállítani a szerelvényt. Itt van a mosdás és reggelizés. Friss tavaszi szélben [locsolom] magamra a jéghideg vizet. Elindulás után megtartom az első tiszti foglalkozást. Utána kimegyünk a legénységi kocsikba. A hangulat, amerre csak voltam, mindenütt kítűnő a legénység között. Nótáznak és élvezik a termékeny szép móri horpadás látványát. Iskolázzuk mindenhol a Szlovákiában és idegen felségterületeken való magatartást. Dél felé befutunk Komárom keleti pályaudvarára. Etetés és itatás amit ott meg lehet oldani. Az ebéddel várnak Komárom központi állomásaig. A szakácsok pompásan működnek. Mindenkinék ízlik a finom babgulyás. Végignézzük továbbhaladva Kiskomárom felett a régi, föld alá épített cseh kiserőd és laktanyarendszert. Bizony jól rejtett, nagy tűzhatással bíró támpontok ezek. Jelenleg magyar laktanyák. Érsekújvárra 16 óra körül érünk. A termékeny, szépen művelt, rendezetten, tanyákkal telepített Mátyusföldnek örül az ember szíve-lelke. Érsekújváron beváltjuk a pénzünket márkára.³ A meghagyott magyar pénzből veszek még narancslikört. Tíz képeslapot is írok, mielőtt elhagynánk az országot. Ezeket még egész biztosan megkapják az érdekeltek. Később úgysem tudom, mi lesz a lapjainkkal. Este Galántánál már magyar helyett szlovák mozdonyt és új szállítmány számot: 353.225. kapunk.

Május 5-én. Szerencse és egyúttal balszerencse, hogy Szlovákián keresztül éjjel megyünk. Legalább nem volt baj a legénységgel. A szlovákok pökhendisége éjjel nem tudta kiváltani a magyar virtust. Fegyelmezetten még a fejét se dugta ki az éjjel a honvéd, az állomásokon.⁴ Viszont a gyönyörű Vág völgyét: Zsolnát, Trencsént, s a lovagvárak megmaradt, még szép magyar időkre emlékeztető romantikáját egyikünk sem láthatta. Reggel ötkor Cadca felett a Jablunkai hágonál átléptük az ősi országhatárt. Úgy a tisztjeim, mint a legénység csodálattal nézte a hatalmas Kárpátcsúcsokat, vízeseéseket, hegyi falvakat. Alagút is akadt. Németországban először Jablunkánál álltunk meg. Itt kaptunk 121-es hatalmas birodalmi mozdonyt.

Kiszállítottam a népet, és egy húsz perces reggeli csukló keretében kissé felpezsdítettem a vérüket. Mosolyogva nézték a német bajtársak a frissességet nyerő fegyvertársaikat. Dombrauban reggeliztünk. Innét már a tescheni tartomány szép fennsíkján robogtunk keresztül. Gyorsan hagytuk el Ottrant, Oderberget.⁵ Tiszti foglalkozás és legénységnek való utánanézegetés után a mozdonyvezető mellé ültem be. Ő mondta, hogy nemcsak két, hanem négy sines vonalaik is vannak. Lassan már találkozunk üresen visszafutó szerelvényekkel is. Katowicében ebédelünk. Helyes vöröskeresztes nővér oszt kávét a századnak. Hamarosan átlépünk a Lengyel Főkormányzóság [területére]. Miszlovic, Clakova egymás után marad el mellettünk. Az utóbbin vacsoráztatok, etetéssel, itatással egybekötve. Ez az a vidék, mi még szépnek mondható. Hatalmas gyárvárosok, fafeldolgozó telepek mindenütt. A városok piszkosak ugyan, de eléggé rendezettek. A háború jele csak a hiányzó élet.

Május 6-án. Amint beérünk a lengyel alföldre, minden egyhangúvá válik. Az egész vonal mentén törpefenyő és nyírfa erdők. Teljesen kihalt a vidék. Mocsár, víz és homok. Egész nap ez a kép tárul elénk. A reggelit Karriskauban fogyasztottuk. Ide kértem, s jött is egy szimpatikus német orvos, aki egy betegem nyakán kinyomott egy rosszindulatú kelést. Most már csak a lovak adtak problémát. A tiszti foglalkozás után Radomot elhagyva a legénységnek iskoláztuk a partizánokat. Rámutattunk a mindenütt látható szegénységre, úgyhogy rájött a baka megbecsülni a saját hazáját. Deblinben sikerült kivívnom, hogy Lukowban kirakó mellé kerüljek. Úgyhogy az összes lovamat egy háromnegyed óráig jártatni tudtam. Volt közöttük ugrálás, ficáncolás a három napos börtönben állás után. Hamar megvolt a berakás, úgyhogy indulásig sikerült még az ebédet is kiosztatnom. Tegnap a snapsszal erőszakoskodó százados kivételével minden német Bahnhofsoffizier [vasuti tiszt] kellemes és szolgálatkész volt.

Estére értük el a volt német-lengyel határt, Breszt-Litovszkot. Ismét megtöltöttem a vízivást, mert bélhurutot és bőrkiütést okoz annál, aki nem helybeli. Éppen ezért csak fekete és tea alakjában engedem fogyasztani. Most már a háború több jelével találkozunk. A kihaltságon kívül szétbombázott épületek, félig-meddig megjavított utak, hidak mutatják, hogy itt nemrégén történt valami. Breszt-Litovszk után már

szétlőtt szovjet támpontok, drótakadályok, s véges-végig szegénység és élettelenység kíséri utunkat. Nincs érdekes, tehát beülök Kapitályzni.⁶ Egész szenvedélyesen játszom. Csak úgy repkednek az "ezres"-ek.

Május 7-én. Már reggel hatkor megállunk Berca-Kartuzkán. Begördül mellénk hamarosan egy kanizsai tüérszerelvény: löszert hoznak. Örülünk egymásnak. Csuklót rendelek el reggeli után, s a személyes ellenörzés révén a lógni akarókat külön csoportba gyújtóm, s magam mozgatom meg meztelen felsótesttel öket. Tíz óra felé elhagyjuk a tüér bajtársakat, s indulunk Baranovicsi felé. Itt ebédelünk, s táborig lapokat adunk át a Bahnhofsoffiziernek. Kevés az idő, úgy kell leállítanom a vonatot, hogy a vizet vevő konyhám ott ne maradjon. Hamarosan Stolpceba érünk. Itt feketét adatok a századnak, de előzőleg egy kissé elkapom öket. Nagyon felszabadulnak a hosszú út alatt, ha nincsenek marokban tartva. Stolpcén, így Lengyelország határállomásán vacsorázunk is egyúttal. Itt halljuk, hogy lehet lassan számítani partizán és repülőtámadásra. Éppen ezért leellenörizem a légvédelmi géppuskákat, és az I. kocsikra örséget rendelek ki. Este érünk Minszkbe. Hatalmas pályaudvar, mint mindegyik errefelé. Az ember alig tudja betekinteni öket. Minszk felé már tömegesen látunk szétszórt harcokocikat, ágyúkat, szétbombázott vonalrészeket. Úgy látszik, kezd komolyodni a helyzet. Azt is halljuk, hogy pályarombolás helyreállítása miatt csak tegnap mehetett innét tovább [az] alezredes⁷ úr szállítmánya. Magyar pályaudvar parancsnokságtól igényelek 4 napra kenyeret. Magyar sütőoszlop sütötte, adja ki. A tüér szállítmány megint utolér bennünket. Egy jót Kapitályzunk, most már mellém áll a szerencse, s enyém lesz minden telek. Este felveszem az érmem s az azonossági jegyemet.

Május 8-án 1/2 2-kor a napostiszt felébresztett azzal, hogy partizán támadások szakaszán haladunk keresztül. Az urak már felöltözve, géppisztollyal ültek az egyik fülkében. Én is félíg felöltöztem, s úgy aludtam tovább. Bobrinszkiban reggelizett a század. Slobinban rengeteget álltunk, ott is ebédelünk. További irányításunk Gomel, Brjanszk. Gomel teljesen le van rádiózva. Gyönyörú telitalálattal van [le]rombolva a Dnyeper hidja is. Hatalmas ágyútelepet találunk Szaltanovkánál. Gomelnél egy német százados vendéget kapok, partizánokat tisztított ki zászlóaljával 100 km-es szakaszon. Megfogadom

tanácsait, elvül veszem velük szemben a brutalitást. Novoritkovnál leszáll a százados úr, s én az uraknak iskolázom az elveit.

Érdekes, figyelemmel kísérve a vidéket és városokat, arra jön rá az ember, hogy a szovjet a vasútvonalait nagyon jól karbantartja,[persze] lehet, hogy már a németek csinálták ugyanezt. Mindenütt szétbombázott szerelvények, s rengeteg hadizsákmány. Páncélosok, ütegek és ócskavas egész garmadába rakva. Halljuk, hogy két magyar szerelvényt is megtámadtak. Egyik a kanizsaiak rohamütege volt,⁸ vagy 6 kocsi szétbombázott belőlük az orosz. Szóval most már benne volnánk a szórásban. Majd meglátjuk, mit hoznak a napok. A páncéltörő szakasz megint felbosszantott, hiába mondta a szép német vöröskeresztes nővér Stolpcén, "nicht Schimpfen",⁹ kénytelen vagyok mégis megint a fegyelem érdekében rájuk mászni.

Május 9-én. Az éjjel megjártam. Lefekvés előtt jól kiszellőztettem, de hiába vártam, hogy bemelegedjék a kocsi, megálltunk 11-kor, s a mozdonyunk árván és hidegen hagyott bennünket. Éjjel 11-től délelőtt 9-ig álltunk ismét, találkozáva magyar szerelvényekkel Sudilovóban. Reggeli után megint jól megcsuklótattam a népet. Igen kietlen vidékeken haladunk előre. Egy mozdonycsere helyén rohamebédet tartunk. Mindenhez 25 perc áll rendelkezésünkre. Rengeteget nevetünk azon a marakodáson, amit egy-egy ablakon kidobott cigarettáért az orosz pályamunkások végbevisznek. Majd hogy a vonat elé lökik egymást. A délelőttöt arra használtam ki, hogy 12 tábori lapot megírtam. Délután megyünk el a szétbombázott hat magyar kocsi mellett, és megilletődött szeretettel nézzük a hősi halált halt kanizsai tűzébajtársak frissen ásott fakeresztes sírjait. Ők ontották vérüket legelőször tegnapelőtt a hadosztályból hazánkért. Mi majd helyettük is harcolunk és kivívjuk a magyar nép győzelmét. Elhatároztuk az urakkal, hogy a géppuskás század nem költözik ki a legénység közé. Súlyomváry hadnagy¹⁰ kiment a szakaszából. Kissé mosolyra ingerlő volt, mikor vitte a cókmókját. Délután ötre beérünk Brjanszkba. Egy német rajjal küldöm haza a tábori postát, kapnak tőlem egy bála fekszalmát. Itt felszáll hozzánk egy magyar orvos, és előadásából sok fantasztikus dolgot tudunk meg. Partizánnal szemben nincs kímélet, megint csak az a következtetés. Egy rohamszázad-parancsnok német főhadnagy is igen érdekes dolgokat mesél Novoritkovig.

Május 10-én. Orelben ébrednek fel. Vasárnap lévén a legénységnek erkölcsi oktatást tartok: Közben iskolázom, hogy a sebesülteknek, halottaknak se higgyenek, nincs irgalom, s minden megállásnál azonnal beásni. Már legalább 4-5 szerelvény áll benn, mind magyarok. Nagyon finom ebédet kapunk, s utána Kapitály - csatába kezdünk, melyet sikerül is megnyernem. Összes még meglévő likőrünkkel, snapszunkkal egyhetes jubileumát ünnepeljük vagonéletünknek. Közben váratlanul berobog Dödi¹¹ szállitmánya. Éppen akkor fejezem be Ellának írt virágos hangú levelemet. Nagy az öröm. Tisztjeivel együtt átjön Dödi hozzánk. Csaknem sötétségig folyik a lemezezés, ének és beszélgetés. Mivel úgy van, hogy 21 órakor indulunk, hamar lefekszünk, mert 12 órai út áll már csak előttünk. Egyszerre csak nagy zenebona, majd kitornek a fülkék ablakai. Az állomást védő légvédelmi fegyverek szovjet, légítamadást végrehajtani akaró gépekre megnyitják a tűzüket. Gyönyörű és hatalmas tűzfüggöny veszi körül a pályaudvart, s a szovjet gépek bombázás nélkül elmenekülnek. Úgy halljuk, hogy Babinszkyék¹² a kirakodásnál bombatámadást kaptak: pár halottjuk és sebesültjük is van. Hát mi majd jobban vigyázunk és erős légvédelemmel biztosítunk. Az este fűvattam a takarodót, nagyon szép volt, és jól esett hallgatni. Rengeteg tábori lapot írt ma a század.

Május 11-én. A reggel még mindig Orelben talál minket. Semmi hajlandóságot nem látunk, hogy kihúznának innét minket. Az ébresztőnk a légvédelmi ágyúk sikeres kergető tüze. Megint 3 szovjet gépet zavarunk el. A délelőttöt írásra fordítom. De közben egy jó csuklóval felpezsdítem a magyarokat. Tegnap megcsináltuk a fedőneveket. Egész délutáni futkosás után sikerült végre egy mozdonyt keríteni. Végre valahára behúznak minket az állomásra. Itt találkozom Fodor Zoli¹³ szerelvényével. Kisül, hogy Dödiék már az este továbbjutottak. Csak mi maradtunk ilyen sokáig Orelben. Veszek 100 "Honvéd"-ért¹⁴ hat likörös pohárkát. A 20 mm-es négycsövű légvédelmi ágyú¹⁵ lövedékének a hüvelyéből készítették. Az urak követik a példámot. Benn az állomáson várakozással figyeljük, hogy az orosz gépek által ledobott léggömbök, röpcédulák hozzánk esnek-e. Sajnos nincs időnk kívánni, mert a szerelvényünk 40 órás állás után hat órakor végre kiindul. Velünk tart három szabadságos német tiszt is. Hamburgból jöttek, Kurszkba tartanak. Átadom nekik a fülkémet, s utolsó vasúti éjjeletem Solyom

Jankó¹⁶ fülkájében, Sólyomvári helyén töltöm. Nagyszerű hely van nála, de lefekvés előtt még egy utolsó tarokkcsatát vívunk Lőrinc Jóskával,¹⁷ Junker Lászlóval (Tombival)¹⁸ s Jankóval. Nincs már magyar pénzünk, tehát felírjuk, s a végén fizetjük márkában. Megint vesztek. Melyik Eszti gondol rám oly sokat? Majd megmutatja a tábori posta.

Május 12-én Riskovo. A németjeink az éjjel kiszálltak, mert túl hosszúnak tartották Kurszkgig az utat. Bizony 8 óra 10 perckor értünk csak be. Azzal a pályaudvar - parancsnokhoz siettem. Érdeklődésemre azt felelik, hogy Riskovóba megyünk kirakni, s Muravlevoban érjük el a zászlóaljat. Mire sikerül kiharcolni, hogy a harmadik "Rampára" fussunk, telefonhiba miatt a szállítmányomat már Riskovóba elindították. Egy 100.000-es térképpel gazdagodva lemaradtunk Sólyomváryval. Mit tegyünk: autóval jutunk el Kurszk széléig, ott sorba állítom le a tehergépkocsikat, míg végre egy, a magyar ellátóhoz tartozó kocsit elvisz minket kirakóhelyünkre. Örülök én is, meg a század is, hogy egymásra találtunk. Légvédelmi biztosító távközökre szőrom szét a szakaszokat, mert épp reggel bombáztak szét egy előttünk menő szerelvényt. Elintézem a vonatkísérőket, s a szemtelen német őrmesternek is megadom a magáét. Végre fél kettőkor kezdhetjük a kirakást. Azonnal a kirakó másik oldalára irányítok minden kijövő lovat, járművet. Így is kapunk egy légitámadást, csak az a szerencsénk, hogy az aknavetőtaligák és lovak felborulásán kívül más baj nem történik. Délután 1/4 4-kor sikerül már elindulnom. Német útszabályozó vezet Kurszkon keresztül, még ez a város néz ki az orosz helységek közül a legtisztességesebben. Motorkerékpárral futkosom végig s sarkallom előre a századot. Ez a húsz km egy felesleges erőpocsékolás volt. Először látom benne a német merevséget a mi rugalmas vezetésünkkel szemben. Nem baj, sok minden lesz még másképp, mint ahogy gondoljuk. A motorkerékpáros szolgálatkészsége ellenben nem várt módon nagy volt.

Május 13-án Vinogrobl. Este nyolc után érjük csak el Kurszk szélét. Nem tartom célszerűnek a további éjjeli menetet, s azért főleg a lovak miatt virradatig pihenőt adok. Jól bevacsorázunk, s a földön alszik már az egész század. Este 10-ig ugyan a pályaudvar környékét igen bombázzák, s így elég szép tüzijátékot élvez végig - mivel minket nem érint - a század. Reggel 2 órakor ébresztünk, fél négykor indulunk tovább. Muravlevoban találkozunk először az ezredbeliekkel. Keveslik a biztonsági légvédelmi

távközömet, hát Kozderka ezredes¹⁹ úr szerint vagy 3 km-re nyújtom szét az oszlopot. Mihajlevóban Kozderka ezredes úrral találkozom. Különös kifogása nincs. Ő mondja meg, hogy Vinogroblban van a zászlóalj, még odáig kell hamarosan eljutnom. Bizony az emberek eléggé fáradtak. Hisz a tíz napos kényelmetlen utazás után teljes szerelvénnyel egy nap alatt 35 km-es menet állt előttünk, rossz utakon. De nem hiába géppuskás század, kitesz magáért mindenki, s délelőtt 10 óra 30 perckor már jelentem, hogy a század hiánytalanul a falutól egy km-re reggelizik. Aránylag jók a szállásaink. Csak az a baj, hogy a lőtámpontat őrséggel együtt kinn kellett hagynom Riskovóban, s senki nem akarja befuvarozni. Itt állok zab nélkül, tartalékból etetek már. Az I. zászlóalj is itt van, úgyhogy mikor a géppuskás szakaszok körleteit vizsgálom, bemegek Vadon főhadnagy²⁰ úrhoz is. Igen jól esik a régi gárdával találkozni. Éjjel a sebesültvívők elsőrangú hordágyán alszom. Igaz, hogy éjfél körül felzavarnak, mert 2 szakácsot kell németül főzni tanulásra Kurszkba küldeni.

Május 14-én Vinogrobl. Végre egy jó hosszú alvás. Nyolcig tartott. Kihallgatást is tartok reggel. A délelőtt tisztigyűléssel telik el. Megtudjuk, hogy a hadosztály védelemben lesz. Mi vagyunk tehát az a harcászati szabályzat szerinti elhanyagolt, gyengébb arcvonal, melynek addig ki kell tartani, míg a Schliffen szerinti kettő átkaroló szárny bekeríti az ellenséget, utána pedig a kitörést a megsemmisítés befejeztéig meg kell akadályozni. Nehéz feladat lesz, de szép. Délután igen nagy öröm ért, Farkas alezredes²¹ úr meglátogatott. Nagyon jól esett, hogy kisfiamnak hívott. Mástól talán sértésnek vettem volna, de tőle egyenesen jól jött. Édesapám szokta hasonlóan mondani, hogy fiam. Megint megemlítette, hogy nem enged el a zászlóaljától, amint hazaérünk, azonnal visszahoz Kanizsára. Csak este jövök rá, hogy ünnep van - áldozócsütörtök. A mai nappal indul meg a zászlóalj az állások felé. Éjjeli menet kezdődik. Alig hagyjuk el a falut, a disznók egy ház felgyújtásával jeleznek. Majd elintézi a partizánbandáját az első zászlóalj. Már arra rájöttünk, hogy a szélalmok igen forognak, ha mozgás van, de akármilyen nagy is a szél, ha elhelyezésben vagyunk, azonnal leállnak. A menet elején a tűzre egy Rata repül fölénk, és minket felezővonalnak véve, 300-300 méterre bombát vág tőlünk az út két oldalára. Jót nevetünk a kis hamison. A menet olyan, mint az éjjeli menetek: sok megállás, állandó baj a

kocsikkal, rengeteget járom, illetve vágtaozom végig a századot.

Május 15-én, Otreskovó. Fárasztó menet után végre beérkezünk abba a kis erdőszámba, ahol Otreskovó délkeleten a géppuskás század elszállásolt. Reggel 4-től délelőtt 11 óráig alszunk. 11 óra 30 perckor tisztgyűlésre megyünk. A zászlóaljparancsnokom a géppuskás század szellemével igen meg van elégedve. Bizony elég sok kocsit kitolt a század a sárból, kátyúból. De a géppuska nem akadhat meg sohasem. A tisztjeim közül Sólyom zászlós és Hargita zászlós²² holnap reggel Scsigribe mennek, bemutató lesz. A németek rendezik, páncéelhárítás tárgyval. Visszatérve az erdőbe, valóságos majálist tartunk. Van egy koszos "fürdő", innét hoz a legényem vizet. Pizsamanadrágra vetkőzöm, s kezdődik a nagy aktus, nyaktól bokáig tiszta víz leszek közben, de csak vizes, nem pedig tiszta. Utána egy pázsitnak csúfolt, tarlószerűen kopár, kis tisztásra fekszünk ki az urakkal. Béla (Tihanyi legénye)²³ hozza a gramofont. Ennek hangjai mellett születik aztán egy csomó tábori lap. Mindenki ír. Közben a borbély hanyattfekvő helyzetemben megborotvál. A rajparancsnokokat sok mindenre kioktatom. Ma nem léptem be a Kapitányok közé, csendesen szemléltem nagy marakodásukat. Délután az állomást bombázza az orosz, de nem sokáig! Elúzi a magyar légvédelem. Este szépen felkészülünk, hogy idejében tudjon majd a század besorolni az éjjeli menetbe. Igen kedves, vidám és verőfényes nap volt hála Istennek ez a mai is. Egyelőre a saját bőrünkön még komoly háborút nem érzünk.

Május 16-án Bassovo. Az éjjeli menet még hosszabb volt, mint tegnap, de sokkal rendesebb és folyamatosabb. Közben Németh tizedes meghozta azt az őrséget, ami Riskovonál a magunkkal helyszűke s nagy megterhelés miatt el nem vihető anyagnál immáron ötödik napja kinn maradt. Egy kátyúba került kocsi nehezítette meg a 23 km-es utat, annyira, hogy szürkületkor sikerült csak beérmünk. Megint a szokásos sáttortábor táru szemünk elé. Repülő elől jól álcázva lovak, járművek és sátrak. Légvédelmi géppuska fenyegető ujj gyanánt mered az égre. A század eléggé széjjel van szórva, de ez nem is olyan baj. Egy mocsaras tó van a helység közepén, abban lubickol délig nagy vígan a nép. Reggelizés után Baracskey Pista²⁴ tisztgyűlést tart, és az esti menetet szabályozza. Egész nap egy szál gatyában napozom, estére fel is ég kissé a hátam. Az ikreknél délután jól szól a gramofon, sátrukban töltök vagy egy órát. Még

csak készülődünk a menetre, s máris a pimasz partizánok köröskörül jelzőtüzekeket gyűjtanak. Közvetlenül a besorolás után az élre akarok vágózni, de "Uni"²⁵ megbotlik, s együtt bukunk. Szerencse, hogy egy kis mélyedésre esem, s úgy bukfeneczik rám Unitár, mert különben agyonlapított volna. Így megnyomta eléggé az arcomat. A legénység nagyon megijedt, azt mondják, csúnya bukás volt. Megint lóra ülök, hogy ezzel is bebizonyítsam nekik, hogy kutya bajom sincs.

Május 17-én, Novoszelojka. Tegnap édesapám halálának harmadik hónapjába léptünk. Ő vigyázott rám annál az esetről. A további menetünk nagyon rövid volt. Éjfélre már be is érkezett a század. De én egy hídnál lemaradtam, hogy a zászlóalj kocsijait átirányítsam a keskeny és gödrös, farönkös, zsidó munkásszázad által összeütött tákolmányon. Közben a népem elérte helyét, s én a sötétben alig tudtam rájuk akadni. A szálláscsinálók büszkén jelentik, hogy minden rendben van, sőt szalmát s szénát hordtak össze fekvőhelyemnek. Persze mire odamegyünk, az agyafürt zalai baka már semmit sem hagy belőle. Mégis rövidesen elkészül a parancsnoki "vigvamom", s alszom, megnyomódott csontjaimat jól kinyújtóztatva! Csak a századparancsnoki gyűlés ébreszt fel. Délután indulás szemrevételezni. Mindenkit viszek a tisztjeim közül, két csoportban megyünk. Szép kényelmes "utazómenet" után el is érjük Internacionale,²⁶ Oserki és Matvejevka csatlakozópontját. Vagy egy óras várakozás után mindenki beérkezik, s indulhatunk. Elérkeztünk tehát ahhoz a pillanathoz, mikor a századom részeire szakad. Kár, de egy géppuskás századnak már csak az a sorsa, hogy szétmorzsolódva örökljön fel mindent, ami a zászlóalját fenyegeti. Junker, Hargita, Tihanyi, Kelemen²⁷ kerülnek az én csoportomba, Horváth,²⁸ Harsányi,²⁹ Lőrinc a másik csoportba. Baracskey Pistánál vannak a többiek. Már így széteszelve indulunk szemrevételezni. A lovagkeresztes német Baumgartner főhadnaggyal vezetett minket.

Május 18-án, Internacionale. Este még visszamentem a századhoz, pont akkor érkeztek be, mikor odaértünk a gyülekezőhelyre. A tegnapi szemrevételezés csak nagyjából folyt le, inkább a védőkörlet parancsnok részére szolgáltatott adatokat. Hári százados³⁰ úrnak a körletébe kerül az én tűzcsoportomnak: 7 géppuska + 2 páncéltörő ágyú + 2 aknavető a zöme. Saját magam is a százados úr mellé telepszem. A német főhadnaggyal, szakasz- és rajparancsnokaimmal aztán a délelőtt

folyamán géppuskás szempontból járom végig az egész területet. Sikerül elhelyeznem valamennyi géppuskámat, fegyveremet. Dél felé jön alezredes úr, ő is jóváhagyja az egészet. Délután aztán visszalovagolok a századhoz, hogy még azonnal megkezdhesük a németek felváltását. Öt óra körül be is érnek a géppuskás szakaszaim, neki tudok tehát fogni az elhelyezésükhöz. A század elosztását is sok vita s javaslat alapján sikerül végre megcsinálnom. Bizony az első éjjel nem lesz a legénységnek a legkellemesebb. Alezredes úr már ma estére szerette volna, ha beállítom a géppuskákat zárótűzre. De ez a jelenlegi helyzetben, minden beásás, rendezés, belövés nélkül lehetetlen. Kihozatom a századirodámat is, s összeházásítom egy házba a negyedik századdal. Úgy látom a két század a védelemben egymásra utalva épp oly testvériesen és bajtársiasan lesz meg, mint a parancsnokaik.

Május 19-én, Matvejevka. A legények tegnap este a századiroda mellé egy sövényisorba verték fel a sátram. Ferencel együtt vagyunk a lakói. Házakba sem magam, sem pedig a legénységem nem engedtem hogy beköltözzék. Nem akarok vendégeket szerezni, semmi szükségem az élősdiekre. Itt a tavasz hirtelen átsapott a nyárba, olyan meleg van, hogy Ferencel átzsínórozatom a zsávoly zubbnyomat. Bizony jó lett volna fürdőruhát hozni magammal. Na de majd csinálunk egyet. Dél előtt végigjárom az összes ittlévő rajomat, és kiadom nekik a feladataikat. Megkezdtem tehát a védőállásbani életet. A fedezékek kiásására is intézkedem. Jól elfáradva érek dél körül vissza. Ilyenkor ér rá tulajdonképpen tisztálkodásra az ember. Itt bizony az a helyzet, hogy az ember fordított életet él. Nappal van inkább a pihenő, nem pedig éjjel. Éjjel, s főleg a szürkület beálltakor kell az embernek a legéberebbnek lennie. Ilyenkor jön a támadás többnyire. Van a századirodánkban egy cicacsalád. Három helyes kiscica a mamával. Már mindegyiket igényelték tőlem, egyet azonban megtartok magamnak. A levelek még mindig nem jönnek, pedig már mindenki nagyon várja a megérkezésüket. Megfogadom, hogy édesanya kivételével csak oda írok, ahonnan kapok is. Pedig az otthoniak biztosan írnak.

Május 20-án. Csipiszke 16 éves.³¹ Szeretném ma megcsókolni. De csak írni tudok neki. Egyébként elég mozgalmas a napunk. Arra ébredék, hogy nagy dörrenés, és valami rázza a sátram. Bizony mire kitörlöm az álmot a szememből, az egész sátor lefut az óvhelyre, szégyen a futás, de

hasznos, papucsban és pizsamában csattogok utánuk. 6 aknavetőlövedéket kapott tőlünk 150-200 m-re a dombhát. Velünk a jó Isten, senkinek semmi baja nem történik. Nyugodtan várjuk a folytatást. Egypár tüzérségi lövés, egy-egy becsapódás itt is, ott is, jellemzi a délelőttöt. 13 órakor a Hári százados úrral épp az iroda előtt állunk, mikor három lövés, balra 200 m-re a dombhátra vágódik, hosszú az a vető, legyintünk. De rövidít ám, csak az a szerencsénk, hogy 300 m-rel, s most már a túlsó dombra hajít szép szórással 100 m-re tőlünk 7 gránátot. Teljes a fedezés. Csak a völgyhajlat menti meg a vető szakaszt a repeszektől. Csak úgy remeg a föld a légnomástól. Hári századossal most már elkészülünk mindenre. Sápadtan, nevetve mondom neki: tág villa, szűk villa, most ha folytatják, mi jövünk szórásba. De abbahagyják. Én is belövöm délután az összes fegyveremet. Közben Tombival átmegyünk az Ikrekhez. Nagy Kapitály csata kezdődik. Kár, hogy hamar kiesem. De legalább idejében érek a konyhához: ráncbaszedem a szakácsokat, mert a felvételezés s az étkezés kihordása nem a legrendesebb. Nehéz is 415 embert hat felé elhelyezve élelmezni.

Május 21-én. Éjfélig ellenőrizek, járom végig az állásokat. Furcsa éjjel a helyzet. Az ember sokkal nehezebben tud valahogyan tájékozódni. A napközben végigjárt védőállás sokkal nagyobbak, az egyes fedezékek sokkal távolabbiaknak látszanak. Az eligazítás, ott ahol magyar legény áll az őrhelyen, rendszeren történik, de a románok ijedtükben már majdnem lelőtték a Dongó szakaszvezetőt, a "pásztort". Hatalmas nagy ember, mindig nagy furkósbottal jár, s úgy áll elöttem, mint aki állandóan nyájként tereli a szakaszát. Elkészültek nagyjából a fedezékek, s főleg a tüzelőállások, nyugodtan állunk mindenféle támadások elébe. Bizony az éjjel 1/2 2-kor is riadót kaptunk. Épp egy fél órája, hogy az ellenőrző körutamról bejöttem. Harcálláspontomon vártam, hogy mi lesz, de csalódásunkra a derengés semmi újat nem hozott, a körletünk előtt nem volt orosz. Egyre kellett a zászlóaljhoz a védelmi tervem, megszálló- és tűzterv vázlatom elvinni. Ezen dolgoztam fél tizenegyig. Éléskamrámat egy doboz konzervvel megnövelve tértem vissza. Volt megint elég kihirdetni s kiosztani való. Így jutottam el Junkerral együtt Hargitához, aki aztán maradék süteményéből vendégül látott bennünket. Hamar elintéződött. Az Ikreket is hamar meglátogattam, nagyon jól [esett] náluk a kis zene, ami mégis kiemelte az embert ebből az egyhangú, szórakozás nélküli életből. Csak Béla (Tihanyi legénye) mérges rám a tegnapi teaért,

amit megittam gazdáí kulcsából.

Május 22-én, harcálláspontomon. Az este körülbelül éjfélig ellenőriztem. Fáradtan feküdtem le: finom lesz majd az alvás, gondoltam. De ember tervez, Isten végez. Fél háromkor riadó! Öt perc, s kinn vagyok Török tizedes rajánál. Egy sorozatot lövetek az I. zászlóalj védőkörlete felé vezető völgybe behúzódó orosz szakaszra, erre ezek eltűnnek. Átmegyek Junkerhoz, s a második hófolt előtt lévő beláthatatlan területre pár lövést leadatok a vetőkkel. Erre megindul a muszka visszavonulása. Figyelőhelyet változtattatok Tombival, s gyönyörűen lőjük a hátragyülekező orosz. Megérkezik alezredes úr is. Belekapcsolódik a zavarásba a rohamüteg nálunk lévő lövege, s az orosz alig győzi húzni sebesültjeit, halottait. A vetőm gyönyörűen dolgozik, van egy-két telitalálata, két-három orosz tűnik el egyszerre. Nagy a harci kedv, vállalkoznánk már, ha az aknamező nyitva lenne. Alezredes úr az árkászokkal utat robbantattott bele, s mi megindítjuk a még völgyben bújó oroszok ellen a támadást. Nem sokan, két golyószórós, 1 géppuskás, s egy gránátvetős rajjal. Már jó kilométerre vagyunk az állásunk előtt, mikor tüzérségi tűzbe keveredünk. Én a géppuskás rajnál fekszem, s számítgatom, hogy mikor kapunk telitalálatot. Jobbra tőlünk, velünk egy vonalba lő a tüzér. Fokozatosan közelednek hozzánk a becsapódások. 300, 200, 100 m-re lönek, már fedezve várjuk a következő lövés repeszeit, de hála Istennek, nem jön több gránát. Annál hevesebb gyalogsági tűzbe kerülünk. Kitartani, míg feladatot nem kapunk, volt alezredes úr parancsa, s én kötöm magamat ehhez. Egy bolsevik golyó úgy látszik tőlem követeli az első hősi halottat. Török Lajos tizedesem egyike a legjobb rajparancsnokaimnak, halkan felsóhajt az egyik zizzenés után: "pajtás meglőttek". Több szava nincs is. Tíz méterre tőlem taláta jobb kulcsosonton bemenne szíven az orosz távcsöves puska lövése. De mégcsak nem is látni, honnét zizeg az a sok magyar vérre sóvárgó ólomdarab, pedig de megnehezíteném a küldőik földi létét a géppuskámmal. Kapjuk a parancsot visszavonulni, hárman próbálják a vértelen hőst bevonzolni, de hiába, nem megy. Amint hozzáérünk, sok apró mérges darázként rajozza körül őket a muszka lövedék. Elrendelem az egyelőre való kinnhagyását, egy őrzetetőm védett gödörben vigyáz rája. Magam pedig utolsónak maradva, két kinnhagyott 10 kilós rakasszal a kezemben szökellek, futok, vágódok, amint azt a körülöttem zsongó lövedékek parancsolják. 400 m-rel hátrább

biztonságban vagyunk. Közben a sebesültvivők is kiérnek a hordággal. Nem hagyom kinn a halottamat - jelentem alezredes úrnak. Két önként jelentkező menjen érte - válaszolja az otlévő legénység felé. Mindenki lapul, s dugja fejét a földbe, miként a struccmadár. Már-már az otlévő németek mozgolódnak, mikor rákiáltok, kínos presztizskérdésről lévén szó, a két sebesültvivőre: "ide azt a hordágyat!" Nem jelent semmi semmit, csak az, hogy a tizedest be kell hozni. Tihanyi Laci ugrik még hozzám, s a senki földjéről a század és szakasz parancsnoka hozza be halott rajparancsnokát. Sikerült, édesapám megint vigyázott rám. Az iroda mellett ásunk sírt számára, s halkan ki-ki magában egy Miatyánkot mond érte. Délután a század másutt elhelyezett részeit látogatom végig. Jól vannak a fiúk. A vonatonál Kárpát törzsörmeister finom hideg limonádéval kínál. BaracsKayék nyaralnak, Pistának tyúkfarmja, tehénkéje, porcelán csészéje s kávékészlete stb...van. Megkínál tejeskávéval, már előre cuppogunk, hogy milyen finom is lesz, s mi a vége, megaludt a tej! Eddig lóháton jöttem, de most már az állások 2-3 km-es tetületét gyalogszerrel járom végig. Így is ránkesteledik, mire harcálláspontomat Horváth vezetése mellett meglátom. Ma már többet nem vizsgállok, lefekszem, s alszom.

Május 23-án, harcálláspontomon. Ma hajnalig kialudtam magamat. Reggel egy nagy tisztálkodást csináltam, élvezve, hogy lassan, kényelmesen is lehet egyszer megint mozogni. Úgy látszik, a muszka megszeppent egy cseppet, még csak a "balalajka" sem szól. Kihhasználjuk ezt, s csekély biztosítás mellett árkászaink szépen telepítgetnek s helyezik el szeretetsomagjaikat a harckocsik számára, drótakadályunk elé. Délelőtt elesett tizedesem holmiját szedetem össze, látom el jegyzékkel, s számára elkészítem az ilyenkor elkészítendő jelentéseket. Délután bemegyek a zászlóaljirodára. Itt hallom, hogy a tegnapi tettemért, mellyel a magyar honvéd tekintélyét megóvtam, felterjesztettek kormányzói dícsérő elismerésre, s a magyar bronz érdeméremre, hadiszalagon a kardokkal. Örülök, de megvan az örömöm is: miért nem terjesztették fel a zászlósomat is, s miért nem jutalmazták az elesettre vigyázó örvezetőmet. Sok cigarettát adok nekik, de az számomra gyenge vigasz. A gh.-tól felveszem a zsoldot, de nem adom ki, hanem kihirdetem, hogy a másikkal együtt elsején mindenkiét majd hazaküldöm. A fiúk sorban gratulálnak, igen kedvesek. Végeredményben azt hiszem hasonló helyzetben minden századparancsnok megtette volna azt, amit

én. Hiszen kötelességem volt a magyar honvéd és honvédtiszt becsületét bármilyen áron fenntartanom. Este sokáig tartózkodom az árva rajnál. Leváltom az írnokomat, s kiküldöm hozzájuk parancsnoknak.

Május 24-én, harcálláspontomon. 2 óra 30 perckor riadó. Nálunk nincs semmi. Úgy látszik az ezred valamitől megint megijedt, hogy elrendelte. Igaz, hogy az orosz eddig karácsony, húsvét hajnalán támadott legerősebben, s talán ezért gondolták, hogy nem kár az óvatosságért. A százados úr nem aludt, úgyhogy én mentem ki helyette az aknatelepítés és biztosítás ellenőrzésére. Elkészült az egész, csak ma raktak le 41 érintőaknát, s 12 német tányéraknát. Egyebekben Pünkösöd van. De ezt legfeljebb a feltűnően rossz időről lehet észrevenni. Itt a hétköznapi vasárnap teljesen egyforma. Alig lehet megkülönböztetni a máj 1. a holnaptól. Feri csinál egyedül ünnepet, felbont egy lecsós konzervet, s belevág krumplit, szalonnát, finom az ebéd. Még ünnepiesebbé teszi a napomat a befutó négy tábori lap. Mindjárt válaszolok mindre. Kár, hogy az otthoniaktól, s róluk még semmi hírem nincs. Délután a zászlóaljnak egy vázlatot készítenek a fedezékekről. Egy német főhadnagy géppisztolyról szóló előadásának a meghallgatása után lejárom a körletemet. Befut a kadét is, s őt vezetem végig, hogy hadd lássa a század itteni csoportját. Vacsora előtt az erdőben orosz gyülekezéstről jelentenek. Három aknagránátot odavágtak s kihalt minden. Az este át kellene mennem Baracska Pistához vacsorára, de olyan fáradt vagyok, hogy inkább lemondok rizottóról, kacsáról, s megelégszem a szalámis kenyérrel, öt km-t ellenben sem oda, sem este sötétben vissza nem lovagolok.

Május 25-én, harcálláspontomon. Éjfél körül már megint felkeltenek, mert készenlétet rendelnek el. Valóban a balszárnynon olyan erős tüzérségi tűz fekszik, ami egy támadás előkészítésének felel meg. Hála Istennek eligazítom az egységeket, és szerencsésen ússzuk meg az egészet. Bár teljesen felszerelve, köpenyben kellemetlen az alvás, mégis fél hétig sikerült rápótolnom. Az irodába megyek fel, s itt Tombival elfogyasztjuk a reggelinket. Lap és naplóírás után jól elbeszélgetünk. Piros pünkösöd másnapján is úgy esik itt az eső, mintha dupla dézsából öntenék. Készül a századparancsnokok harcálláspontja és fedezéke is. Épp most küldtettem deszkát hozzá. 10 óra 41 perckor megszólal az a rozszant balalajka zenekar, de most az I. zászlóaljnak játszik, s nem nekünk. Délután ünnepeltünk, az abból állt, hogy átmentünk az Ikrekhez

egy Kapitály csatára. Megint pechem volt, hamar kiestem. Egy német főhadnagy előadást tart a géppisztoly helyes biztosításáról, tisztántartás a lényeg. Estére elkészül a fedezékünk; komoly századparancsnoki harcálláspont! A százados úrral be is költözködünk. Kívülünk a legények távbeszélő csoportjának parancsnoka, s egy távbeszélő ügyeletes tartózkodik itt benn. Háromemeletes ágyak vannak a bunkerunkban. Nagyon rendes hely, még a lepadlózás is megtörtént. Lámpánk is van. Ferenc függesztette ki az én kis rajlámpámat.

Május 26-án, harcálláspontomon. Első éjjelünk a fedezékben egészen jól telt el. Finom kóróval béleltem ki a harmadik emeletet, úgyhogy egyfolytában fél egyig aludtam. Ekkor rendelt el az ezred szigorú készenlétet. Azonnal kimentem, végigjártam a körletemet, és szépen készenlétebe hoztam a népet. Mellettünk a 17/I. zászlóaljhat lőtte erősebben az orosz. Négy órára a világos meghozta a megoldást, sehol semmi nincs a láthatáron, tehát vége a készenlétnak. Ötől tízig finomat alszunk. Tízkor jön egy telefonértesítés, és ebből megtudom, hogy 1/2 12-re a zászlóaljhoz kell mennem. A szolgálatvezető felvételező tisztetek vannak tőlem a megtakarítások miatt kihallgatásra rendelve. Szét kell osztani, amit ésszerűen a szállítás első napjaiban - mikor még sok volt a hazai - szűkebb napokra fenntartottam. A fegyvermesterhez is lelovagolok: a két elromlott aknavetőirányzék ügyében értekezünk. Sikerül valahogyan zöldágra vergődni. Hazaérve el is készítem teljesen a tényálladási jegyzőkönyveket s küldöm őket a zászlóaljhoz. A még Csáktornyan megvett készletből 100 skatulya gyufát szétküldök a század számára. Nagy az öröm erre, mert már igen kifogytak mindenkől az emberek. Elnézünk Hargitai szép kis lakába, majd rövid beszélgetés után az egész nép nyugovóra tér.

Május 27-én, harcálláspontomon. Éjfélig tart csak a függőágyam élvezése, utána a körletünkön riadó van. Jön a támadás Szatmár³² felől. Mindjárt csizmát rántunk, s azonnal rohanunk a fedezék elé. Megnyitom a vetők tüzeit, és hozzáadom még a becsapódások után az oda hatni tudó géppuskák zárótüzeit is. A hatás nagyszerű volt. Fél óra múlva már minden lövöldözés megszűnt. Még megvártam a szürkületet és végigjártam géppuskáimat, elbeszélgetve a honvédekkel. Két élesített akna kilövése után véget vetünk a riadónak. Levetem a csizmám, mikor újabb két-három figyelőnk ellenséget jelent az erdő bal sarkáról, s ismét

felhúzhatok, felővezhetek mindent. Megnézzük mi a helyzet, s azt nem találva komolynak, ötkor lefekszünk, hogy legalább a hajnalt átaludjuk. Dél felé jön alezredes úr, s vele kell mennünk, mert meg akarják változtatni a főellenállási vonalat. Nagyon nagy kár lenne, mert fáradságos, egy hetes munka után építettük így ki az állásunkat. Remélem ezredes úr eláll ettől a tervtől, ami bizony csak rontaná figyelés, kilövés és biztonság szempontjából az egész védőkörlet helyzetét. De úgy látom, nincs elállás, tehát megint egy jó hetes kemény munka következik.

Május 28-án, harcálláspontomon. Nagyszerűen átaludt, nyugodt éjszaka után csak reggel nyolc óra körül ébredek, s kelek fel. Azonnal összejövünk az Ikrekkel, s megoldjuk az új állás szemrevételezését. Nagyon jó helyeket találok a géppuskáknak. Százados úrnak is megmutatom. Igen meg van elégedve a szemrevételezéssel. Visszaérve nagy örömmel olvasom a távmondatot: "Harkovnál a bekerítés teljes. 105.000 fogoly, 570 páncélos jármű, 1180 löveg, ezernyi és ezernyi gépkocsi és ló. A foglyok száma és a hadizsákmány percről percre nő. Az ellenállás alig tapasztalható."³³ Nagy a legénység lelkesedése is erre a hírre. Azonnal szétküldöm ezt a hírt az egész körletnek. Az ebédünk is olyan finom, hogy mindenki megnyalhatná az ujját utána. Százados úr legénye készíti el a Póka őrmester által lőtt és nekünk szánt nyúlnek a hátsó oldalát. Ilyen fiatal, puha és jól pácolt, ízletes nyulat régen láttam. Délután még egy örömhír teszi teljessé a napot. Nem kell átköltözködni a szemrevételezett állásokba, hanem csak felvételi állásoknak lesznek kiépítve. Estefelé Pók vendégel meg egy kis igazán csemegezámba menő süteménnyel, likőrrel. Ha elmondom otthon, hogy 200 m-re az akadályoktól milyen szépen lakik, vagy hogy az Ikreknél még előrébb mi folyik, azt fogják mondani, hogy Hári János vagyok.

Május 29. harcálláspontomon. Ma megint jót alszunk. Úgy látszik, a muszkán meglátszik a tegnapi távmondathatása, mert nem támadott az éjjel. Nyomasztó eső előtti a reggelünk. Bizony csak a két kadétom megérkezése húzott le az ágyamról. Kimentünk, s pokrócon fekvé, zöld gyepen, megbeszéltük a világ lefolyását. Közben Ferenc felvillanyozott négy lappal: Kettő 15 és 16-os dátummal hazulról, egy Csillától, egy pedig Kölyöktől érkezett. Nagy az örömöm, csak az háborít fel, hogy otthon nem kaptak semmi híradást sem felőlem. Azonnal nekiülök, s

három levelet gépelek mindjárt: haza, Csillának, nagyanyámnak. Ebből egyet biztosan meg is fognak kapni, majd úgy két hét múlva. Írás után szétnézek a századnál. Hargitával beszélgetünk, térképet nézve okoskodunk, latolgatjuk az eseményeket. Gyönyörű tiszta napnyugtára érek az Ikrekhez. Kinn az egész társadalom a ház előtt. Megtréfáлом megint Bélát, majd egy lemezre leszaladok hozzájuk. Közben alezredes úr is odaér, hozzá csatlakozom én is. Végre a helyszínen látja, hogy a kiugró részt nem kell féltetnie. Leszaladok az irodába, rengeteg olvasnivaló vár már rám. Ezek közül talán az orosz szökevények új és régi jelszava a legfontosabb, azért ezt ide is feljegyzem magamnak: "S'tiki v zemlju! (Szuronyt a földre!) "Kapot Sztalin!"

Május 30-án, harcálláspontomon. Délben kelek csak fel. Zuhog az eső, úgyhogy csak a fedezékbe bevezető alsó lépcsőfokról mosakodunk. Utána felmegyek az irodába, s a hősi halált halt Török tizedes hagyatékából készíték két, 3 kg-nál kisebb csomagot. Ebéd után Tombival átmegyünk az Ikrekhez. Előzőleg finom csokoládékrémet küldtek nekünk. Megköszönjük ezt a fejedelmi csemegét, és két erős iramú Kapitály csatát vívunk. Közben a legények a gramofont nyektetik. Hat óra körül elmegyek hátra, megnézem és feladattal látom el a hetedik géppuskás rajomat. Végre sikerül Tar vetős szakaszához is eljutnom. Nagyon örülnek az emberek a látogatásomnak. Igen furcsa dolog a háború, pár órával ezelőtt még gondtalanul lemezeztünk, most pedig a védőkörletem felől tüzéségi-, géppuska-, golyószórótűz hallatszik, s zavar vissza harcálláspontomra. Nem nálunk volt a tüzelés, még az I. zászlóaljjon 1 1/2 km-rel túl, de az eső után villamossággal telített levegőben úgy hallatszott, mintha tőlünk jött volna. Az este megint élénk Rata tevékenységet hoz. Holdtölte van, de azért egymás után zúgnak el felettünk. Az a kár, hogy a légvédelem még egyet sem szedett le közülük, nem mernének ennyire szemtelenkedni. Kölyök párnája úgy látszik, azért nem jött meg, mert egy szállítmányt a partizánok [fel] robbantottak. Megírom neki.

Május 31-én. Hősök vasárnapja van. A katolikusoknak mise van kilenckor, de csak egy embert tudok rajonként beküldeni. Saját magam tízig alszom. Hajnalban örömmel figyeltük meg, hogy miként húztak át felettünk saját gépeink. Tizenegyre alezredes úr is ideérkezik. Vele megyünk, mert az ezred úgy látszik nem tud belenyugodni a jóba, hanem

amint valami kész és jó, azonnal változtatni akar rajta. Most is elrendeli, hogy a völgyet adjuk fel, műszakilag zárjuk csupán, s vonjuk hátrább az oldalba az állásokat. Egész nap alezredes úrral járom az állásokat. Nézzük a gépek helyeit, hol van valami hézag, hol csinálhatunk esetleg nagyobb mélységet. Ezentúl nem marad meg a kis tüzecsoportom, hanem az egész zászlóalj tűzrendszerével kell diszponálnom. 15 géppuska, 8 aknavető, négy 37-es és egy 50 mm-es páncéltörő ágyú tüzét kell majd a zászlóaljparancsnok harcálláspontjáról vezetnem, illetőleg vezetés szempontjából megszerveznem. Egyelőre azonban ittmaradok, s csak ha az új állásokba beállítom már a jelenlegi csoportot, akkor vagyok központiasabb hellyel hátrébb. Délelőtt a lovászok megleptek kistrókákkal bennünket. Finom kis állatseregletünk lesz a végén! Van kiscica, hozzájön most ez a két rókakoma. Súlyom Jankó kedvesen megvendégelt, mikor reggeli s ebéd nélkül a zászlóaljhoz délután hat körül befutottam szemrevételezésről.

Június 1-én. A mai reggel már melegebb, nem hiába van június. A muszka lövi tüzérséggel az állásainkat, s majdnem két fedezékünket telibe találja. A két sarokponton lévő géppuskás rajomnál Szamosújvárnál, s Szatmárnál dolgozik főleg. Kénytelen vagyok az aknavetőmmel beleszólni a dologba, s elhallgatásra bírni őket. Délelőtt alszunk tovább. Jó meleg délre virradunk. Az ember lehányna magáról mindent. Cowboy öltözetet rendszeresítünk mi is magunknak. Csizma, nadrág, zöld ing, s készen is vagyunk. A délutáni szemrevételezést el is halasztjuk a későbbi órákra. Estefelé megyünk csak ki. Közben jön alezredes úr. Végigjárunk még egyszer mindent. Mátyáséknál megnézzük a becsapódásokat. Ma este sokáig vagyunk az irodában. Egypár Rata itt zúg felettünk. Éjjél körül telepít csak át az állomás, s indulunk mi is befelé. Nagyon kedélyesen elbeszélgetünk. Valahogyan villamosságot érzünk a levegőben, mert nem akar álom jönni a szemünkre. Valahogyan úgy van, hogy mindent megsejt és megérez itt az ember. Most is csak csizmát ledobva dőlünk le. Nem sokáig beszélgethetünk. Fél egy körül erős telefonálgatás veszi kezdetét.

Június 2-án. Tüzérségi tűz hallatszik tőlünk jobbra. Támadják a kolhozt bizonyára. De mi sem maradunk ki a játszából, mert egyszer csak Szatmárt és Szamosújvárt kezdik erősen löni. 54 tüzérségi-, illetőleg aknavetőbecsapódást számolunk meg. Kifekszem a bunker tetejére, és

onnét figyelem, mi lesz. De a jó Isten megint velünk van, és vigyáz ránk, mert senkinek semmi baja nem történik közülünk. Amint később hallom, egy zászlóalj támadta BaracsKay Pistáékat. Igaz, Pista visszaérkezett Kurszkból sebesüléséből felépülve. Fogolyvallomás szerint több, mint száz halottjuk és sebesültjük volt az oroszoknak, míg nekünk a jól vezetett orosz tüzérségi és gyalogsági tű` semmi veszteséget sem okozott. Reggel négy felé nagy öröm ér bennünket. Posta érkezik. Édesanyámtól két lapot kapok. Csillától levelet. Mamikától, Mariska nénitől lapot. Nagyszerű, úgy látszik napról - napra több lesz a súlya annak, amit kapok. Sietek is a válaszolással. Délután végre sikerül hazaküldeni a legénység zsoldját. Én is küldök édesanyámnak 170 pengőt. Remélem felhasználják jól. Este a hadosztály vezérkari főnöke³⁴ szemléli alezredes úrral. Szemrevételezés után ismét az irodában ütnék tanyát, s beszélgetés, levélírás közben várjuk meg majdnem az éjfélt.

Június 3-án. Megérkezik a 4. század körletébe beosztott másik aknavető szakasz, Pető hadapród³⁵ a parancsnoka. Felébreszt minket öt óra körül, annál jobban alszunk egész délig. Csak akkor kelünk fel, mikor valójában a hasunkra süt a nap. Az irodába megyünk. Itt kapok parancsot arra, hogy négy órára be kell mennem a zászlóaljhoz, alezredes úr hivat. A szolgálatvezetők is ott vannak. Az ezredes úr rendelkezéseit adja tovább alezredes úr a Kárpátéknak. Az a helyzet, hogy el kell készítenem a nehézfegyverek tüztervét, parancsnoklási viszonyokkal, összeköttetéssel együtt. A külső páncélos figyelési szolgálatot is meg kell holnap szerveznem. Egyébként már nagyon várjuk, hogy végre nyugodtabban lehessünk, mert annyi átalakítás és szemrevételezés van mostanában, hogy lassan elegem is lesz belőle. A zászlóaljnál várnak már eléggé engem, minden fontosabb dolog kivételével a tarokkparti megszervezése miatt is. Elég sokan leszünk most ott együtt. Megnézem a leendő irodámat s helyemet, sőt a zászlóaljparancsnoki harcálláspontot is. Jelenleg az aknavetők taligái s lovai vannak ott. Nekik kell rendbehozni az egészet, hogy mire odaérek, minden tökéletesen meglegyen. A lovaimat is oda fogom vinni. Majdnem sötét van már, mikor visszaérek. Megint szemrevételezünk. A kapcsolattartó rajt helyezük el Németh Karcival.³⁶ Ma nincs kedvem, s nem is írok sehova, csak haza pár sort.

Június 4-én. Ma négy éve érettségiztem! Istenem, de messze tűnik

nekem most ez az idő. Reggel hatkor már járom az egész zászlóalj védőkörletét, s a külső páncélos figyelést szervezem meg benne, illetve a fegyvereim helyét és feladatait rögzítem vázlaton. Nem kevesebb, mint négy és fél órai járásba s munkába kerül, míg mindezt elvégzem. Még szerencsém, hogy alezredes úr kinn van a kolhoznál, mert így legalább találkozom ott vele, s nem kések el a 11 órai berendelésről. Baracskey Pista nagyon kedves, nem enged el, magánál tart ebédre. Finom lerakott krumplival kínál, sőt a rajta levő sós szalámit badacsonyival öblítetteti le. Igazi bajtárs. Sokat mesél a kurszki kórházboli élményeiről. Tőle értesülök Gosztonyi százados úr³⁷ hősi haláláról, s Benedek Miki³⁸ sebesüléséről. Lillik Jánosnak³⁹ bokalövésével még sokat kell feküdnie. Azt mondják, nem is jön már ki, hanem fürdőre hazamegy. Pistától a zászlóaljhoz vágatok. Ott tisztázatban rögzítem délelőtti munkám eredményét. Kapok mindjárt másik feladatot is. Kerítsem elő a Botondot,⁴⁰ s készenléti helyre vigyem hátra az 5 cm-es páncéltörő ágyút. Kimegyek Rédey főhadnagy⁴¹ úrhoz (öreg,[I.] világháborús, most önként jelentkező tartalékos, kiváló ütegparancsnok) s nem látom jónak az egészszet, telefonon bejelentem alezredes úrnak, aki egyelőre szemrevételezésig felfüggeszti az egész ügyet.

Június 5-én. Tegnap jól kifáradtam, s hamar, már tizenegykor lefeküdtem. Üdítő mély alvásomat éjjel hála Istennek semmi és senki nem zavarta. Reggel ellenben lesúlytva értesültem, hogy a 47. ezred tegnapi harcaiban Meszes Vincus⁴² hősi halált halt. Szegény Vincus nagyon derék gyerek volt, akna telitalálat, ma neked, holnap nekem. Már a háború csak ilyen. Érdekes, hogy éppen a tényleges, és pont a legjobb tisztjeink esnek el. Délelőtt visszaküldtem berendezkedni a század törzsét. Szedték sátorfájukat, s mint a daruk húztak hátra a zászlóalj felé. Magam az irodában jól elbeszélgettem Tombival. Utolsó nap vagyok náluk, estére már szándékomban van az új otthonomban, s irodámban lenni. Délután a páncélpusztító járőrök kiképzésével kapcsolatban robbantunk kézigránát köteget és tányéraknát. Körülbelül húsz méterre vagyok a tányéraknától, mégis kapok a bal kezembe egy icipici szilánkot. Ez az első sérülésem. Szinte nevetséges, s ha szemembe megy, kivághatja. Az irodám is készülődik, s csomagol nagyban. Nagyon sajnálom, hogy meg kell válnom a 4. századtól, dehát parancs, parancs, nincs más megoldás. Már igen elhanyagolom az írást haza, ma majd nekigyürközöm, s ahányfelé érdemesnek tartom, szórom a lapokat.

Holnapra ér ide a hazaiak postája. Várjuk nagyon!

Június 6-án. Első napunk új helyünkön nagyon kellemesen kezdődik. Alighogy megérkezünk, máris öröm ér bennünket. Megjönnek a levelek s lapok. Megint nem várt módon nagy a postám. Három lapom van édesanyámtól, egy Ellustól, Mamikától, Laci bátyámtól. Igazán kedvesek. Lenn a földön terítettetem szét a szalmát, amin aludni fogok. Nagyszerűen kipihenem magam. Reggel nem is kelek fel, csak 10 óra után megyek az állásokba. Az aknavetőknek a feladatait szemrevételezem, s a tűzereknek a zárótűztervét rajzolom be a térképembe. Ezredes úrral is találkozom az egyik géppuskás rajom szemlélése közben. Gratulál nekem a május 22-i dologért. Utána hivatnak a zászlóaljhoz. Parancsot kapok az aknavetők elhelyezésére, s a német lőszerrel való belövésre. Telefonálok az ezredközvetlenhez "Lenti"-be, hogy jöjjön egy aknavető szakasz "Arad"-ra. Magam pedig kilovagolok Lőrinc Jóskához, hogy öt megnézve várjam a "vastag embert". Várom is Pistánál este nyolcig, de mindhiába. Kistül később, hogy félreértették a virágnyelvű adást, s két árkaszt akartak útbaindítani. Este mégis megérkeznek a vetősök, s így elintéződik minden. Levél- illetve lapíráshoz kezdek én is, hogy senkinél el ne maradjak. Szomorú szívvel értesülök közben arról, hogy az utolsó rókafióka is megszökött a századtól. Úgy látszik, még a róka is így szeret engem.

Június 7-én. Megint vasárnap van, s ami fontos: mint itt minden ünnepnap, ma is itéletidő. Csak úgy vacognak az emberek. Bezzeg finom ma a rozzant viskó, mely századirodám, s egyúttal díszes lakom. Jó sokáig alszom. Tizenegy körül megyek fel alezredes úrhoz, s veszem a parancsot, hogy az 5 cm-es páncéltörőnek szemrevételezzek utakat, hogy páncélos támadás esetén bárhova elvigye a Botond, ahol csak szükséges a jelenléte. Azonnal hivatom a gépkocsivezetőt, hogy induljunk. Zuhogó esőben járjuk le megfelelő útvonalakat keresve a körleteket, s sikerül is délután 4 órára befejezni a kapott feladatot. Azonnal jelentek alezredes úrnak. Megdicsér, "nagyon stramm dolog volt Öcsi!" Két pohár snapszot kell kitöltenem, s koccintás után magamba tölteni. Finom volt. Hazajövetel után bizony jól esik az átöltözés. Azért nem mulasztom el, hogy a meghívásnak, mely Baracska Pista részéről ért bennünket, eleget ne tegyek. Pedig menet közben Tógyer tűzér létre azt mondja, hogy ebben az időben nem ül fel lóra. De megérte. Pista olyan finom

túróscsuszával várt bennünket, hogy bizony alig tudtunk felkelni az asztalától. Hazafelé jövet az egyik távbeszélődrót lekapta a sapkámat. Majd megtalálja a lovászom holnap reggel. Ma bizony finom az emeletes ágy, amit Feri itt is elkészített.

Június 8-án. Amint mondám, reggelre száraz állapotban kerül haza a sapkám. Az éjjeli szélben megszáradt, míg a többi ruhadarabom tiszta egy víz reggel is még. Jó, hogy mindenből tudok váltani. A délelőtt folyamán az 5 cm-es helyét szemrevételezem [a] kolhoznál Vigh hadnaggyal⁴³ Lőrinc Jóskát is sikerül megtalálnom. Ő aztán ugyanazt elvégzi a kapocsnál. Délután lemegyek a Botondhoz, s az ottani hidat nézem meg. Bizony ki kell építeni 5 tonna teherbírásra. Sikerül végre eljutni Hári százados úrékhoz is. Ott is kijelölöm az ötös helyét, s utána végigjáróm az ottani legénységet. Szépen haladnak a munkával, az tény. Feri cigarettatárcája sokszor előkerül a zsebemből, s tartalmát boldogan szívják a derék magyarok. A fiúkkal is összejövök: jól felhúzzom Hargitát, Marikától kapott lapommal. Nagyon kedves estelőttem töltünk a régiekkel. Igyekszem is majd minél gyakrabban feltalálni őket. Hazajövet a zászlóaljirrodán megbeszéljük, hogy vacsora után átmegyünk alezredes úrhoz egy tarokkpartira. Sikerül is azt jól összehozni. Olyan jól esik rádiószó mellett elkártyáztatni, még a nem magyar állomások is valahogyan magyar vonatkozású dolgokat s zenét hoznak. Ottlétünk a holnapba nyúlik. Egy óra is elmúlik, mire hazaérek... Erős tűzértségi tűz hallható, de nem veszélyes megítélésem szerint ránk, azért levetkőzöm, lefekszem.

Június 9-én. Amint délelőtt S. Jóskaéktól hallom, a német arcvonalat éjjél körül kissé benyomta a muszka, de délelőttre már kitüremkedett ismét a régibe. A mozgékony védelemnek megfelelőleg szemrevételezek a kolhoznál kettő, s a Hári századosnál egy tűzértségi állást géppuskának arra az esetre, ha az egyik részt túl erős támadás érné. A rajok parancsnokai jönnek velem. Délután elkészül a híd is. Este próbálnám már a Botondot, de alezredes úr szerint a motorzúgás tűzértségi tüzet vonna esetleg az állásokra, ezért olyan időre hagyjuk, mikor a hátunk mögött már részben befejeződik a németek felvonulása. Jelenleg éjjel az utakon csak egyirányú a forgalom. Rengeteg csapat s anyag megy. Este én megyek be az eligazításért az ezredhez. Farkasfalvy Herberttel⁴⁴ találkozom, ők eddig partizánharcokat vívtak. Bár Herbert sokat szeret

mesélni, mégsem lehetett valami pazar dolguk a 22-eseknek. Bizony a végén mi, a küzdők vonalában lévő csapat vagyunk még a legszerencsésebbek. Sűríteni fogják a védőállást. Hazafelé toronyiránt jövök Novoszelo vkától a sötétben. Mindenem keresztül vágtaunk, s sikerül a volt gh. helyén ki is lyukadni. Nagyszerűen bírja Uni, de a Vöm, hírvivöm lova bizony hamar megfárad. A posta még mindig nem érkezett meg ide, elég disznóság.

Június 10-én. Ma a legénységnek a kímélését rendelték el az egész vonalon. Éppen ezért saját magamnak is nagyobb szabású pihenőt engedélyeztem. Bizony csak dél felé keltem fel, s a legénység is mai nap nem lát az állásokban mászkálni. Ebéd után jön a hír, hogy megérkezett a kantine. Nagy az öröm a század körében. Saját magam megyek s válogatom széjjel S[ólyom]. Jankóval az egészet. Nagyon nehéz dolog, pedig még csak a századok szerint osztottuk széjjel. A komoly munka most kezdődik csak. Előszedni, s szakaszokra igazságosan szétosztani azt, ami megmaradt a századnak. Rá is megy egy egész délutánom. Kováccsal, Adorjással, s Ferivel tíz részre osztjuk az irodát, s úgy szortírozunk. Hála Istennek este hétre már jönnek a hírvivők és mindent szétosztanak a fiúk. Így estére ismét csendes lesz az iroda. Ellovagolok Tombiékhöz. Mint égből jövő villámcsapás ér a titkos szolgálati jegy: egy tiszt, s szakaszonként egy tisztos menjen hátra szálláscsinálónak. Ennek a fele sem tréfa, úgy látszik egy kis hónapos ittlét után kivonnak minket innét. Kár, második helyünkön pont rendesen sikerült berendezkedni. Dehát így szokott ez már lenni. Amint jól érzi az ember magát, máris nem háború a háború. Ezért is kell a csere, s váltás.

Június 11-én. Este nagy örömünkre megjön a tábori posta. Nekem kétfelől lap s levél, édesanyámtól pedig csomag érkezik. Irt levelet Csilla, lapot édesanyám, Ella, Marianna, Oci, Sári, Mariska néni. Én is ma csak levélírási feladatokkal foglalkozom. Megcsinálom időhiány miatt azt a mókát, hogy egyszerre gépelek négy levelet, négyfelé. Ki hogy veszi, biztosan mindegyik címzett örül majd neki. Az összes ismerősnek megeresztek azért lapokat, hadd örüljek majd a válasznak. Csak oda is érjen. Bizony egy pár órára legalább jó volna hazafutni néha. Egy kaposvári sírdomb nagyon odahúz azok mellé, akikben most, ha egy szentebb kötelességem nem lenne, elsősorban kellene, főleg a minél gyakrabbi jelenlétemmel segíteni. De jól van ez így is. Édesapám erős

férfikarja itt segít minden munkámban, gondomban, s kezemet fogva, bízattva vezet "előre!" A jó Isten pedig szintén velem van, s neki köszönhetem, hogy eredményesen tudok működni egy ilyen hatalmas gépezet élén. Már mindenfelé sutto gják, hogy hátravonnak bennünket. Bemegyek este a zászlóaljirodába, s itt hallom, hogy állítólag Bugyennijbe kerülünk. Jó volt, hogy tegnapelőtt a munkát leállítottam, így legalább a század pihent pár napot, s erőt gyűjt újabb feladatokra.

Június 12-én. Reggel az ágyamból hivat magához alezredes úr. Megkínál finom tejeskávéval és mézeskenyérrel. Utána tájékoztat. Ennek lényege: ma és holnap felváltanak bennünket. Egyelőre elszállásolunk, majd mint szárnyon lévő zászlóalj, támadunk. Nekem kell majd 2 géppuskás szakasszal, 4 aknavető szakasszal, az 5 cm-es, s egy 37 mm-es páncéltörővel a szárnybiztosítás figyelembe vételével a támadás tüztervét elkészítenem, s aszerint ezt a csoportot vezetnem."Külön Nyíri Zoltán feladat ez, s úgy lesz megoldva, ahogy Nyíri Zoltán eddig mindent megoldott. Na, emiatt nyugodtan alhatok."- Ilyesféleképpen búcsúzott tőlem a végén alezredes úr. Büszke boldogsággal hagytam el a lakását, és siettem Pista körletébe, hogy zsoldfizetés keretén belül az egész felváltást megbeszéljem. Közben kivizsgálom a reggeli kenyérlopás ügyét is. 45 db-ot emelt ki a raktárból egy - két disznó. Valószínűleg a lévai zászlóaljtól⁴⁵ valók voltak. Egy órát alezredes [úr], s a doki⁴⁶ mellett ülve csendes jóleső semmittevéssel, s beszélgetéssel töltök el. Este lefényképezem a tanyánkat, s a századtörzs közé ülve el-elbeszélgetek ezekkel a derék magyarokkal. Az éjjel váltják Lőrincet, Solyom szakaszát. Mindenre intézkedtem, s így nyugodtan lefekszem aludni. Az orosz repülők élénken tevékenykednek. Ejtőernyős világítórakétákkal keresik a csapatainkat, s azok mozgását.

Június 13-án. Matvejevka. Tegnap este kiadtam már parancsban a mai felváltásra vonatkozó részletintézkedéseimet. Reggel már keresett is a német géppuskás századparancsnok s helyettese, hogy tájékoztassam őket. Fájó szívvel adtam oda szépen elkészített tüztervemet. Hát vége szakad a majd egy hónapos védelemnek, s felváltja a támadás! Ha az idő kedvező lenne, esetleg hamar sikerülne lerohanni őket, s mehetnének talán már szeptemberben haza! De ez talán csak álom. Délután hivat alezredes úr: egy rövidebb utat kell keresnem, mint a Novoszelo vkán, Lasin, Bugyennijen keresztül menő. Sikerül is a lovással rátalálnom egy

10 km-rel rövidebb útra. Közben betértem Farkas alezredes úrhoz. Kedvesen fogadtak, s megvendégeltek. Sendl főhadnagy⁴⁷ úrral együtt. Éjjel megindul a felváltás. Sikerül a kocsikat összeszednem, s velük együtt indulok útra. Hajnal felé érkezem be Galiscsibe. A szálláscsinálók másfelé néznek és várnak, mint ahonnét jövünk. Már csak így szokott ez mindig lenni. De nem baj, végeredményben sikerült mindenkit megfelelőképpen elhelyezni. Amint hallottam, az átvevő németek mindjárt kaptak támadást. Jó, hogy Junker vetőit, s Kelemen egy raját még az éjjel nem vontam ki. Legszebb hely eddig Oroszországban, ahová letáboroztunk, a mostani szép nyírfás-tölgyes völgy.

Június 19-én. Galiscsi. Az elmúlt napokban szép helyen való letáborozáson s az állandó támadásra való szemrevételezésen kívül alig történt valami. Posta jött 14-én: csomag édestől, lap tőle, Ellától, Sárítól, Jenci bától, Marától, Kata nénitől, Mamikától, Csillától pedig levél. Esik mindennap szakadatlanul az eső. 15-én pezsgős vacsorával vendégelt meg Farkas alezredes. Utána már 16-án elvesztettem a sapkát, s a lovmat is csak hajnalban hozta vissza Bugyennijből a lovászom. Megjöttek a légvédelmi tüzérek is. Köztük nagy örömmel ismertem fel Perczel Bélát.⁴⁸ Egyik utam alkalmával Csathó Egont,⁴⁹ Rózsát,⁵⁰ Palotayt⁵¹ látogattam meg. 17-én pedig egy éjjeli vállalkozás előkészítésénél találkoztam volt lovaglótanárommal, Papp-Kökényesdi őrnagy⁵² úrral. A kosztunk a mostani napokban nem volt elég. Előre kiadták mind az öt napra, persze egyszerre megette a baka. Borda szakaszvezetőt is megpróbálom felváltani. Talán így, s hogy a zászlóaljtörzs lemegy rólam, könnyebben tudok majd élelmezni. Tegnap este énekelt a századom. Sorbavettük mindenkinek a nótáját. Sajnos átvették a többiek, és így aztán éjfélig nem lehetett aludni tőlük. Ma tartottam először kihallgatást Vinogrobl óta. Papp Lajcsival⁵³ ki akartunk menni kicsit Dudorovka s Beszegino felé, de olyan esőt kaptunk, hogy abban ugyan kár szétnézni.

Június 26-án., Galiscsi. Rengeteg felkészülés, megbeszélés és szemrevételezés után végre ma fog megindulni ez a hatalmas méretű támadás. Közben László napot is ültünk. Posta is jön, csomag is M[ariska] nénitől. Időm kis naplómra ellenben nem igen jut. Alig győzöm lebonyolítani a válaszolást a kapott lapokra. Pedig lényeges. Nagyon forgalmas már a postám. Jaj de jó, hogy ma már végre támadunk! Olyan nehezen várta az ember. Tegnapelőtt megáldozott az egész zászlóalj,

úgyhogy most tiszta lélekkel, s szívvvel megyünk bele. Hajrá, előre! Meg kell mutatnunk, hogy a magyar katona derekasan megállja a helyét mindvégig! Édesanyám s kishúgom, rátok gondolok most egy pillanatra, s azokra, akik imádkoznak értetem. Vajon mikor kerül kezembe ez a kis notesz? Még az idő is nekünk kedvez. Velünk van a jó Isten. Győzelemre vezérli az egész hadosztályt!

Július 19-én. Gremjacsje. Háromhetes hallgatás után jutok csak megint naplóhoz. Hála Istennek. Június 28-tól 30-ig tartó támadásunk annyira él abban, aki azt átélte, hogy mást nem is írok róla, minthogy: nehéz volt, véres volt, de a magyaros lendület eredményessé tette. Timet elértük július másodikával. Itt is megemlékezem Korbuly főhadnagyról,⁵⁴ s Harsay hadnagyról. Bulikám! Dödikém! Ti már véretekkel, s feláldozott éltetekkel a legigazibb példát mutattátok nekünk, szent emléketek tűnjön elém, valahányszor e sorokat olvasom. A jó Isten bizonyára örök boldogsággal jutalmaz titeket, ezért imádkozik még itt küzdő barátotok.

Pihenő nélküli, július 2-től 9-ig tartó előnyomulásunk alatt a század megint kitett magáért. Kánikulás, imitt-amott 35-40 km-es menetekkel értük el a Dont. Végre a legénységnek s lovaknak egy kis megállás, ezután a hatalmas, 200 km-es teljesítmény után. De itt megint változás változás után jön, míg végre 16-án sikerül harmadik helyünkön letelepednünk. A századnál ugyanaz a helyzet. Itt védelem, ott beásás: hála Istennek tegnap sikerült mindenkit helyhez rögzítenem. Igaz, most meg az irodai munka növekedett. Veszteségkimutatás: 6 hősöm, s 26 sebesültem van. Igaz rögzítem a tisztii veszteségünk: tőlem Tihanyi Lacinak van karlövése. Szegény Hári százados úr, s Németh Fercsink súlyosan sebesült, s abban az örökké emlékezetessé váló rozszban a 6. század egész tisztikara, s legénységének fele is kiesett. Kárpátot⁵⁵ el is vitték tőlem szakaszparancsnoknak. A zászlóalj Tombit harácsolta el anyagi tisztnek, s az írkokokat cserélte fel. Dobossal⁵⁶ meg vagyok elégedve. Megfelelő bánásmóddal úgy látszik mindenkiből sokat lehet kihozni. Adorjánt is törzsembe vettem! Tegnap nagyon rendesen elkészítette a tűztervemhez a vázlatot. Kész, ki is jött az "Előléptetési beadvány". Kitüntetési javaslat írásával telt el az egész tegnapelőttöm. Megint felterjesztettek engem is valamire. Állítólag: lovagkeresztre. Szegény B. Pistának a "csillag" ügyéből szörnyű "causus"-t csináltak. Rengeteg a bélhurutos. Szedjük a malária ellen védő atebriát is.

Éjszakánként bombáz néha a muszka, de nem a legnagyobb eredménnyel. Szép kis házunk van jelenleg, néha partizánok lógnak felhúzva mellettünk. A Doki aranyos pofa, csak a zászlóaljat kerüljük mostanában közös erővel. A posta, június 28-i megjött, azóta: semmi. A gh. nem kap rendszeren, jó, hogy a "helyi beszerzéssel" élhet a nép. Nekem is van már távcsövem, kis ágy előtti "lelépő", meg egy mandolinom. Ferenc egy német puskát cipel számomra.

Augusztus 6-án, G[remjacsje] Múlt hó 29-ig rendben és csendben, egészen békeszerűleg éledgeltünk. Igaz, hogy közben partizánok lóbálózta a villanyoszlopokon. Sokat jártam ebédre a zászlóaljhoz. Közben látogatva a szakaszt, Pistához is gyakrabban elvetődtem, s érdekes, a Dokival kezd kialakulni egy kedélyes barátság. Sok változtatás van az állásokban, először fenn rendezkedünk be, utána jutunk le megint a partra. Hiába, kevés ez a csonka zászlóalj. A fiúk s a nép jól érzik magukat. Kár, hogy a jó fürdési lehetőségnek befűtült. Vége a kézigránát halászatnak is. Ellenben éled a társasélet. Daka Miskánál⁵⁷ van egy pianinó, próbálgatom elég gyakran. Fabotok az ujjaim. Bevezettem a reggeli tornát is, s a vasárnapi tarokkpartit. Sok-sok rémhír keringőzik a hazamenetelről, s a télre való ittragadásról. Majd eldől, mindenesetre berendezkedünk, s felkészülünk minden eshetőségre.

Július 29-én, hajnalban egy fogolyejtő vállalkozást kapunk. Ennek, s a bombázásnak következtében 4 halottunk, s 11 sebesültünk van. Egy foglyunk, mielőtt oroszvallatásra kerülne a sor, fejlődésébe belehal. Egy géppuskát Rudkinonál kilőttek, s a kezelőlegénységet puskásszázadhoz osztom be. Szegény Vink Jakab így esik el a 6. század kötelékében, Körhöc megsebesül. Este temetés volt. S mivel a muszka a színház előtti útra jól belő és belát, 2-án, s majd mindennap, szaporodnak a magyar sírhalmok. Itt érzi át az ember, hogy [a] bajtársak eleste milyen fájóan sötét pontot tesz egy-[egy] család életében. Egyik kocsisom véletlen baleset folytán átlőtte a lábát. Pontos kivizsgálás miatt ügye hadbírószág elé esik. Először vagyok az életet vagy halált megszavazó haditörvényszék tagja. Becsületes póttartalékos Török István, felmentjük. Csak fegyelmileg fogom elővenni a nyitott zárócsapó miatt. Na de ha már Ivanovkára be kellett mennem, átlovagoltam Sztaro-Nyikolszkojeba is. Ott a 20. hadosztály,⁵⁸ s belőle a 23. ezred, melynél 23/I. géppuskás századparancsnok Szente Pursi.⁵⁹ Gyengélkedően fekszik, kihívom magamhoz a vonalba. Esik hazalovaglás alatt az eső, de én sietek, mert

Doki vendége vagyok ebédre.

Augusztus 2-án. Dokival együtt egy "szajrézást" végignézünk. Rengeteget nevetünk a "varázspálcás" bakákon. Kerül mindkettőnknek emlék szépen, s jócskán. Én veszek egy kendőért gramofont, mit egy óra múlva a Dokinak ajándékozok, tekintve, hogy a törzs egy még jobbal lep meg. Pistánál villásreggeliztünk, nálam ebédeltek.

Augusztus 3-án. Alezredes úrnak is szerzek egy gramofont. Csak lemezünk van kevés. Megkezdjük éjjel a rejtő sövény sor építést a törzssel. Világít hozzá egy ejtőernyős rakétával s fényszórával jól a muzska. De hisz így van ez jól.

Augusztus 4-én. Délután gondolunk egyet, s elmegyünk Dokival Dimitrijevkába. Jó kis lovaglás odáig az út. De megéri. Nagyon kedvesek Farkas alezredesék.

Augusztus 5-én. Küldök is nekik csirkéket, hajnalban a rejtés ellenőrzésekor fogtam őket, egy szánkón aludtak.

Augusztus 6-án. Délután Pursi lepott meg, nagy örömmel fogadtam, ebédrel, jól elbeszélgettünk, és megmutattam neki nagyon sok mindent.

Augusztus 7-én. Pistával beszélgettünk el hosszasan, indult szegény kórházba az epéjével.

Augusztus 9-én. Kesze⁶⁰ hadnagyságát ünnepejük a zászlóaljnál, megjött a kantine, sok a likőr, jót tarokozunk délután. Ezekben a napokban sokat járom éjjel a szakaszokat. Ez nagyon üdvös és szükséges a fegyelem és a század szellemének megszilárdítása érdekében.

Augusztus 10-én. Beköltözöm új harcálláspontomra. Valahogyan feszült a hangulat. Délután kapjuk a parancsot: éjjel felváltás, s menet, mert Kosztyenkinél benn van az orosz. A szorongó érzés egy pillanatig elkap, de aztán nyugodtan intézkedem mindenről. Este Doki és Drótos új helyemen meglátogat, új lemezeket próbálgatunk éjfélig, sok köztük a kórus. Én visszahagyom Dobost megfelelő őrséggel, hogy az irodában felhalmozott holmink el ne tűnjön. Csak később tűnik ki, hogy milyen

"bölc" eszme is volt ez. Bizony furcsa helyzet a mai: elhagyjuk saját állásunkat, s támadásra indulunk a szomszédban. Törzsemmel a távbeszélő szakasz, s zászlóalj törzs megy, 24 órakor indulok.

Augusztus 11-én. 5 órára érünk Kosztyenkitől nyugatra egy hatalmas rozstáblába. Itt megfelelő tagozódás után beás az egész zászlóalj. Este 7 óráig pihenünk. Újabb parancs értelmében 21 órakor indulás. Végre összejön a géppuskás század! Kosztyenkibe éjfél körül érünk. Páncéltörő és aknavető szakaszaim mindjárt abba a tüzelőállásba mennek, ahonnan holnapi támadásunk alatt támogatni fognak. A század géppuskás részeit elhelyezem: szétszórtan beásás, s utána alvás.

Augusztus 12-én. Engem 2 órára alezredes úr hívat. A többi századparancsnokkal Babinszky főhadnagy harcálláspontjáról próbálunk tájékozódni, de ez a nagy köd miatt nem sikerül. Közben támad az orosz. Kelemen szakaszával betörése helyén lévő huszárainkat felváltatom, s pár perc, vége a riadókészültségnek. 8 óra 30 perckor megint alezredes úrnál vagyunk. Most az irányok s a tűzterv rögzítődik, utána aknavető részeit, s Kelemen járom le. Alig sikerül az ellenséges aknavetőtűzből visszavergődnöm. 15 órára ismét alezredes úrnál vagyok, 17 órára pedig a figyelőhelyen. 9 emberem épp kiesik az egyik telitalálat következtében, erélyes kézzel kell vető mellé állítani az embereimet. A beharangozott stukák nem érkeznek meg, így tűzérési és aknavető előkészítéssel támadunk. Támogató csoportomat állandóan lövik, figyelőm is kap telitalálatot, kívülem majdnem mindenki sebesült. Azért ha nehezen is, minden rendben van, s elérjük a Dont.

Augusztus 13-án. A tegnap elért helyzetben marad a zászlóalj. A jobbról támadó rész tegnap nem zárkozott fel, ezért hajnalban Szende százados⁶¹ zászlóalja, [a] 17/I. támad. Maga Szende százados is légnyomástól kiesik, úgyhogy a támadó részből 1 tiszt + 31 fő kénytelen a reteszállásba visszavonulni. Egyedül a mi zászlóaljunk oldotta meg ezt az erőnkön felüli nehéz feladatot. Egész nap az alsó fűzesben vagyunk. Az ezerre becsült orosz hullatömeg a forró naptól már ott bűzlőg előttünk. Jó, hogy este kivonnak, így is 28 halottja, s 130 sebesültje van a zászlóaljnak. Botond szegény elesett. Kelemen légnyomást kapott. Csathó Egon előttünk esett el ugyanott.⁶²

Augusztus 14-én. Menet hazafelé, s egy napraforgótáblában pihenő. Belovagolok. Vöm elpusztul alattam. Estére megfogyva bár, de nem letörve érünk vissza Gremjacsjeba. Kezemben van a század! Villan a szemem, s teljesítik a parancsaim. Istenem mi lett belőlem, a határozatlan, bágyatag kölyökből! Hála neked és édesapámnak! Délelőtt rendezem már a szakaszokat, s délután friss ruhában állok eléjük, s Isten is segít: hatásos erkölcsi alapozású beszéddel elérem, hogy a harc készségünk teljes!

Augusztus 15-én. Éjjel nem sokat alszom, rengeteget hívat alezredes úr: támadást várunk, de a III. zászlóaljzat nyomják be. Törzsem költözködik, s egy fakéregmintás kedves kis szoba válik új harcálláspontommá.

Augusztus 16-án. Délelőtt partizánvadászatra indulok, de 18-20 lakoson kívül más nem akad a horgunkra. Délután rendezem a zenészekből, lőszerkezelő oszlopból, s vonatrészekből kikerülő pótlást. Szellemi megfogás, önérzetemelés, stb. után szétosztom őket századoknak megfelelően.

Augusztus 17-én. Éjjel jót alszom: nyugalom végre az egész vonalon! De elkelt mindnyájunknak! Megjön Kelemen, s még pár légnyomásos. Így hála Istennek, a veszteségkimutatásom hibás, jönnek az embereim vissza! 8 halottam van a 12-13-i támadásból, s kb. 20 sebesültem. Aránylag semmi. Délután Tombi, Doki, alezredes úr, és Somfay⁶³ ramlizunk egyet. De jól esik játszani is kicsit. Levezési hiányaimat is ma pótolom, bár augusztusi keltezésű lap még nem érkezett! Állítólag csak a 20-a hozza meg a postát!

Augusztus 18-án. Reggel nyolcig alszom - Csoda!? Megint bevezetett reggeli tornám elvégzése után épp felöltözöm, mikor Tavy Laci⁶⁴ toppan be hozzám. Nagyon kedves: albumot nézegetünk, s elbeszélgetünk a régi szép időkről. Utána kimegyek, s vizsgálok 11-től 1/2 3-ig. Délután kis pihenő, s este 8-tól éjfélig megint vizsgálok, s minden éjjeli lövésre való berendezkedésen mutatok újat, jobbat: tökéletesítünk, javítunk mindent. Drága édesanyámra sokat gondolok: hisz névnapja van, s még a kezét sem csókolhatom meg. Istenem, tavalý de boldog is volt ilyenkor kis

családunk, de mindenben legyen meg a "te akaratod", mi bízunk benned!

Augusztus 19-én. Fél nyolckor Feri fürdőt készít elő, s a papunkkal vígát fürdünk. Somogyi ismerősök vetődnek fel: Sótanyi, s sokan az uradalom révén. Utána elkészítettem a kitüntetési javaslatokat: egyre kész lettem 1 Signum (Lőrinc) 1 kis Ezüst (Harsányi) 1 nagy Ezüst, 4 kis Ezüst, [és] 18 Bronz Vitézségi éremmel. Alezredes úr délután korrigált. Papp 2 szakasszal átment segíteni kinyomni az orosz t a III. zászlóalj balszárnyáról. Magam Dokival Rudkinóba készülök hajnalban.

Augusztus 20-án. Ma egy éve avattak. De szép is volt. Ennek emlékére az avatási zubzonyban mentem misére, utána Rózsa Gyuszival betértünk reggelizni Drótoshoz, ki csirkeaprólékkal örvendeztetett meg bennünket. Hazajövet Kelemen Gézát találtam nálam. Elbeszélgettünk egy kicsit. Ma Dobos elkészíti a kitüntetési javaslat másolatokat, magamnak szabad napot adok. Végre kis alváshoz is hozzájutok.

Augusztus 21-én. Délelőtt Lőrinc Jóskát látogatom meg, s közben a repülőgép roncsaiból halászok emlékeket. Szörnyű a meleg, Tavy Lacinál meg is pihenek visszajövet. A zsoldot is felveszem. Délután kissé belekerülök alezredes úrék tarokkpartijába. Náluk vacsorázunk "paprikás csirkét", amolyan orosz elkészítéssel. Késői lefekvés után jól kipihenem magam.

Augusztus 22-én. Posta érkezik este: ez a különálló eseménye a napnak. Augusztus 18-i is jött! Este alezredes úrral s Dokival sok részt végigjárunk. Körleteinkben teljes a csend. Jellemző a hadosztályra, hogy támadást vár! A délelőtt folyamán lemezeket próbáltam, de kevés jó akadt csak közöttük.

Augusztus 23-án. Kihallgatáson rendezem a II. szakaszt, s ezen belül a Somogyi rajt. Sikerül hatni az emberekre. Utána miséig lapokat írok. Este nálam tarokkozna alezredes úrék. Egy óra felé oszlik széjjel a társaság.

Augusztus 24-én. Délelőtt Súlyomékát járom, s az aknavető téli berendezéseit beszélem meg az emberekkel. Este jön a "sétalovaglás".

Augusztus 25-én. Járőr vállalkozásunk támogatására készülök fel. De anélkül is elérik az M. kanyar nyergét. Ma írom meg 9 példányban a "Sétalovaglás"-t. Alezredes úrnak megmutatom, mindjárt a naplóhoz csatoltat egyet belőle. Csak hazaérjen, amit küldök! Este Tombival Dokinál gyűlünk össze beszélgetésre.

Augusztus 26-án. Ma este megsebesültem.

Augusztus 27-szeptember 5. Kórházban Sztaro-Nyikolszkojeben, Szinyije-Lipjagiban s [Sztarij]Oszkolban. Igen kedvesek az ápolók, sőt megjavul a lábam is. Lassan lassan rendbe is jövök. Találkozom Füssl Emil kaposvári röntgenorvossal is, aki mindvégig igen kedves és szívélyes hozzám. A nővérke is, kinek az osztályához tartozom, igen aranyos.

Szeptember 5-től 15-ig. A műtőkben édesapám szelleme él bennem, s szinte orvosi - bár laikus - figyelemmel kísérem a betegek sorsát. Hiába, az alma nem esik messze a fájától.

Szeptember 15-18. Mindenki tartani akar, s még talán hetekig is itt fognának. Nem tudom, hogyan fog sikerülni az innét való kijutás?!

Szeptember 20-án. Hajnali négykor Ferivel együtt meglógtam innét vissza a vonalba! Ferinek jobb tetszett itt, de elvégre azért legény, hogy jöjjön.

Jegyzetek

A jegyzetekben előforduló hivatásos és tartalékos tisztek esetében az 1942/43-ban betöltött katonai beosztásukat és rendfokozatukat közöljük csak.

1. Péterffy Andor (1899-1949) őrnagy, majd 1943. október 1-től alezredes. 1941. május 1. és 1943. október 4. között a csáktornyai 17/II. zászlóaljnál pótkeret, pótzászlóalj, majd zászlóalj parancsnok volt.

2. A felsorolásban szereplő nagy nyomtatott betűk - B,C, G és I - a katonai szerelvények különböző vagontípusaira vonatkoznak. B és C típusú kocsikban a legénység utazott. Az utóbb említett vagonokat anyag- és lőszerszállításra is használták. Az I típusú kocsik gépjárművek, országos járművek (szekerek), lövegek, stb. szállítására szolgáltak.

3. A hadművelleti területen a német és a szövetséges hadseregeknél egységesen használatos un. hadimárkáról van szó.

4. Kormányközi megállapodás szerint Galántától Szlovákia területén a szerelvényekből nem lehetett kilépni, s mindegyiket egy-egy szlovák vasúti tiszt kísérte.

5. A második világháború előtt és alatt Németországhoz tartoztak ezek, az Odera felső folyása és forrásvidéke környéki területek is (Oderberg, Gleinvitz, Teschen, Trappau stb.).

6. A Kapitály egy, a katonák körében népszerű társasjáték volt.

7. Kaltróy Antal (1898-1943) alezredesről, a csáktornyai 17/II. zászlóalj parancsnokáról van szó. 1942. november 17. és 1943. január 15. között, amíg egy frontmögötti kiképzőtábor parancsnoka volt, Kucsera Endre (1903-1943) százados helyettesítette tisztségében. 1943. április 7-én a harctéren szerzett betegségben halt meg. A frontnaplóban végig "alezredes úr"-ként szerepel.

8. Feltehetően a gyalogezredekhez beosztott - de a tüzezezegek állományában lévő - 5/8 M. 8 cm-es tábori ágyúkkal elvonuló kísérő útegekről van szó. A "rohamütege" elnevezés később is szerepel a naplóban.

9. Értsd: "Ne szidja őket!"

10. Súlyomváry György (1916 - ?) tartalékos hadnagy. A 17/II. zászlóalj egyik szakaszparancsnoka volt.

11. Harsai Ödön (1920-1942) hadnagy. Nyíri Zoltánnal együtt avatták hadnaggyá 1941. augusztus 20-án a Ludovika Akadémián. Hősi haláláig, 1942. július 2-ig a nagykanizsai 47/I. zászlóalj nehézfegyver (géppuskás) századának volt a parancsnoka.

12. Babinszky László (1913-1981) főhadnagy. A csáktornyai 47/II. zászlóalj 4. puskásszázadának parancsnoki tisztét töltötte be. 1942. augusztus 17-én megsebesült.

13. Fodor Zoltán (1917 - ?) főhadnagy. A nagykanizsai 9. tábori tüzezezegek 5. útegeének volt a parancsnoka alakulatának keleti hadszíntéri tevékenysége alatt.

14. A "Honvéd" cigarettáról van szó.

15. A 2. hadsereg 29 M. 8 cm-es légvédelmi ágyúkkal vonult ki 1942. tavaszán a keleti hadszíntérre. Feltehetően egy kisebb német sorozatvetőről van szó.

16. Sólyom János (1914 - ?) tartalékos zászlós. A 17/II. nehézfegyver (géppuskás) század egyik páncéltörő ágyús szakaszparancsnoka volt. Eltűnt 1943. február 11-én a visszavonulás során. A naplóban "Jankó"-ként is szerepel.

17. Lőrincz József (1915 - ?) továbbszolgáló próbaszolgálatos zászlós, majd 1942. november 1-től hivatásos hadnagy. A 17/II. nehézfegyver (géppuskás) század egyik szakaszparancsnoka volt. Megsebesült 1943. február 5-én a visszavonulás során.

18. Junker László (1919-1943) továbbszolgáló próbaszolgálatos zászlós, majd 1942. november 1-től hivatásos hadnagy. A 17/II. nehézfegyver (géppuskás) század egyik aknavető szakaszparancsnoka volt. Rövid ideig zászlóalj-segédtszti beosztásban is tevékenykedett. Hősi halált halt 1943. február 2-án Gorscecsnoje és Sztarij Oszkol között a visszavonulás során.

19. Kozderka László (1890 - ?) ezredes. 1940. októberétől töltötte be a nagykanizsai 17. gyalogezred parancsnoki tisztét. 1942. április 29-én ezrede élén vonult el a keleti hadszíntérre. Onnan közel két hónap elteltével június 22-én "kimerüléssel ideggyengeséggel és cukorbeteg tünetekkel" előbb a kijevei kórházba került, majd hazaszállították. 1942. novemberében nyugállományba vonult.

20. Vadon Zoltán (1910 -) főhadnagy. Sebesüléséig, 1942. június 28-ig a nagykanizsa 17/I. zászlóalj 2. puskásszázadának volt a parancsnoka.

21. Farkas Ödön (1893 - ?) alezredes, majd 1943. augusztus 1-től ezredes. 1940. december 1-től töltötte be a nagykanizsai 17/I. zászlóalj parancsnoki tisztét, s alakulata élén vonult el a keleti hadszíntérre 1942. május 1-én. 1942. augusztus 11-én Kosztyenkinél megsebesült, s a hátszázba szállították. 1943. augusztus 1-ig pótzászlóalj parancsnok a 17/I. zászlóaljnál, majd megbízták a 17. gyalogezred parancsnoki tisztségével. 1944. június 18-án a Kárpátokban vívott harcok során is sebesülés érte.

22. Hargita István (1916 - ?) tartalékos zászlós, majd 1942. novemberétől tartalékos hadnagy. A 17/II. nehézfegyver (géppuskás) század egyik páncéltörő ágyús szakaszparancsnoka volt.

23. Tihanyi László (1921 -) tartalékos zászlós. A 17/II. nehézfegyver (géppuskás) század egyik szakaszparancsnoka volt. 1942. augusztus 10-én Kosztyenkinél megsebesült.

24. Baracska István (1916 - ?) főhadnagy. Mint a 17/5. puskásszázad parancsnoka vonult ki 1942. május 1-én a keleti hadszíntérre.

25. Unitárius, Unitár, Uni - Nyíri Zoltán hívta így a lovát.

26. Internacionale - egy Kurszktól keletre települt szovjet kolhozot neveztek így.

27. Kelemen Géza (1917 - ?) tartalékos zászlós. A 17/II. nehézfegyver (géppuskás) század egyik szakaszparancsnoka volt. 1942. augusztus 12-én megsebesült.

28. Horváth János (1919 - ?) tartalékos zászlós. A 17/II. nehézfegyver (géppuskás) század egyik szakaszparancsnoka volt. Eltűnt 1943. február 2-én a visszavonulás során.

29. Harsányi Miklós (1917 - ?) tartalékos zászlós. A 17/II. nehézfegyver (géppuskás) század egyik szakaszparancsnoka volt. Megsebesült 1943. január 25-én a védelmi harcok alatt.

30. Hári József (1906 - ?) százados. A 17/4. puskásszázad élén vonult ki 1942. május 1-én a keleti hadszíntérre. 1942. június 30-án súlyosan megsebesült a Tim környéki harcokban. Néha "százados úr"-ként fordul elő a naplóban.

31. Nyíri Zoltán hűgát, Nyíri Csillát hívták így.

32. Ezen magyar helységnev - a naplóban szereplő többivel: Lenti, Szamosújvár, Arad stb. együtt - egy alakulat fedőneveként szolgált.

33. Az 1942. májusi harkovi csatáról röviden: A szovjet csapatok 1942. május 12-én megindított támadása csupán egy kisebb területnek és Harkov városának elfoglalását célozta. A hadművelet (15 hadosztály, 140 harckocsi) eleinte sikeres volt, északról és délről előrenyomulva Harkovot és Poltavát közelítették meg a támadók. A németek azonban bevetették tartalék erőiket és így május 16-án a szovjet támadás összeomlott. Az ellentámadás az előretörő szovjet hadosztályokat elvágta és bekerítette. Három szovjet hadsereg semmisült meg, s a hadifoglyok száma pedig meghaladta a 200 ezret.

34. A 9. könnyű hadosztály vezérkari főnöke Száraz Ernő (1908 - ?) vezérkari százados volt. 1942. július 2-án a könnyű hadosztály parancsnoka, Újlaky Jenő (1890-1984) vezérőrnagy és közte támadt véleménykülönbségek miatt felmentette magát tisztsége alól, s bevonult a hadsereg-parancsnokságra.

35. Pethő Endre (1919 - ?) hadapród őrmester. A 17/I. nehézfegyver (géppuskás) század egyik aknavető szakaszparancsnoka volt. Megsebesült 1942. június 28-án a Tim körüli harcokban.

36. Németh Károly (1916 - ?) tartalékos hadnagy. A 17/II. zászlóalj egyik szakaszparancsnoka volt.

37. Lásd: a bevezető tanulmány 15. számú jegyzetét.

38. Benedek Miklós (1908 - ?) főhadnagy. A nagykanizsai 47/I. zászlóalj 2. puskásszázad parancsnokaként vonult ki 1942. április végén a keleti hadszíntérre. 1942-ben kétszer is megsebesült: június elején és augusztus 13-án.

39. Lillik János (1915 - ?) tartalékos hadnagy, majd 1943. januárjától hivatásos főhadnagy. A nagykanizsai 17/I. zászlóalj egyik szakaszparancsnoka volt. 1942. május 20-án megsebesült.

40. A Botond 1,5 tonnás terepjáró gépkocsi eredetileg a gépkocsizó lövész zászlóaljok rajgépkocsijai voltak. Szükségből azonban felhasználták lövegek vontatására is. A 2. hadsereg gépjárművei közül egyedül ez a típus bírta jól a nagy igénybevételt.

41. Rhédey László (1896 - ?) tartalékos főhadnagy. A 47. gyalogezred ezredközvetlen könnyű ágyús kísérő ütegének volt a parancsnoka. 1942. június 30-án megsebesült.

42. Lásd: a bevezető tanulmány 15. számú jegyzetét.

43. Vigh János (1911 - ?) tartalékos hadnagy. A 17/II. zászlóalj egyik szakaszparancsnoka volt. 1942. augusztus 12-én megsebesült.

44. Farkasfalvy Herbert (1921 - ?) Nyíri Zoltánnal együtt avatták hadnaggyá 1941. augusztus 20-án a Ludovika Akadémián. A komáromi 6. könnyű hadosztály 22/II. zászlóaljának 6. puskásszázadában teljesített frontszolgálatot. 1942. június 29-én megsebesült.

45. A Kurszk előtti arcvonalra 1942. június elején kiérkező komáromi 6. könnyű hadosztály kötelékében két lővai zászlóalj is volt, nevezetesen a 22/III. és az 52/III. (iker).

46. Dr. Viczián Antal (1916 -) tartalékos orvos zászlós. A 17/II. zászlóalj vezető orvosa volt mindvégig alakulatának keleti hadszíntéri tevékenysége alatt. A szerző naplójában gyakran "Doki"-ként említi.

47. Személyére és beosztására vonatkozóan nincsenek adataink.

48. Percel Béla (1918 -) tartalékos zászlós. Feltehetően a szombathelyi III. légvédelmi tüzérszázály kötelékében teljesített szolgálatot a keleti hadszíntéren.

49. Csathó Egon (1918-1942) hadnagy. A 17/1. puskásszázad parancsnokaként halt hősi halált 1942. augusztus 10-én Alekszandrovkán.

50. Rózsa Gyula (1914 -) hadnagy. A 17. gyalogezred ezredközvetlen páncéltörő ágyús századának parancsnokaként teljesített szolgálatot a keleti hadszíntéren.

51. Palotai József (1914 - ?) hadnagy, majd főhadnagy. A 17. gyalogezred ezredközvetlen aknavető századának volt a parancsnoka. Eltűnt 1943. január végén, február elején a visszavonulás során.

52. Papp-Kökényesdy László (1898 - ?) őrnagy, majd 1943. május 1-től alezredes. 1935. július 1. és 1940. szeptember 1. között lovaglós tanár volt a Ludovika Akadémián. A nagykanizsai 9/I. tábori tüzérszázály parancsnokaként 1942. májusától 1943. március 1-ig tartózkodott a keleti hadszíntéren.

53. Papp Lajos (1913 - ?) főhadnagy. A 17/II. zászlóalj segédtisztje volt, de gyakran helyettesítette a megsebesült puskásszázad parancsnokokat is.

54. Korbuly Imre (1916-1942) főhadnagy. Tisztársai emlékezete szerint a 17/1. puskásszázad parancsnoka volt, a veszteségi lajstromok pedig a 47/1. puskásszázad parancsnokaként tüntetik fel. Hősi halált halt 1942. június 28-án Szofijevkánál, Tim előtt.

55. Személyére és beosztására vonatkozóan nincsenek adataink.

56. Dobos Gyula (1918 - ?) tartalékos zászlós. A 17/II. zászlóalj egyik szakaszparancsnoka volt. 1942. augusztus 12-én megsebesült.

57. Dr. Daka Mihály (1910 - ?) orvos főhadnagy. A 17. gyalogezred vezető orvosa volt végig alakulatának keleti hadszíntéri tevékenysége idején.

58. Az eredetileg a miskolci VII. hadtest kötelékébe tartozó egri 20. könnyű hadosztályt 1942. júliusában szállították ki a hadműveleti területre. A kezdeti harcokban nem vett részt, mint hadseregtartalékot először a III. hadtest arcvonala mögött Szemigyesjátszkoje, Sztaro Nyikolszkoje környékén gyülekeztették. Ezt követően augusztus 8-án az urivi-sztorozsevojei Don-szegletbe, az ott megindított szovjet támadás elreteszeléséhez irányították. 1942. augusztus 10-én volt alakulatának a tűzkeresztsége, majd részt vettek az urivi szovjet hídfő felszámolása érdekében indított 1942. szeptember 9. és 15. közötti ütközetben is. Az 1943. januári szovjet áttörést követő védelmi harcok és a visszavonulás alatt a III. hadtest alárendeltségébe tartoztak.

59. Sente Kálmán (1920 -) hadnagy. Nyíri Zoltánnal együtt avatták hadnaggyá 1941. augusztus 20-án a Ludovika Akadémián. Mint a losonci 23/I. zászlóalj nehézfegyver (géppuskás) századának parancsnoka vonult ki 1942. júliusában a keleti hadszíntérre. Rövid ideig volt a 23. gyalogezred ezredközvetlen aknavető századának parancsnoka, majd a 23/II. nehézfegyver (géppuskás) század parancsnoka is. 1942. decemberében Németországba vezényelték gáztanfolyamra.

60. Keszei József (1913 - ?) tartalékos zászlós, majd tartalékos hadnagy. A 17/II. zászlóalj gh. főnöke volt alakulata keleti hadszíntéri tevékenysége idején.

61. Szende László (1913 -) százados. 1942. augusztus 13-i sebesüléséig a nagykanizsai 17/I. zászlóalj nehézfegyver (géppuskás) századának volt a parancsnoka.

62. Az 1942. augusztus 8. és 13. közötti Kosztyenki környéki harcokról lásd: a bevezető tanulmány 12-13. számú oldalait.

63. Somfay György (1910 - ?) tartalékos hadnagy. A 17/4. puskásszázad egyik szakaszparancsnoka volt. 1942. június 28-án könnyebb sebesülés érte.

64. Tavy László (1910 - ?) hadnagy. A nagykanizsai 9. tábori tüzérezred 4. ütegénél teljesített frontszolgálatot 1942/43-ban.

SIPOS BÉLA szakaszvezető
17. gyalogezred, ezredközvetlen, aknavető század.

1942. december 26-án. Fényes, tiszta, de hideg idő. Kb. 26 fok hideg. Este erős kiabálás - "Magyarok estére megeszünk benneteket!" - De pár ágyúlövés kivételével és vállalkozási kísérlettel (mely meghiúsult) semmi hiba nem történt.

December 27-én. Leváltást már kezdem komolyra venni, olyan erős a hangulat. Megjött a századparancsnokom.¹

December 28-án. Megjött a fő gazda! Az ünnepek szépen és csendben teltek el.

December 29-én. Aránylag csendes napok vannak. Holnap lesz a gennyfolt pucolás.²

December 30-án. Nappal aránylag csend! Este 6 órakor kezdődik a gennyfolt pucolás. Olyan benyomást kelt a heves tűzérési és aknavető osztúzt, mint pl. a nyári támadás. Én is 115 db-ot lőttem. Sajnos a harc kudarccal végződött.³ Nem sikerült. Pedig a ruszki nehézfegyverrel alig lőtt, úgy le volt fogva. A vállalkozó (Kékedi főhadnagy)⁴ parancsnok

megsebesülése okozta a pánikot, melyből fejetlenség lett. Veszteségünk 10 halott, 30 sebesült.

December 31-én. Szomorú a szilveszter reggele, mikor szegény magyar bajtársak holttesteit és a sebesültek tömegeit kell szállítani az örök sírba és a segélyhelyre. Egy kis jeltelen tömegsír fogja némán hirdetni, hogy ott pihen pár hős magyar, kiknek ez a sors jutott, hogy az 1942-es év utolsó napján hagyják itt az árnyékvilágot. Nappal elég csend!

1943. január 1-én. Újév reggel! Szép és gyenge idő. Pár ágyú- és aknavető lövés kivételével, mely a kolhozunkra hullott, és tőlünk vissza, komoly baj nem történt.

Január 2-án. Valósággal olvadás van. Hull az üstök és csöpög az eső. No most már parancs formájában is megtudjuk a váltást, mely 12-én befejeződik, és 19-én vonatra ülünk.⁵ Remélem úgy is lesz talán.

Január 3-án. Csendes napok aránylag. Keveset lő a ruszki és mi is. A váltásra való parancsokat ma este kapjuk a "Sármány"-nál.⁶ Nyugta ellenében adunk át szakaszparancsnokok, [az új] szakaszparancsnok[ok]nak mindent. Kezdünk örülni.

Január 4-én. Ma kapom a parancsot, még délelőtt a figyelőbe ki kell hurcolkodni lakni. Én, Nemes, Tornyos⁷ és két távbeszélő. Este már kint lakunk, de majdnem megfagyunk, olyan hideg van. Alig alszunk valamit. Nagy a huzat. Harcilag csend.

Január 5-én. Csináljuk a nyugtákat. Este váltásra indul a szakaszom a külső állásba. Onnét lettem volna leváltva, ha Szegény fiúk olyan erős robbanás közelébe jutottak, milyenre még a magyar harcvonalon nem volt példa. A kolhoz előtti aknazárt szedték fel az utászok, és csak úgy beélesítve a zsidókkal kisszánon húzták be a kolhozba. Kb. 9 szánon 180 db akna volt faburkolatban. Az én embereim is egy szápra pakolva vetőket és szerelvényt, tartottak ki az állásba a kocsissal együtt 14-en. Mikor előzetes figyelmeztetésre vagy 30 méter távra oldalt az embereim a zsidók által húzott szánkokat kerülték, robbant fel valamelyik akna, mely azonnal 136 db aknát (kb 600 kg.) robbantott fel. Olyan irtózatossá robbanás és légnyomás rázta meg a levegőt, mely cafatokra tépett és

repített 25 zsidót és egy utász tizedest.

Az én embereim közül is csak 3 úszta meg kisebb légnyomással, 8-an kórházba kerültek. A helyettesem legsúlyosabb sebeket kapott. Szegény fiúk úgy néztek ki mind, mint a kéményseprő a nagy gáztól, füsttől. Én éppen a figyelőbe akartam menni, s kint a ház előtt ért a robbanás. Vagy 500 méterre voltam, mégis földhöz vágott a légnyomás. Visszafutottam a bunkerba, mert azt hittem, valami ruszki nehézágú vágott be a kolhozba. A Nemessel vitatjuk az esetet, mikor két emberem egymást támogatva jönnek jajgatva le a bunkerba. Szörnyű félelemérzetem volt, mert azonnal arra gondoltam, hogy a kocsira mi tettünk fel pár aknát, mely szerintem ki lehetett biztosítva, és véletlenül felkerült a szánra, melyért én leszek felelős. Tudom, hogy az ilyesmiért csak főbelövés járhat. Telefonáltam a századparancsnoknak. Sebesültvivőket és sebesültvivő szánkót kértem. Itt tudtam meg a figyelőnél, hogy az utász aknák robbantak, melyre megnyugodtam. Nem éreztem felelősséget a történetekért. Közben elindultam a Nemessel az embereket megkeresni. A színhelyen már senki nem volt. Itt a bunkerokban bekötözve találtam meg őket. Szegények csak jajgattak.

Január 6-án. Szomorú vízkereszt! Emberlábak, feltépett törzsek, kezek hevernek szanaszét a kolhoz területén. Még kétszáz méter távolságra is láttam csípőből kiszakított emberlábát, melyen ruha alig maradt. Fej nélküli törzset, melynek a nyakán jött ki a bél. Hús és vér darabokat 300 méteres körzetben lehet látni. Soha nem lehet elfeledni ezt a szomorú esetet.

Január 7-én. Leváltásra vonatkozó iratokat csinálom egész nap. Este beérkezett az új szakaszparancsnok, egy zászlós. Jó embernek látszik. Sokat érdeklődik a helyzetről. Harcászatilag elég csendes nap.

Január 8-án. Reggel kezdjük az átadást. Délelőtt lent, délután fenn a mozdonyállásban adok át mindent. Elég szépen és simán ment minden. Este jöttek be a rajparancsnokok, hírvivő és a tisztii küldönc. Pár lövés és csend a vonalon.

Január 9-én. Boldogan magyarázok és mutogatok meg mindent az új embereknek. Lassan bejönnek a kezelők is. Ma párat lőtt a kolhozba a ruszki aknavető.

Január 10-én. Pihenek, szabályszerűen egész délelőtt. Délután felmegyek a mozdonyállásba a zászlós úrral. Az összes kezelő beérkezett, csak a lovászok vannak hátra. Holnap ők is beérnek.

Január 11-én. Nincs már semmi gondom, mindent átadtam az újaknak. Pihenek, fekszem. Valószínű, csak 13-án mehetünk innen el. Csendes nap.

Január 12-én. Pihenés és csend. Este vállalkozást hajtottak végre a puskások az 54-esnél. Veszteség nélkül sikerült. Három halottat és egy géppisztolyt ejtettek.

Január 13-án. Délelőtt pihenés. Délután itthagytuk a kolhozot, mondhatom boldogan. Mozdonyállásból este indulunk. Sztaro Nyikolszkojéig mentünk kb. 20 km-t, nagyon elfáradtunk. Hitvány házakban, földön fekszünk.

Január 14-én. Egész éjjel jól aludtam. Pihenés egész nap. Este eligazításon azt a parancsot kapom, hogy reggel 4 óra 20 perckor indulunk tovább. Jó hangulatban vagyunk este, megy a nóta. Éjjel jön hozzám a hírvivő, hogy az indulásból nem lesz a további parancsig semmi. A hitvány kemencébe olyan erős tüzet raktunk, hogy a feneke kigyulladt.

Január 15-én. Éjfél után tűzoltással foglalkozunk. Legalább 30 fok hideg van. Majdhogy meg nem fagyunk a hideg kuckóban. Reggel szomorúan vettem tudomásul, hogy az oroszok tőlünk délre betörték és hazamenet helyett a bevetéssel számolhatunk. Rossz a hangulat a rideg házban. Este idemenekül a hadtest, vonat és sok ellátó és gazdasági hivatal, délről-északra. Este megint befűtöttünk.

Január 16-án. Rettenetes hideg éjszaka. Legalább 30-35 fok. Délután újra megrakjuk a tüzet a "szpicski"-ben.⁸ Nagyon rossz és hideg helyünk van. Várunk és fekszünk; szenvedünk. Este óvatosan tüzelünk, majdnem megfagyunk.

Január 17-én. Rettenetes hideg, 35-40 fok hajnalban. Délelőtt riadóztatnak és mint puskásszázadok fogunk szerepelni. Az én

szakaszommal be vagyunk osztva egy puskás hadnagy⁹ parancsnoksága alá. A szállásunk változik, de helyet csak nagy nehezen tudunk kapni. Kosztunk úgy látszik, lesz dosztig. Olyan hideg az este és az éjszaka, hogy a fák durrognak. Azt csodálom, hogy meg nem fagyunk félnapokig meleg ruha nélkül kint a hidegen és a lovak hihetetlen sokat kibírnak.

Január 18-án. Egy elég rendes helyre szállásolunk. Jól alszom (ez is fontos). Lányok is vannak itt. Este megint riadó. Rettenetes hideg van és állítólag autóra rakva visznek ki a vonalba. Elkeseredett pofával aggatjuk a falba a körmeinket, de egyenlőre semmi nem lett. Ugyanoda visszaérünk, ahonét elindultunk. Tele volt már a helyünk, de mégis jut hely.

Január 19-én. Csak úgy kuporodva, ülve alszunk. Délben riadó teljesen felszerelve, de visszajöttünk, nem lett semmi. Az idő meggyöngült, és a hó esik. Este jól alszom. A szolgálat erősül. (járőrözés). Este tudomásomra adja a főhadnagy úr, hogy a szakaszomat szét-, illetve felosztatja. Én, mint hírvivő parancsnok fogok szerepelni.

Január 20-án. Megtörtént az elosztás. 5 embernek (hírvivő) a parancsnoka lettem. Délben megint riadó a szokott helyen. Egy pap tartott beszédet a helyzetről. Alaposan megmagyarázta, hogy csürhe módra megfutamodtak a magyarok. Általában igazat beszélt. Valószínű kivisznek a frontra bennünket. A hideg engedett, kb. 18 fok.

Január 21-én. Nyugodtan alszom. El vagyunk a hely miatt keseredve. Nem tudom, hazamegyünk-e mostanában. Délben megint riadó! Most meg egy százados¹⁰ piszkolt le bennünket (egy kalap alá véve a szökevényekkel), majd utána szállásunkra megyünk. Hangoztatta, hogy ezt a szégyent ki kell köszörszünk a bevetésnél. Nagyon bosszant a helyzet engem, mert e közé a menekült nép közé osztottak bennünket.

Január 22-én. Kapjuk a meleg ruhát, lőszert, puskát, golyószórókat. A helyzet állítólag javult, éppen ezért érthetetlen, mit akarnak velünk. Ma nem volt riadó. Állandó nyugtalanságban vagyunk. Hogy mi lesz velünk, nem tudjuk. Ma lapokat is írhattunk, ha egyáltalán elmegy.

Január 23-án. Esik a hó csendesen. Délben megint riadó a szokott helyen, de már nem is furcsa. A százados úr ismertette a helyzetet, majd utána visszamegyünk szállásunkra. Utána nyugodtan várunk és bízunk.

Január 24-én. A harc súlyos még mindig. Sőt egész komoly. Nappal csak vagyunk, este pedig riadó. Megyünk a másik templomhoz. Rettenetes hideg, 42 fok volt. Sokat kellett állni kint, míg szálláshoz jutottunk. Lovak és ember szenved egyformán a nagy hidegben. Végre egy ólnak beillő helyen kuporgunk reggelig. A lovak pedig olyan fészkerfélékben.

Január 25-én. Rosszul, csak úgy ülve, menetöltözetben alszunk. Kint a hideg hasítja az arcot. Reggel indulunk vissza oda, ahonnet elindultunk. Részben örülök is neki. Déltájban visszaérünk. Látszólag örömmel fogadnak a civilek. Délután megint riadó! Úgy látszik, komoly a helyzet. Lövések hallhatók állandóan, és ágyúorgástól hangos a levegő. Lovak befogva, mi felszerelve várjuk a további parancsot. Már este van, de még nincs semmi, megint ülve alszunk.

Január 26-án. Hála Isten ezt a reggelt is szerencsésen megértük. Az állandó bizonytalanság felőrli az idegeinket...¹¹

Jegyzetek

Sipos Bélának a korábbi időszakról vezetett és 1942. december 26-án betelt naplója az 1943. januári-februári visszavonulás során kenyérzsákjával együtt elveszett.

1. A 17. gyalogezred ezredközvetlen aknavető századának parancsnoka Palotai József (1914 - ?) hadnagy, majd főhadnagy volt. Eltűnt 1943. január végén, február elején a visszavonulás során. A naplóban gyakran "főhadnagy úr"-ként említi a szerző.

2. A "gennyfolt" kifejezés az 1942. augusztusában kialakított, Kosztyenki környéki szovjet hídfőállásokra vonatkozik.

3. A Kosztyenkinél lezajlott 1942. december 30-i vállalkozás eredményéről lásd a bevezető tanulmányt.

4. Kékedy Tibor (1909-1981) tartalékos főhadnagy. A 17. gyalogezred felderítő tisztje, majd 1942. augusztus 28-tól a 17/I. zászlóalj rohamszázadának parancsnoka volt.

5. A 9. könnyű hadosztálynál tervezett felváltások részleteiről lásd: a bevezető tanulmány 14. számú oldalát.

6. A szerző saját alakulatának fedőneve volt.

7. Nemes Vince és Tornyos tizedesek az aknavető század rajparancsnokai voltak.

8. A kemencét nevezték "szpiciski"-nek.

9. Személyére és beosztására vonatkozóan nincsenek adataink.

10. Személyére és beosztására vonatkozóan nincsenek adataink.

11. A szerző elmondása szerint csoportjának több ellenséges bekerítésből kellett kitornie 1943. január 26. után. 1943. márciusában Kijevig csak 17-en jutottak hátra az eredetileg 160 fős századból.

DERVALICS LÁSZLÓ szakaszvezető
9. tábori tüzérezred

A szabadságom lejártával az írást kezdem.

1942. november 17-én ültem vonatra és újból elbúcsúztam a szép és kedves szülőföldemtől és szüleimtől. A vonat indult az orosz paradicsom felé. Aznap értünk Pestre, és ott késtünk kettő napot a Boda Pistával¹ és nagyjából megvizsgáltam a Budapest nagy házait, az Állatkerttel, ligettel és Plasztikummal együtt.

November 18-án. Este indult tovább a szabadságos vonat a nem kedvelt kitűzött cél felé.

November 19-én. Délben értünk Lawocsnébe. Ott átszállva 5 óra késéssel indultunk este 9 órakor tovább a lengyel föld felé. 4 nap múlva, Kijeven és Kurszkon keresztül értem Sztarij Oszkolba isteni szerencsével, hiba nélkül. De már arrafelé elég hűvös volt, mert volt már 15-20 centis hó. Ott is késtünk kettő napot, ezekben a napokban a Simon Józsinál kosztoltam, de elég bőven.

November 24-én. Reggel kiraktak bennünket az utcára a ruszki

fogatok, ettől vágta, gyors elszállítás következett. Én, mint rossz gyalogos a parancsot megszegve nem pakoltam fel, kaptam is a törzsőrmestertől minden "komonista" szavakat, hogy nem akarok kimenni a frontra. Eközben találkoztam a kanizsai pótlás csapatokkal. És több ismerőssel itt találkoztam, akik nagy érdeklődéssel meneteltek gyalog az ítélet mezejére. Ezek után csak vártuk a jó szerencsét, hogy jön valami luxusautó. Jött is nemsokára egy üres személyautó, szépen megkérve megengedték, hogy bepakoljunk a kocsiba. A többi bajtársunk kísérte a ruszki fogatot és számlálta a lépéseket, mi meg, mint a szél, úgy elröppentünk mellettük. De útközben elővettem a rumos üveget, mire elfogyott egy félliter rum és a sütemény. Ötven-hatvan kilométeres sebességgel is vittek bennünket, csak mosolyogtunk hátul a Bodával. 2 óra alatt már a Krámer Antal falujában voltunk. Amikor kipakoltunk, ráadásul elvittek az Antalhoz is, mert olyan jól esett nekik a vendéglés, viszont nekünk is jól esett az autózás. Az Antalnál elbeszélgettünk egy kicsit, és újból kiálltam az útra, jó szerencsét várnai. Eközben jött a Cile Bódi és a Bindura Laci bácsi teherautón, de visszafelé ment. Estefelé jött a Poláncz Bódi tehergépkocsin, és ő biztatott, hogy másnap mennek mifelénk és elvisznek. Úgy is történt, másnap reggel fölpackolva el is indultunk.

November 25-én. Katalin este már a Gyuszinál voltam a tüzelőállásban. A jó kis hazait kibontva megtartottuk a Katalin estét. És ott is voltam kettő nap, eközben felszereltek téli ruhával, és úgy indultam a figyelőbe 27-én este. Hála Isten oda is szerencsésen megérkeztem szánkón, de olyan csúnya idő volt, nem lehetett felnézni az égre, mert annyira esett a hó és fújt a szél. Már a kollegák vártak, hogy viszek valami jó hazai szeszt, még egy liter megmaradt, azt is közösen elfogyasztottuk abban az estében. És már kezdődött is újból a szolgálat. Ezekben a napokban befagyott a Don, és át akartak jönni, és át is jöttek sokan, de csúnyán rá is fizettek, mert egy se ment vissza. A jeget betörették és a tüzéségünk agyonverte őket, 60 fogoly és számtalan sok halott lett.

November 29-én. Este kaptam kettő minta értékű csomagot, amit október 17-én adtak fel. Előbb visszaértem szabadságról, mint a kis csomag.

December 1-2-én. Elég hideg téli idők voltak, de a ruszkik a legnagyobb csendben voltak.

December 3-án. Elég kellemes téli nap volt, és ennek dacára a mi gyalogosaink átmentek a Donon 18-an a ruszkik megsemmisítésére, de jól rá is fizettek, mert észrevették őket. Egy halott és 9 sebesült lett, egy foglyot hoztak.

December 4-5-én. Elég csendes nap volt, elég gyenge hideg volt 20 centis hóval. 5-én reggel a ruszkik is átjöttek mihozzánk, a négyes őrsöt el is foglalták, 5 sebesültet csináltak köztünk. De elvitték a bunkerből az élelmet és a távbeszélő szekrényt. Reggelre vissza is foglalták, egy halottat ejtettek köztük a ruszkikban.

December 6-án. Miklós napján elég kellemes napom volt, mert a selejt ruhákat bevittem a tüzelőbe, és ott elég jól elszórakoztunk a Gyuszival egy félliter pálinka mellett, és egy kis hazai maradék elfogyasztásával. Megjött az este, és szánkóra ültünk a százados úrral,² és úgy mentünk a figyelőbe. Útközben eltévedtünk, olyan sötét volt, nem találtuk az utat. A térdigérő hóban majdnem kidöglöttünk a lovak előtt gyalog.

December 7-én. Éjjel elég zavaros volt, mert a ruszkik megint átjöttek a vizen. Az aknakerakóinkat bekerítve elvittek egy őrmestert és egy tizedest, akik vezették a munkát, és ezáltal az egész éjjel riadó volt. De már reggelre, mire kivirradt, elpucoltak a ruszkik. A nappal elég csendes volt, de ronda, esett a hó, fúj a szél. Mi meg csak feküdtünk a jó meleg bunkerben, a napi foglalkozás fekvés és kártyázás volt. Ezekben a napokban a fekvés se esett jól, mert üres volt a gyomor. Nyolcan kaptunk egy kenyeret, egy evésre se volt elég, hát egész nap.

December 8-án. Elég csendes éjjel volt. De nappal olyan meleg napos idő volt, ami furcsa is volt Oroszországban. Szeplőtlen fogantatás nap jött meg szabadságról három haver, volt bizony ünnep. Mindenféle szesz és ennivaló volt bőven. A napi foglalkozás a fekvés.

December 9-én. Elég csendes nap volt, a hideg is gyenge volt.

December 10-én. Reggel bementünk a százados úrral a mozdonyállásba egy kis rendet csinálni a lovak közt, és milyen tiszták [voltak!]. Az utazás szánkón történt, de gyalog kellemesebb lett volna, mert minden partnak és völgynek le kellett szállni.

December 11-én. Elég zavaros volt az éjjel, mert tőlünk délre támadott a ruszki, és egész éjjel készültségben kellett állni. Az időjárás bizony elég goromba volt, fújt a szél és esett a hó.

December 12-én. Éjjel nyugodt volt, de mégis elloptak a gyalogosoktól négy embert a ruszki, akik biztosítási őrt álltak, és a négyes ütegtől eltűnt kettő ember, elmentek vonalvizsgára és nem mentek vissza. Az időjárás olyan hideg volt, hogy valami rettenetes [volt] a szélfúvás, és a gyalogos konyhát, ahol mi is étkeztünk, teljesen betemette a hó, ha nem mennek kávéért, az emberek tíz percig bent is fulladnak.

December 13-án. Semmi különös eset nem történt, csak nyugodtan folytattuk a napi fekvést.

December 14-én. Az időjárás nagyon megváltozott, annyira meggyengült, majdnem folyt a leve a hónak, fele el is olvadt. És az orosz próbára tették, mert kettő üteg végig jött a műúton, hogy lövik-e őket. Bizony rájuk is lövöldöztek, úgy hogy megértek visszafordulni és egy kocsit telibe is találtak.

December 15-én. Reggelre nagyon elváltozott az időjárás, nappalra is olyan hideg lett, hogy befagyott az ember orra menet közben. A ruszki pedig az egész vonalon szarakodtak és próbálták a támadást, és ezért éjjel-nappal lőtték a mi gyalogosaink, ahogy csak bírtak.

December 16-án. Tovább tartott ez a nagyon hideg, és mi ketten bementünk a tüzelőbe, úgy néztünk ki, mint a zúzmarás fa. Ezen a napon próbálták ki a szántalpat, amit a löveg alá tettek.

December 17-én. Reggelre tőlünk északra támadott az orosz, és oda kellett menni a mi két lövegünknek segísége. Az időjárás nagyon szép volt, de rettenetes hideg volt. A nagy szerencsénk, hogy nem tudtak elmenni a hóban, mert úgy bevágott a szán [talpa] a löveg alatt, hogy tíz

ló sem bírta lemozgatni völgynek, és így el se kellett menni, mert sikerült visszaverni őket.

December 18-19-én. Már meggyengült az idő. Egész kellemes idő volt, és ezekben a napokban a koszt is elég jó volt, minden második nap egy fél deci rum volt és még jöttek hazai csomagok, azok is pótolták a jó életet.

December 20-án. Tovább folyt a jó világ, kaptunk hazulról csomagokat, hárman is, és egy hegedűt, annyira ment a mulatás, a jókedvünkben majd összedőlünk. Ezen a napon eljött a Tiszai Feri hozzánk látogatóba, meg is nyírtuk, mert olyan haja volt, be lehetett volna fogni. És jól megvendégeltük, amit soha el nem feled, mert aznap még kenyér se volt a szájában, gondolni való, mily jól esett a hazai fehér kenyér és a füstölt szalonna egy kis pálinkával leöntve.

December 21-én. Jött egy szívreható parancs, el kellett költözni a jó figyelőhelyről egy olyan mocskos helyre, hogy hason kúszva kellett mászni. Dél előtt elmentünk a hadnagy úrral³ megnézni, délután pedig elmentem a tüzelőbe a Gyuszihoz. Elvittem a szabadságos kiszlimet.⁴ Hazának pedig úgy eltévedtem, alig bírtam visszatérni újból a tüzelőbe. Tovább, mint két óráig keveredtem a koromsötétségben, míg hazaértem.

December 22-én. Kezdődött a hurcolkodás, ami olyan méreggel ment, képesek lettünk volna gyilkolni. Mire odaértünk, arra elárulták a figyelőt és be is lőttek. Telitalálattal a tetőt beszakították és az egész műszert tönkretették. Azt pedig nekünk kellett megcsinálni, egész éjfélig dolgoztam, míg nagyjából elkészült. A futóárok pedig tele volt vízzel, azt másnap megértük kimerni.

December 23-24-én. Tovább folyt a rendezősködés abban a piszkos helyben. Eljött a szent karácsonyest, ami elég szépen eltelt karácsonyi énekekkel, meg kaptak a bajtársak hazulról csomagot hármat is, és azzal elég jó falattal eltöltöttük.

December 25-26-án. Karácsony napra újból megerősödött az idő, és az István-nap is olyan volt, de nappal nagyon szépen sütött a nap, és elég hangos nap volt, mert nagyon sokat lődözött a ruszki, viszont mi is. A két

ünnepet egy kis imádsággal, szórakozással töltöttük el. A kosztunk biz elég gyenge volt, borsó és káposzta főzelék, naponta 1 dl rum az ünnepekben. A karácsonyi ajándékról szó sem volt.

December 27-28-án. Csak tovább tartott a jó száraz hideg. Különös újság nem történt, a napi lövöldözések voltak. A koszt elég meglehetősen volt.

December 29-én. Egész nap nem történt semmi, csak este a négyes őrsrel kibaszta a ruszlik. Őrségváltáskor megrohmozták őket, 1 halott, 4 sebesült, 6 pedig élve eltűnt. Elég szép eredményt értek el részükre.

December 30-án. Elég szép napos idő volt, de izgalommal telt el, mert készült egy kis támadás. Délután 3 órakor kezdődött a nyolcas őrs elfoglalása, egy négyzetkilométer terület volt az egész. 2 órás tüzérségi előkészítéssel kétezzer lövés 5 üteggel, ami olyan borzasztó volt a foglyok vallomása szerint, aki azon a kis területen volt, halott, süket és néma lett. A gyalogosainknak sikerült is elfoglalni, semmi akadály nem volt. Az utász és aknász rohamisták minden bunkert felrobbantottak, és lángszórával felgyújtottak, mindenki elvégezte a munkáját és otthagyták. Őrséget nem állítottak, és reggelre vissza az orosz megszállta, és a nagy munka és az a sok tüzérségi lőszer potyára ment.

December 31-én. Szilveszter nap nagyon szépen telt a nap, és az este is semmi zaj nem volt. Az éjjel elszórakoztunk egy kis francia pezsgő, muzsika és hegedűszó mellett. Tizenkettő órakor ment a boldog újév köszöntés és a ruszki is beköszöntött, 5 lövéssel a bunker tetejét. Hála Isten, semmi baj nem történt.

1943. január 1-2-3-án. Semmi lövöldözés nem volt és olyan ünnepélyesen teltek a napok, mert minden este adtak egy deci rumot és azzal elteázgattunk és a muzsikusunk megojtotta a hazai bánatos napokat. Az idő annyira legyengült, hogy elolvadt a hó, és befolyt a bunkerba a víz, éjjel-nappal kellett merni a vizet. Az ellenség szemközt elég csendes volt.

Január 4-én. A hadnagy úrral lementünk a tüzelőbe és a mozdonyba körülnézni. Épp jókor mentünk, mert misére készültek a fiúk, és mi is ott

maradtunk, ami szívre ható volt Oroszországban.

Január 5-én. Tüzelőben maradtunk egy kis szabad levegő szedésre. És csak este a posta megérkezésével mentünk haza. Vittünk négy csomagot a kollégáknak, amiből elég jól elvिकendeztünk.

Január 6-án. Vizkereszt nap a legcsendesebb volt, semmi lövöldözés nem volt, és az idő is megerősödött egy kicsit, hogy nem volt sár. Egy kis imádsággal és szórakozással telt el.

Január 7-én. Nagyon szép idő volt, de kellemetlen érzéssel kezdődött. Jött a parancs, hogy elkészülve kell lenni, mert alighanem el kell menni a déli szomszédokhoz segítségre, mert igen nagy erővel támadott a ruszki. Rádásul meg délután el kezdett lőni bennünket, vagy tizet a bunker köré, meg rá. Az izgalom elég nagy volt. Este jött a jó hír, délen jól elbántak a ruszikkal. 300 harckocsit fogtak el, és jól kiporolták őket.

Január 8-án. Tovább tartott a szép gyenge téli nap, és a legcsendesebben telt el, unalomból csak krumplit sütögettünk és szórakoztunk.

Január 9-én. Tovább tartott a napi nyugalom. Aztán este a gyalogosok egy kis vállalkozást csináltak egy ruszki bunker ellen. A mi részünkről semmi baj nem történt, épen visszajött mind, csak az orosz bunkert nem tudták felrobbantani, ahelyett 8 halottat csináltak.

Január 10-én. Nagyon megváltozott az idő, esett a hó és fújt a szél és teljesen befújta a futóárkot, egész éjjel havat szórtunk.

Január 11-én. Megállt a hóesés és kegyetlen hideg nap volt, de azért eljöttek a németek a ruszikkhoz, vasutat bombázni, egész délelőtt verték a Voronyezstől délre levő vasutat.

Január 12-én. Jött az örömhír, megjött a százados úr és a Bunczom szabadságról. Elég hideg volt, de azért bementem a tüzelőbe este. Jött is négynek csomag este, éjfélig ment a mulatás.

Január 13-án. Elég szép idő volt, kijött a százados úr hozzánk látogatóba a Tölgyes törzsőrmesterrel.⁵ Hoztak 2 liter pálinkát és egy jó

darab szalonnát. Jól bevettünk, és lementünk a Tölgyessel a gyalogosokhoz körülnézni, teljesen a vízpartra, és új figyelő helyet keresni. A ruszki észrevett valamit, annyira géppuskázott, nem lehetett kidugni a fejet. Szerencsére sikerült elbújuklni a futóárokban. Aztán fölmentünk újra a helyünkre, és csönd lett egész nap.

Január 14-én. Kezdt zavaros lenni a levegő, mert délen 80-90 km-re áttörte a ruszki a vonalat az olaszoknál⁶ és rettenetes erővel jött észak és dél irányba. Elvittek minden nehézfegyvert a vonalból, csak egy-két puskás, meg mi maradtunk.

Január 15-én. Reggelre megjöttek többen a gyalogosoktól, de semmi nélkül, mindent otthagytak.⁷ Aztán még izgalmasabb lett a helyzet, már csak 20 km-re voltak az oroszok tőlem oldalban. A lövegek felét előre, felét hátra fordították, hogy minden irányban lehessen tüzelni. A felderítőnk is elment hátra figyelőbe, és Csanádi is, mi meg vártuk a parancsot a nyúlcipő felhúzásra, de elég nagy izgalommal. Délben pedig megjelentek a Raták is. Estefelére már a mozdonyállásban volt a gévés⁸ üteg tüzelőállása.

Január 16-án. Reggelre valahogy megálltak a ruszkiak saját maguktól. Ha akartak volna, jöhettek volna, ameddig csak jólesett volna, mert minden ember a futásra volt kész. Az új hírek szerint váltás volt a németeknél és a magyaroknál, és ezt az alkalmat kihasználta. A 20. és a 6. hadosztály és egy német ezred teljesen fölbomlott és fegyver nélkül maradt, és az összes élelmet, löveget, gépkocsit mind felrobbantották, 50 km-es frontszakasz felbomlott.⁹ Délutánra összeszedték az embereket és a mi lövegeinket hátraforgatták és úgy kezdtek ellentámadást, ami elég szépen sikerült. Egy falut el is foglaltak és egész éjjel ment a lövés, mi meg izgalommal vártuk a végzetet.

Január 17-én. Reggelre újból megerősödött az izgalom, mert négy üteg már közvetlen irányzékkal lőtt, és teljesen be voltak kerítve. A gyalogosok meg már a tűzerek háta mögött voltak, és egész nap csak a jó hírekkel bíztattak bennünket - mert csak kitartás, mert jönnek a német sógorok segítségére, de biz nem jöttek.

Január 18-án. Reggelre már teljes menekülő készletben voltunk,

mert már a négy üteget kiszorították a helyből, és a hátunk mögött foglaltak tüzelőállást. Délre már a mi tüzelőállásainkat lőtték. Ami a legrosszabb volt, 30-35 fokos hideg volt nappal is, és a mi tüzelőnk délután el kezdte lőni a ruszkit közvetlenül, teljesen körülfogták őket. A lövegeket négy irányba forgatták és közvetlen irányzékkel az utolsó darab lőszerig lőtték. Este 8 órakor felvettük a nyúlcipőt, és irány, merre csak látunk, és honnan nem jön a ruszki. De minden maradt ott, ahol volt, csak üresen, mert könnyebb volt menni.

Január 19-én. Az 5. üteg állásában voltunk és délben ott is felvettük amink volt, és irány Ivanovka felé a térdig érő hóban. Ujjnyi vastag jégcsapok voltak a homlokunkon, de ami a legérdekesebb volt, már második nap, hogy nem ettünk. Ivanovkán kaptunk egy kis teát.

Január 20-án. Egy kicsit legyengült az idő és ott vártuk a vihart.

Január 21-én. Elmentünk a lövegekért a tüzelőbe, mert az a hír jött, hogy nincs ott ruszki. EI is mentünk, meg is jöttünk elég szerencsésen, amit lehetett, el is hoztunk. Az élmény az volt a tüzelőben. Ruszki volt ott, össze-vissza forgatott mindent, de csak enni-innivalót vitt magával.

Január 22-én. Reggelre elég jól legyengült az idő. A lövegeket pedig el kezdték csinálni, hármát meg is javítottak. De ezt a sok fagyos népet, ami ott volt, azt leírni sem lehet. Jött-ment a nép, egyik házból ki, a másikba be melegedni, de hely senkinek sem volt.

Január 23-án. Csak tovább vártuk a veszélyt, mert a mi mozdonyunkba teljesen beszerződött a ruszki, és onnan lőtt tovább. Este pedig megkezdte a támadást, egész reggelig négyszer meg is ismételte, de sikerült visszaverni őket.

Január 24-én. Reggelre nagyon jó gyengére vált az idő. A támadás megszűnt, csak járőrök mentek ki, és a mi felderítő járőrünk is kiment. Csanádi, Szabó, Bajcik elkaptak egy orosz járőrt, egy századost és négy gyalogost, ezekkel szemben nagyon bátran viselkedtek. Este pedig megjöttek a Raták, biz csináltak futást és bujkálást, az a szerencse, sok kárt nem csináltak.

Január 25-én. Reggel tovább megmaradt az a szép idő, és a ruszki is megcsillapodott. Estefelé még jobban szorult a kapca.

Január 26-án. Tovább maradtunk Ivanovkában, de felkészülve, este pedig szedtük-vettük a sátorfát, indulj hátra Sztarij Oszkolba. Ott találkoztam a Sántiván Ferkóval, adtam neki vagy 30 konzervet, és a Nemessel, ő pedig megkínált pálinkával, az első eset Oroszországban, amikor berúgtam, de nem is kicsit. Ebben a faluban aludtunk még január 27-én.

Január 28-án. Még dolgoztak a lövegek, este 8 órakor lőtték ki az utolsót, és ott lettek hagyva örökös ámenben, és felvettük a batyut, térdigérő nagy hóban indulás a nagyvilágnak, ki meddig bírta. Melyik kocsit nem buták a lovak, az ottmaradt batyuval együtt. És melyik ember nem bírta a menetet, vagy megsebesült, az is ottmaradt. Ez így ment február 20-ig. De közben az orosz annyira jött utánunk, hogy megértünk egyik-másik faluból elmenekülni előlük. Még ez mind hagyján lett volna, a második ellenség közé kerültünk, a híres németek, a gut kamerad, azok is elkezdték a magyarok üldözését, és a rablást. A jó csizmát lehúzták a lábáról, akinek púpos volt a kenyérzsákja, az enivalót kirabolták belőle. Pisztolyt, puskát, derékszíjat és minden értékes tárgyat elraboltak tőlünk. A jobb lovakat [melyek] vitték a sebesülteket, a szánból kifogták, és ottmaradt emberestül, és ehhez több hasonlót csináltak, ki az útjukba [került], azt egyenesen föllökték. Január 18-tól a kosztosztás megszűnt, ette a nép, amit kapott, és szajrézott az orosz néptől egész február 20-ig. Obojában lett a felvételezés, savanyú uborka és káposzta a legénységé, vaj, konzerv az uraké lett. Ezután a nagy felvétel után 80 km-t kellett megtenni, úgy értünk Szudzába. Ott késtünk 2 napot, és kétszer vételeztünk enivalót. Egy hónap után első jóllakás volt. Indulás után a faluból kiérve elkaptam egy autót hátulról, és otthagytam a haverokat, a kétnapi kosztot pedig vittem magammal. Este 4 órára 60 km-t tett meg az autó velem. Szumiba érve, ott gyülekezve vasútra igyekeztünk, 2 főhadnagy és egy hadnagy vezetése¹⁰ alatt. Amint odaérve megálltunk, a vonat indult, a tiszt urak elmentek, mi pedig ott maradtunk parancsnok nélkül.

Jegyzetek

1. A naplóban előforduló személyek általában a szerző falubeli, kiskanizsai ismerősei:
Boda István
Simon József
2. A szerző elmondása szerint Szodfridt Imre (1903 - ?) századosról van szó. A nagykanizsai 9. tábori tüzérezred feltehetően 6. ütegének volt a parancsnoka.
3. Személyére és beosztására vonatkozóan nincsenek adataink.
4. Kisebb fajta faláda.
5. Tölgyes József törzsőrmester a 9/6. üteg szolgálatvezetője volt.
6. A szovjet csapatok nemcsak az olasz arcvonalat törték át 1943. január 14-én, hanem két nappal korábban Urivnál, s aznap Scsucsjénél a magyar védőállásokat is.
7. Ebben a mondatban a szerző a 9. könnyű hadosztálynál végbement felváltásokra utal. (A leváltottaknak ugyanis az összes fegyverüket és felszerelésüket ott kellett hagyni a kiérkezőknek.)
8. A szerző elmondása szerint a "gévés üteg" egy német 21 cm-es nehéz tarackos üteg volt.
9. Utalás a III. hadtest arcvonalán bekövetkezett 1943. januári eseményekre, lásd a bevezető tanulmányt.
10. Személyükre vonatkozóan nincsenek adataink.

A mellékel fényképeket Dr. Nyíri Zoltán (Siófok), Péchy György (Budapest), Dr. Eger Zsigmondné (Keszthely), valamint a Göcseji Múzeum és a Thúry György Múzeum bocsátotta rendelkezésünkre.

Készülődés a frontra Felsőpáhokon

Frontra induló kiskanizsaiak

Búcsú a családtól Csáktornyan

Az indulás előtti percek Csáktornyan

Felrobbantott magyar szerelvény

Kozderka László ezredes, a 17. gyalogezred parancsnoka (középen)

Tüzelőállásban Matvejevknál

Zsákmányolt orosz géppuska kipróbálása

Támadás Tim városa ellen

Sebesültek ellátása Timnél

Életben maradtunk !

Pihenő a harcok szünetében

Előrenyomuló tüzérek

Felvonulás a Donhoz

Az első vonalban

Nyíri Zoltán géppuskásai

Géppuskafészek a Don partján

Tábori mise

Sebesültszállítás

A gremjacsjei hősi temető

Kiképzés hófűvésben

Ellátók a hómezőn

Visszavonulás mínusz 30 fokos hidegben

Kurszk pályaudvara 1943 januárjában

A maradék 17/II. zászlóalj

Vesztegzár Nagykanizsán

Ünnepélyes fogadtatás Nagykánizsán

Díszszemle Csáktornya

Könyvünk a

Balaton Fűszért

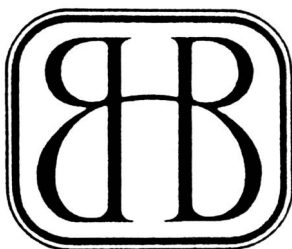
Degré Alajos Zalai Honismereti Alapítvány

Magyar Hitelbank Rt. Nagykanizsai Igazgatósága

Nagykanizsa megyei jogú város önkormányzata

Zala megye önkormányzata

támogatásával jelent meg.

BUDAPEST BANK RT.

LEGYEN A PARTNERÜNK !

Budapest Bank Rt.

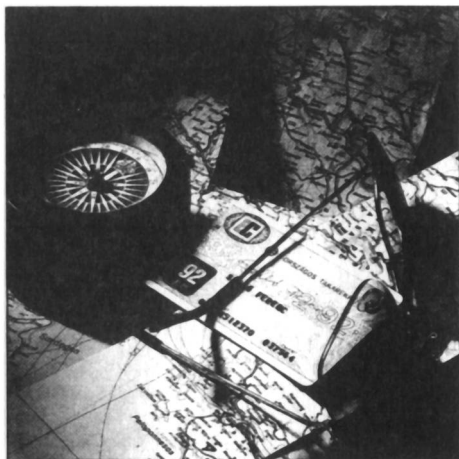
Zalaegerszegi Fiók

8900. Zalaegerszeg, Kossuth u. 2.

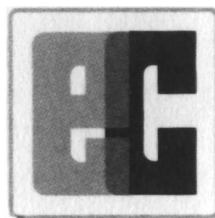
Telefon: 92/11-306, 18-814

Telex: 12-758

Telefax: 12-667

OTP
BANK

BIZTOSAN
HIÁNYOZNA...
OTP **eurocsekk**

Eurocsekket és kártyát minden olyan magyar állampolgár válthat, akinek az OTP-nél vezetett devizaszámláján megfelelő összegű konvertibilis deviza van.

Előnyei:

- az eurocsekk-kártya csekkürlappal együtt külön engedély nélkül vihető ki az országból
- a számlatulajdonos számlája követeléséhez külföldön a csekk segítségével szabadon hozzáférhet. Számlája terhére szabadon vásárolhat, éttermi szolgáltatásokat kiegyenlíthet, bankban pedig készpénzt vehet fel.
- legtöbb esetben átváltási veszteség nélkül juthat pénzéhez.

Bővebb felvilágosításért forduljon fiókjainkhoz !

OTP – Bank Rt
Zala Megyei Igazgatósága

ISBN 963 7226 10 9

Kiadja a Zala Megyei Levéltár

Felelős kiadó: Gyimesi Endre

Megjelent 1000 példányban, 8 1/8 A/5 ív terjedelemben

Változatlan utánnomás

Keszthely Kultúráért Alapítvány,

Zalaegerszeg Megyei Jogú Város Önkormányzata
támogatásával.

Szövegszerkesztés: Zala Megyei Levéltár

Nyomdai kivitelezés: Zalai Nyomda Rt., Zalaegerszeg

Felelős vezető: Galla József vezérigazgató

Zalai nyomda Rt. 93 302 o

Ára: 100 Ft

1942 májusában több mint tízezer zalai honvéd érkezett ki Oroszországba, a keleti frontra. Haza azonban - egy évvel később - csupán minden ötödik térhetett közülük.

A tragikus sorsú 2. magyar hadseregből a kanizsai 9. könnyű hadosztály zalai katonáit vetették be elsőként a nyári támadó hadműveletek során. Majd hídfőcsaták tizedelték őket, miközben fél évet töltöttek el a Don partján. 1943 januárjában pedig - amikor az egész front összeomlott - ők hagyták el utolsóként a Don menti védőállásaikat.

Soraikban sűrűn aratott a halál, ők mégis, a legnehezebb helyzetekben is, becsülettel megállták a helyüket, mind katonaként, mind emberként - arról nem ők tehetek, hogy a vesztes oldalon.

Az Oroszországban, jeltelen sírokban pihenő hősi halottak, a hómézőn és a hadifogságban elpusztult zalai katonák emlékét idézzük most fel, az események 50. évfordulóján.